

A-75

НИКОЛАЙ ДУБОВ

ДАРЁДАГИ ЧИРОҚЛАР

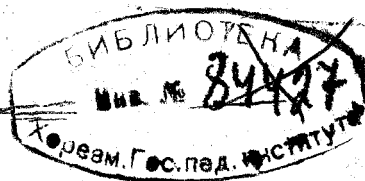
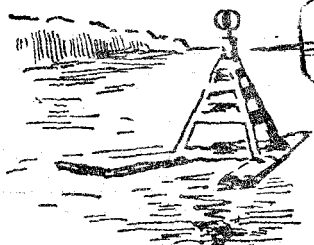

НИКОЛАЙ ДУБОВ

ДАРЁДАГИ ЧИРОҚЛАР

Повесть

015016

К. КАШЧЕЕВ РАСМАЛЛАРИ

Ўзбекистон ССР Маданият министрлиги
Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети
„Ёш гвардия“ нашриёти
Тошкент—1960

МУНДАРИЖА

Жўнаб кетиш	3
„Ашхобод“	14
Қирғоқдаги кичик уй	27
Ўрганиб оласан	39
Марҳамат, танишинглар	50
Оролда	60
Сенинг нимага лаёқатинг бор?	77
Махсус топшириқ	94
Хушёр бўл, Константин!	113
Биз яна кўришамиз	131

Детгизнинг 1952 йилги нашридан
Мирализ Миртожиев
 таржимаси

ЎРТА ЁШДАГИ БОЛАЛАР УЧУН

На узбекском языке

НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ ДУБОВ

ОГНИ НА РЕКЕ

(Повесть)

Издательство „Ёш гвардия“—Ташкент—1960

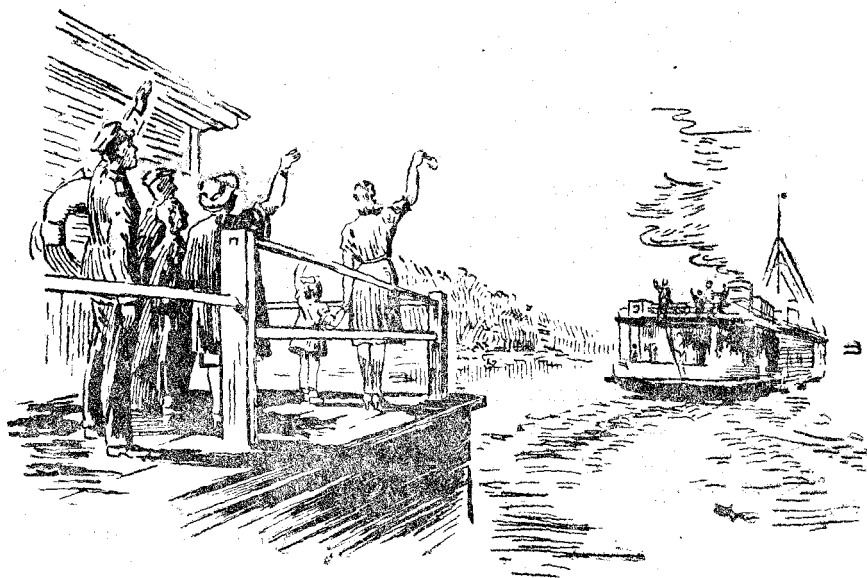
Техн. редактор Р. Обидхужаев
 Ҳ. редактор Г. Бедарев

Техн. редактор Я. Пинхасов
 Корректор К. Фозилова

* * *

Ўхонмага берилди 3/IV-1960 й. Босинмага рухсат этилди 8/VIII-1960 й. Формати 70×92/16.
 1 л. 8,5. Шартли босма л. 9,94. Нашр л. 6,89. +4 вклейка. Тиражи 30 000. „Ёш гвардия“
 нашриёти, Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома № 234—56

ЎзССР Маданият министрлиги Ўзгавиздатининг 1-босмахонаси. Тошкент, Ҳамза куча-
 си, 21. Заказ № 277. Баҳоси 3 сум 30 т.

ЖҰНАБ КЕТИШ

Костяни ойиси билан Лелька кузатиб чиқишди.

Ойиси-ку майлия, мана бу Лелькага нима бор? Ойиси уни уйда қолдирмоқчи эди, лекин Лелька шундай дод-вой кўтардики, бирга олиб чиқишга тўғри келди. Албатта, унга Костяни кузатиш эмас, пристань¹ билан пароходни томоша қилиш қизиқ. Костя бировларнинг, тагин Лелькага ўхшаганларнинг кузатишига зормиди? Уртоқлари, айниқса ҳаммадан мард ва содиқ дўсти Федор бўлса бошқа гап эди. Лекин дўсти Федор ҳозир бу ердасиз, кечаёқ отаси билан балиқ овлагани Остерга кетган. Улар ҳар шанбада ўша ёққа боришади. Костя бир челак балиқ олиб келишни ваъда қилиб, неча-неча марта ойисидан улар билан бирга

¹ Пристань — Пароход тўхтайдиган жой.

оришни сўради, лекин ойиси, балиқни бозордан сотиб а ҳам бўлади деб, жавоб бермади. Сувга чўкиб кетади, қўрқади-да. Нега чўкар экан? 5-„Б“ да у ҳаммадан ли сузади.

Энди тоғасиникида маза қилиб балиқ тутади! Фақат моғини уйда қолдиргани чатоқ бўлди-да. Ойиси:

— Йўқ, йўқ, керак эмас! Троллейбусга ҳеч қандай таби билан тушмайсан. Шундай ҳам оёғимда оёқ қолмади, — туриб олди.

Таёқ эмиш! Костяникидан яхши қармоқ ҳеч кимда йўқ. Гто Федорда ҳам йўқ. Бу ростакам бамбуқ-ку! Тоғамда у нақаси борми-йўқми, номаълум. Оёғимда оёқ қолмади анини-чи! Ҳамма шундай юрса жон дер — Костя унинг идан зўрға етиб юряпти, орқада қолиб кетмаслик учун амини катта-катта ташлаши керак.

— Костя, турнага ўхшамай, тўғри юр! Бу нима қилиқ? Кейинги кунларда ойисига ҳеч нима ёқмайдиган бўлиб иди: уни у дейди, буни бу дейди. Шу командировка деб имни йўқотиб қўяяпман, дейди. Лелька тушунмади-да, ірон бўлиб:

— Нега йўқатасиз ойи, бошингиз жойида турибди-ку? — и.

— Сен ҳали ёшсан, бунақа гапларга тушунмайсан, — деб иди Костя.

Костя катта, тушунади.

Ў-ҳў, Каховкага бориш-а! Бунда бутунлай туришга эмас, мандировкага кетаётган бўлсанг ҳам бошингни йўқотиб асан киши. Трассани, тўғон бўладиган жойни, геологлар, уларнинг ҳар хил қудуқлар қазишини кўради-я, ҳазил ими бу! Лекин ойиси бунга эмас, Лелька билан Костяни дай ташлаб кетаман, уйни нима қиламан, нимага тоғаси мади, энди нима қилсам экан, деб қаёқдаги арзимаган рсаларга ташвиш тортяпти.

Костя: „Ҳаммамиз бирга кетамиз, саёҳатдан қайтиб кел- имнмизча уйга ҳеч нарсаси қилмайди“ деб жуда тўғри айтди. иси бўлса жаҳли чиқиб, бўлмаган гапни гапирма, деди.

Бу саёҳат эмас, командировка, унда болалар нима қилади? Қани энди сен тузуккина одам бўлсанг, Лелька икковингни Мария Афанасьевнаникига ташлаб, хотиржам жўнардим. Лекин сен жуда бевош бўлиб кетдинг,—бола отасиз ўмасин экан-да!— ҳеч кимнинг айтганини қилмайсан, турган гап, Мария Афанасьевнанинг ҳам айтганини қилмайсан. Шунинг учун Лелькани шу ерда қолдириб, сени Полянская Греблядаги¹ тоғангникга жўнатаман, у сени мулла қилиб қўяди, дерди.

Жуда соз! Ўтган йили Мария Афанасьевнаникида қолгани ҳам етар. „Костя, букчайма!“, „Костя, кўзингни чақчайтирма!“, „Нега овқат олдидан қўлингни ювмадинг?“, „Бу қанақа жавоб қайтариш? Қандай тарбиясиз, боласан?“, „Қорнинг оғрияптими?“, „Қани, пешонангни ушлаб кўрай-чи...“ Костя эркалаганни ёқтирмайди, бунақа гапларни эшитса энсаси қотиб, ўзи истамай турган бўлса ҳам шўхлик қила бошлайди.

Тоғаси билан, албатта, чиқишиб кетишади.

Ойиси бекор ташвишланыпти: Костя жуда яхши етиб боради. Тоғаси келмаган бўлса, нима қилибди? Ахир, у ишда. Кутиб оламан деб телеграмма юборди-ку... Демак, ҳамма иш жойида.

Лекин ойиси доим хавотир олгани-олган. Командировкага боришини эшитибок ташвишга тушди, ўшандан бери: Костя эсон-омон етиб борармикан? У ерда қандай тураркин? Йўлга нима берсам экан?—деб ташвиш тортгани-тортган.

Йўлга нима керак бўларди. Ҳарбийчасига, походдагидай, труси билан кўйлак бўлса бас, гўё одам яшамайдиган оролга кетаётгандек халтани тўлатиб кийим-бош жойлади, бу ҳам етмагандай, битта сеткани ҳар хил овқатлик нарсаларга тўлдирди. Энди бўлса ниманидир эсдан чиқариб, уйда қолдирдим-да, дер, халтани тиззасига қўйиб олиб, ҳамма нарсани бир бошдан титкилаб, Костяга қайси нарсани қаерга қўйганини айтиб тайинларди.

¹ Полянская Гребля — Днепр дарёси бўйидаги қишлоқлардан бири.

Костя унинг гапига қулоқ солмайди. Троллейбуснинг икк деразасидан уриб турган шамол Лелянинг сочларини ўзгар ва Костянинг кўйлагини шарга ўхшатиб шиширар-и. Хайвонот боғидан ўтишди, Политехника институтининг ижараси орқада қолиб кетди; троллейбус ўзидан орқада лаётган трамвайларга шиналарини нафрат билан вишилтиб, Брест-Литовск шоссесига елдай учиб бормоқда.

— Леля, типирчиламай жим ўтир!.. Костя, мана билиб к кўйлагинг мана бу ерда, мана бу иссиқ куртканг, даст-молларинг мана...

— Хўп,— деди Костя, қайрилиб қарамай.— Биз охири-ча борамизми, ойи?

— Нега энди? Троллейбусдан тушиб, трамвайга ўтира-из, кейин фуникулерга¹ тушамиз. Ҳадеб тортишаверма, ундаям кечга қоляпмиз,— деди ойиси, Костя тортишиш-хаёлига келтирмаётган бўлса ҳам.

Лелька бораман деб ёпишиб олганидан кейин, кечикиш ч гап эмас-да; уни кийинтириш, сочини тараб, ҳар хил нтиклар тақиш керак Ана, бошида худди парракка ўх-иб турибди.

Фуникулерга кираверишда йўловчиларни саноқдан ўт-заётгандай, турникет² тик-тик қилиб турарди. Вагончада ам кам. Костя дераза ёнига ўтирди, бироқ Лелька у ерга н ўтираман деб туриб олди. У бирданига ҳамма нарса— Днепрни ҳам, пастликдан ўрмалаб чиқаётган вагонча-ҳам, мойланганидан ялтираб кетган қоп-қора йўғон сим қонни ҳам кўриб олиш учун ҳадеб бошини ҳар томонга рарди. Лелька пастга—ерга қараган эди, юраги орқасига ятиб кетди, у қўрққанидан чийиллаб юборди, лекин ойиси азанинг ёнидан олиб қўймаслиги учун, секин чийиллади.

Пастдан кўтарилаётган вагонча улар билан бараварлаш-кейин ўрмалаб юқорига чиқиб кетди-да, ўйинчоқ вагон-

¹ Фуникулер — тоғ тепасига олиб чиқадиган темир йўл.

² Турникет — кириш-чиқиш жойларида одамларни битта-битта ўтказиш учун ирилган айланма ғов.

чага ўхшаб кичкина бўлиб кўрина бошлади. Сим арқон ўтказилган қоп-қора ғилдираклар эса (улар ҳам мойланган эди) худди вагончанинг ортидан ошиқиб қувиб кетаётгандай ҳали ҳам ғириллаб айланмоқда.

Пастга қараш ҳақиқатан ҳам бир оз ваҳимали. Тик ёнбағирлик этагига ялтироқ излар келиб тақалган, атрофда эса, баланд-баланд дарахтлар қад кўтариб турибди. Дарахтларнинг учи вагонча томон чўзилган, агар ерга қарамасанг, вагонча симдан сирғанмай, дарахтлар орасида ҳавода сузиб кетаётгандай, мана ҳозир арқонни шартта узиб, пастдаги станция ва Подолдаги¹ уйлاردан ошиб ўтиб, Днепрнинг тепасидан олисда кўм-кўк бўлиб кўринган ўрмонга қараб чопиб қоладигандай туюлади.

Бироқ арқон узилмади, вагонча ҳам ҳеч қаёққа учиб кетмади, балки зинапоя олдида оҳиста тўхтади. Костя, ойиси ва Лелька зинапочалардан шошиб-пишиб тушиб, кейин гувиллаган бетон йўлакдан ўтишди-да, дим кўчани кесиб, охири пристанга чиқишди.

Вокзалнинг ёғоч биноси орқасидан аллақандай гувиллаган бўғиқ овоз эшитилди. Лелька чўчиб тушиб, икки кўли билан Костяга ёпишиб олди. Костя ҳам хавотирлана бошлади, унга жудаям секин юришаётгандай, албатта - кеч қолишадигандай туюларди.

Улар дарё вокзалининг биносидан ўтиб, зинапоядан пристанга — устида уйга ўхшаган бир бино осмонга бўй чўзиб турган катта баржага тушдилар. Бу бино орқасидан пароход мутлақо кўринмас, фақат қизил ҳошияли йўғон қора трубаси ва устма-уст қилиб фонарлар осилган мачтагина қаққайиб турарди. Пароход баржага ёпишиб турарди. Улар орасидан сув бутунлай кўринмайди, қирғоқдан пароходга сакрамасдан тўппа-тўғри юриб чиқса бўлади, аммо йўл йўғон тўсин билан тўсиб қўйилган. Ўтиш учун торгина йўл қолдирилган бўлиб, у кўндаланг тахтачалар қоқиб, панжара билан ўралган икки тахтадан иборат.

¹ Подол — Киев шаҳрининг бир райони.

Ўша ерда иккита денгизчи турибди. Костя уларнинг денгизчи эмаслигини билади, чунки денгизчилар дарёда эмас, денгизда юришади; лекин улар ҳам худди денгизчига ўхшашади: бошларида оқ фуражка, устларида ялтироқ тугмали кўк китель, фуражкаларида эса атрофи тилла ранг япроқлар билан ўралган олтин лангар. Улар бепарво таплашар ва кулишарди. Костя ўзининг ҳовлиқмалигидан уялиб кетиб, жўрттага лапанглаб, битта-битта қадам ташлаб бора бошлади. Шунда ойиси унинг қўлидан тортиб:

— Костя анқайма!..— деди, кейин ҳалиги дарё транспорти ходимларидан:— Капитанни қаердан топсам бўлади?— деб сўради.

— Ҳозир капитан йўқ,— деб жавоб берди улардан бири, пароход коридорида бўлаётган аллақандай ҳодисани кузатаётиб.

— Энди нима қилдик-а? Нима қилсам экан?— довдираб қолди ойиси.

Ҳалигиларнинг иккинчиси ойисига ўгирилиб қаради-ю, юзи ёришиб кетди.

Костя ойисининг чиройли эканини билади, ўзи ҳам унга қараб туришни яхши кўради, лекин ойиси бирор нарсага жаҳли чиқиб, уришаётганида эмас, албатта. Мана бу лейтенант погонини таққан, Федорникига ўхшаш малла соч киши жилмайиб, негадир ойисига жуда узоқ қараб қолди. Унинг бу қараши Костяга ёқмади, у қовоғини солиб олди.

— Нима ишингиз бор эди, гражданка?— деб сўради малла ранг лейтенант.

— Акам, капитанга қўшиб юбор, деб ёзганди, у йўқ экан... Энди нима қилсамикин? Эҳтимол, ёрдамчиси бордир?

— Старший ёрдамчиси банд. Мен иккинчи ёрдамчиси-ман. Менга айта қолинг, нима гап ўзи?

Онаси пойма-пой қилиб, Полянская Греблядаги бакенчи¹ акамникига ўғлимни юборишим керак эди, у ерда акам ку-

¹ Бакенчи — кемалар юрадиган сувларда хавфли жойларни кўрсатиш учун қўйилган сузгични кузатиб турувчи.

тиб олади, аммо болани ёлғиз жўнатгани кўрқяпман, чунки у ерда ҳатто пристаё ҳам йўқ, нима қиларимни билмай қолдим, ўзим шошилишч командировкага жўнашим керак, шуни капитанга тайинламоқчи эдим, у йўқ экан, деди...

Лейтенант аллақачон ҳаммасини тушунди, ойисининг бўлса гапи тамом бўлмайди, лейтенант ҳам унинг сўзини бўлмай қулоқ солиб турибди, чунки унга қараб туриш ёқяпти-да. Костя буни кўриб, бадтарроқ қовоғини солди.

— Тушунарли, — деди охири лейтенант. — Қани ўғлингиз? Мана бу жаҳлдор ўртоқми? Мен укангизми деб ўйлабман, кап-катта йигит-ку!

Костя бу дағал хушомадга учмай, қовоғини солиб тураверди.

— Ташвиш қилманг, гражднка, бизга ишонаверинг. Соғ-саломат етказиб қўямиз. Мен Ефим Кондратьевич Кичеевни биламан — энг яхши бакенчимиз-ку у! Ўғлингиз жуда яхши етиб боради, мириқиб ухлаб ҳам олади, йўлда эса биз уни денгизчи қилиб қўямиз... Қани ўтинг бўлмаса, ўғлингизни жойлаштиринг — ҳали вақт эрта. Ҳозир проводник хотинни чақириб бераман.

Костя хўмрайиб тахтага ўтди, кетидан Лельканинг қўлидан ушлаб ойиси кела бошлади.

— Паша хола! Йўловчини каютага кузатиб қўйинг! — деб қичқирди лейтенант.

Коридорда қаёқдандир новча, ориқ, бурни узун, лаблари юпқа бир хотин пайдо бўлди. У лабларини шундай қаттиқ қисиб олган эдики, Костяга гўё оғзини очмасдан гапирадигандай туюлди.

Паша хола коридордан бир неча қадам юриб, чапга бурилди-да, бирдан пастга тушиб кетгандай бўлди.

— Тавба, бу қанақа зина! — деди онаси кўрқиб кетиб.

— Бу зина эмас, ойи, трап, — деди Костя.

— Ҳа, сен билмаган нарсa борми, машҳур денгизчи... Кўзингга қара, бир жойингни уриб оласан!

Қачон уриб олган экан? Костя уларни олдинга ўтказиб юборди-да, кейин ўзи денгизчилар сингари физиллаганча

югуриб туша бошлади. Бироқ трап шундай тик, поялари шундай зич ўрнаштирилган, темири шундай сирғончиқ эканки, оз бўлмаса ўмбалоқ ошиб тушай деди ва тутқични ушлаб қолди. Ойиси бу шубҳали шовқинга ўгирилиб қараганида, Костя ўзини тутиб олиб, пояма-поя оҳиста тушиб келарди.

Паша хола ҳамон лабларини очмай:

— Мана каюта, жойлашавиринглар, — деди-да, қайтиб кетди.

Каюта кичкинагина экан, бор-йўғи иккита койка, эшиги олдида шкаф қўйилган, койкалар орасида энсизгина столча турибди. Тўғрироғи, койка битта, иккинчиси эса устига клеёнка қопланган, торгина қаттиқ ёғоч сўри. Лекин столнинг юқорисида, нақ шифт тагида думалоқ дераза — иллюминатор бўлиб, у, бортга мис барашкалар билан маҳкамлаб қўйилган эди. Костя шу ондаёқ столга чиқди-да, барашкаларни бурай бошлади.

— Тегма, Костя! Эшитдингми? Ё деразани мутлақо очмайман деб ваъда берасан, ё ҳозироқ уйга қайтиб кетамиз, ҳеч қаёққа бормайсан.

Костя столдан тушди: барибир ҳозир иллюминатордан баржанинг мумланган бортидан бошқа ҳеч нарса кўринмайди, йўлда ҳамма нарсани яхшилаб кўриб олади...

Лелька каютада тентираб юриб, стол, койка, чўкаётганларни қутқариш учун ишлатиладиган пўкак камарларни ушлаб кўрарди. Ойиси эса яна: тоғаннинг гапига қулоқ солгин, катталарсиз чўмилма, — худо асрасин-а! — Ёш болага ўхшаб, элдан бурун ширин пирожкаларга ёпишмасдан, аввал пиширилган гўшт, тухум егин, кейин ширинликка қара; пароходнинг у ёғидан-бу ёғига чопиб юрма, чеккасига борма, сувга қарама, бошинг айланиб кетади, деб насиҳат қила бошлади. Ишқилиб, бундай пайтларда оналар болаларига айтадиган ҳамма гапни айтди. Костянинг эса бундан жуда юраги сиқилиб кетди.

Костя Паша холага ўхшаб оғзини очмасдан, гапириб кўрган эди, ойиси қўрқиб кетди:

— Нега мингиллаб гапиряпсан? Тишинг оғрияптими?

Костя тагин ойим уйда олиб қолиб юрмасин деб, қўрқиб кетди-да, Паша холадака қилиб эмас, ҳамма одамларга ўхшаб, тўғрилиқча гапира бошлади.

Айтганларидай, ҳали вақт кўп экан. Аллақачон хайрлашиб, ҳамма ишлар қилиниб, айтиладиган гаплар айтилиб бўлинди. Энди Костя ҳақиқий ажрашиш вақтини кутиб диққат эди. Ойиси Костяга яна алланималар дер, ундан кўзини узмай, қараб турарди. Унинг катта-катта қўй кўзларида ташвиш ва меҳр акс этарди. Лелька ҳам жим бўлиб, ҳадеб хўрсиняпти, демак, ҳозир хўнграб юборади. Буларни кўриб, Костянинг хўрлиги келди, қўйиб берса у ҳам йиғлаб юборар эди-ю, бироқ шу пайт тепада яна баланд ва бўғиқ овоз билан гудок бўкирди. Лелька ойисининг тиззасини қучоқлаб олди. Ойиси, энди биз тушиб кетайлик, деб ўрнидан турди. Улар тор коридорга чиқишди. Кеч қолган йўловчилар кўприкдан шоша-пиша ўтишар, уларни корзинка ва қоплари билан туртиб кетишар, аммо ойиси ҳеч нарсани сезмасди. У яна Костяга ташвиш ва меҳр билан боқди, кейин уни бир неча марта қаттиқ-қаттиқ ўпди-да: шошиб-пишиб такрорлади:

— Ақл-хушингни йиғиб иш қил, Костяжон. Шўхлик қилмагин!

Лелька ҳам ўпмоқчи бўлиб бўйинини чўзди. Костя уни секин итариб юбормоқчи бўлган эди, ойиси кўриб қолди.

— Уялмайсанми, Костя! Мунчаям қўпол бўлмасанг! Ўпсинглингни!

Костя ҳечам қўпол эмас, бунақа меҳрибончиликларга тоқат қилолмайди, холос. Лекин энди илож йўқ? Костя базўр эгилиб, юзини тутди. Шу-да! Лелька уйдан чиқишлари билан қўярда-қўймай, мороженое олдириб еган эди, мана энди қўл ва юзлари қовун қоқидай чиппа ёпишади. Ўпишишни ким ўйлаб чиқарган ўзи!

Лелька билан ойиси пристанга тушиб, панжаранинг нарёғига ўтиб туришди.

Костя уларга яқинроқ бормоқчи бўлган эди:

— Бу ёққа ўтиш мумкин эмас, эй бола, ҳозир жўнай-
зи! — деб қўйишмади.

Костя бояёқ тепасидаги люкдан мовий осмон кўриниб
экан юқорига олиб чиқувчи трапни кўз остига олиб қўй-
ди. У ўша трапдан баландга кўтарилган эди, юқориги
пубага чиқиб қолди.

Палубанинг ўртасидаги баланд, қоп-қора трубанинг ол-
та ойнаванд будка бўлиб, унда руль гилдираги — штур-
вал кўриниб турарди. Икки томонда, палубанинг лабида
иғидан кичикроқ яна иккита ойнаванд будкача бўлиб,
унинг ичида ялтиратиб тозаланган мис труба кўринарди.
„Плашадиган трубалар“, — деди Костя дарҳол таниб. Де-
мек, у капитан кўприкчасида. Уни бу ердан қувиб тушу-
рмасмикан? Йўқ, унақага ўхшамайди. Пароходнинг тум-
анда ва қўйруқ томонида худди бу палуба эмас, ошхо-
на экандай, боғлардаги сингари ёғоч скамейкалар, ҳатто
кина-кичкина столлар турибди. Скамейкада йўловчилар
ришибди, ҳеч ким уларни ҳайдаётгани йўқ. Демак, бу
итаннинг кўприкчаси билан палубаси бирга қилиб қу-
ган пароход экан-да.

Палубанинг атрофи бошдан оёқ иккита йўғон симли
иқ билан ўраб қўйилган. Костя яқин бориб, тўсиқни
ади-да, денгизчилар сингари оёқларини кериб туриб
ди. Оҳ, қани энди Костянинг капитан кўприкчасида тур-
гани бешинчи „Б“ синфидагилар ёки, жилла қурса, жан-
р дўсти Федор кўрса! Худди кўприкчанинг ўзида бўл-
сам, палубада турганини-да, кўприкча ҳам мана, шундай
насида!..

Лекин бешинчи „Б“ синфидагилар йўқ, дўсти Федор
йўқ. Пастдаги пристанда ойиси турибди, унинг катта-
и ташвишли кўзлари Костяни излапти. Биринчи бўлиб
Лелька кўрди-да:

— Ана, ойи! Ана! — деб қичқирди.

Ойиси ҳам унга кўзи тушиб жилмайди, алланима деб
рмоқчи бўлди, аммо шу пайт қўнғироқ чалинди. Костя-
ни сачратиб, шундай орқагинасида гудок уч марта қу-

локни кар қилгундай бўқирли. Пристандагилар аллани деб гапиришар ёки қичқириншар, аммо гудокнинг бўқиршидан ҳеч нимани эшитиб бўлмас, улар балиққа ўхша оғизларини овозсиз очиб юмаётганига ўхшардилар.

— Тумшукдаги арқонни бўшатини!— деб команда бер чапдаги ойнаванд будкачада турган малла ранг иккинчи ўринбосар. Кейин у ялтироқ мис трубага оғзини тутиб бир нималар деди-да, яна эшикка боғланган пўкакни тикиб қўйди.

Палуба, темир түснү асти титрай бошлади. Костянинг шундайгина тагида, иккинчи палубадаги устунчага ўраб қийилган пўлат арқонни бўшатини; арқон осилмо қолди, шу да унинг иккинчи учидан халқани пристандаги устунчада чиқариб, сувга ташлашди. Пароход билан пристан ораси кенгая бошлади. Эҳ! Шунча нарсани кўриниб берик кетди, лекин мумкин эмас эди, бундан панжара олдида Костянинг ўрни узмай турибди, деганда, кетишнинг сира иложи йўқ. Костянинг уни хафа қилиши келмасди. Ана шунда турибди юзидан эса кўз ёши оқиб тушяпти, ойнаванднинг бармигининг учи билан ташлапти.

Қизғ-а, нега шундай бўлди? Нима, у бир йил дунёни айланиб келгани кетишга? Лекин Костянинг оёқларида нимадир шундай этиб кетди. Ҳарқилан, шу маҳалгача ҳал қилинишмаган эдилар. Костя аввал фақат бир марта, ушанга ҳам ойиси билан поездда юрган вақти унда жуда кичкина эди, ҳозир яхши эслай олмайди.

Костя сир билан бермаслик учун ойнавандни қаттиқ тирштириб, паровознинг панжарасини яна ҳам маҳкамроқ қилиш ва қўлини силқитган Лелька билан тиббор бермасди. Лекин Костяни палубадан кўрганидан бундан тинмай қўлини силқитди, аммо Костя жабон бермасди. Ўнгилиси ер тенгшарни хифа бўлиб:

—Костя! Костя дейман!— деб қичқирарди.

Ойиси ҳам қўлини кутариб рўмолчасини силқитди.

Пароходнинг тумшуги пристандан улоқланди, пристанъ чап томонда — орқадан қолди, одамлар юрган сари

кичрайиб борар, энди у ерда ойиси билан Лелька эмас, би-
зи каттароқ, иккинчиси жуда ҳам кичкина иккита қиз тур-
анга ўхшарди. Костя то уларнинг қиёфасини таниб бўлмай
долгушча, қўл силкиб борди-да, кейин қўлини туширди.
Энди улар тепаликка чиқиб, Костяни олиб кетаётган парох-
одга узоқ қараб туришса керак.

„АШХОБОД“

Пароход тумшугини оқимга буриб, негадир яна бир мар-
та қичқирди-да, Владимир тепалиги, пляжга ўтиладиган ки-
ик Труханов ороли ёнидан физиллаганича сузиб кетди.
рол то сув бўйига қадар фанердан қилинган дўконча ва
оскалар билан тўлган бўлиб, кўкаламзор ерлар анча на-
дан бошланар, қирғоқ эса офтоб тигида ёниб ётарди.

Пароходнинг қаршисидан икки томонига мўйловга ўх-
тиб оппоқ кўпик сачратганича глассер¹ елдек учиб ке-
рди. Костя унда ўтирган одамларни ҳавас билан куза-
б қолди, кейин пароход билан батафсил таниша бош-
иди.

Палубанинг лабида, ойнаванд будкачаларнинг олдида
да ҳам, чапда ҳам устига брезент ёпилган эшаккли қа-
лар турарди. Икковининг ҳам тумшугига „Ашхобод“
ёзилган. Лекин битта қайиқда „д“ негадир суркалиб ке-
„Ашхобо“ бўлиб қолибди. Будкачаларнинг девори ёни-
қатор қилиб оппоқ бўш пақирлар териб қўйишибди.
энинг ҳар бирига кўк бўёқ билан фақат биттадан ҳарф
ган, лекин пақирлар шундай терилганки, ўқисангиз яна
ходнинг номи келиб чиқади — „Ашхобод“. Пароход
даги панжарага осиб қўйилган қутқариш чамбаракла-
хам, гилдирак филофларига ҳам шу сўз ёзиб қўйилган.
баси ростакам — энсиз, узун-узун тахтадан ишланган;
рига нарса тиқиб, смола қуйилган.

остя палубанинг энига қанча тахта кетганини санашга

¹ юрадиган парракли кема.

тушди, бироқ шу пайт тўсатдан мачта орқага оға бошлади. Бориб-бориб, бутунлай ёнбошлаб қолди: „Ашхобод“ кўприкка яқинлашиб қолгани учун урилиб кетмасин деб, мачтани ёнбошлатиб қўйишар экан.

Пароход салобат билан қаттиқ ўқирди. Костя қараса, гудок, яъни ярим доира шаклидаги иккита тешиги бор мис сурнай трубанинг орқасига ўрнаштирилган экан. Аввал ундан майда сув томчилари ва буғ, ундан кейин эса, гувиллаган йўгон овоз чиқарди.

„Ашхобод“ одамлар юрадиган кўприкнинг икки устунини орасидан, худди чап қирғоқ ёнидан ўтди. Костя наstdан туриб, кўприк устидан ғиз-ғиз ўтаётган автобус, машиналарни кўрмоқчи бўлди, аммо бир-бирига улаштириб қўйилган хода ва тўсинлардан бўлак ҳеч нарса кўринмади. Кўприк устунининг энг юқорисига устма-уст қилиб фонарлар осилган, сувдан фонарлар олдиғача тикка темир нарвон кўтаририлган. Костя ўша ерга чиқиш осонмикин деб чамалаб кўрди-да, Федор албатта чиқа олади, жуда баланд, кўрқинчли бўлишига қарамай мен ҳам чиқа оламан, деб қўйди. Ҳеч гап эмас.

Ўнг қирғоқдаги чангаллар ўсиб ётган тик жарликлар, Лавранинг осмон билан ўпишган қўнғироқхонаси, темир йўл кўприги орқада қолди. Қирғоқ узоқлашган сари худди чўкиб бораётгандай туюлар, толзорлар бағрида кўринмай кетарди. Палубадаги йўловчиларнинг айримлари шамолга орқаларини ўгириб туришибди, айримлари эса трубанинг нариги ёғига, машина бўлимининг люкидан қизиган мой ҳидини анқитиб, иссиқ ҳаво уриб турган кема тумшугига жойлашишяпти.

Агар люкдан ичкарига мўралаб қаралса — у ерда вентиляторни, худди компресс қилингандай қалин жигар ранг обмотка билан ўраб қўйилган трубаларни, тирсакка ўхшаб у ёқдан-бу ёққа бориб келиб турган ялтироқ ричагларни кўриш мумкин. Трубаларнинг бирига матросларнинг йўл-йўл ич қўйлаги, икинчисига қора шим қуришти учун ёйиб қўйилган.

Костя машиналарни яхшироқ кўриш учун пастга тушди. Бу ердаги палуба темирдан бўлиб, одамлар сирганиб кетмасин учун ҳамма ёғи гўдда-гўдда қилиб ишланган. Лекин темири, одамлар юравериш шунчалик сийқаланиб кетганки, ҳалиги гўддаларнинг ҳам фойдаси тегмайди, барибир сирганчиқ. Костя машина бўлимига олиб тушадиган трапни топди, бироқ эндигина баланд темир остонадан ҳатлаб ўтган ҳам эдики, орқадан биров:

— Қаёққа кетяпсан? У ёққа кириш мумкин эмас! — деб тўхтатиб қолди.

Костя кетига бурилди-да, қуйруқдаги салонга бориб кирди. Бу ерда йўловчилар кам экан, ҳаммаси ўз ҳолича, жим ўтирибди. Фақат корзинка ва қопларини оёқлари орасига қисиб олган учта хотингина бир-бирларига эгилиб олиб, алланималарни ҳикоя қилаётган тўртинчи хотиннинг оғзига тикилиб ўтиришибди. У хотин паст овоз билан астойдил берилиб сўзлар, ҳалиги учтаси эса, худди бураб юргизиладиган машинадай, нуқул унга қараб бошини лиқиллатарди. Костя улар олдидан ўтаркан, гапларига секин қулоқ солди — бирон қизиқ нарсани гаплашаётган бўлишлари мумкин-да!

Ҳикоя қилаётган хотин ваҳимали қилиб:

— Бир маҳал келсам денг, айланайлар, бузоқни ҳеч ким суғормабди-да! — деди.

Ҳа, бўлди. Костяга бузоқнинг ҳеч бир қизиғи йўқ.

Нариоқда, дераза тагида ҳорғин юзли бир хотин ўтирибди. Унинг олдига ва тахта диван тагига тугун, қоп, бурнига катта қулф осилган ёғоч чамадонлар уйиб қўйилган. Ҳалиги хотин иссиқ ва чарчашдан ҳолдан тойиб, яланг ўнг ёнбошига, ўн тўрт ёшлардаги бир қиз мук тушиб ухлайётган каттакон тугун устига оғиб кетарди. Малла ранг, кингалак сочи пешонасига тушиб турган яна бир кичикроқ қиз салон ичида кезиб юрибди, у оёғи билан диванга иқди-да, кўм-кўк қиялама қирғоқларни томоша қида бошадди. Афтидан, уни ҳам уйқу босяпти шекилли, оғзини атта очиб, маза қилиб эснадди.

— Ҳай, мени ютиб юборма тагин, — деди Костя ва у ҳам қизчанинг ёнига, диванга чиқиб ўтирди. — Тўйиб ухлаб-мидинг дейман-а?

— Ҳа. Қанчадан бери йўл юрамиз, қандай қилиб тўйиб ухлаб бўлади...

— Пароход яқинда йўлга тушди-ку.

— Биз олисдан келяпмиз. Сахалиндан. Уч ҳафта бўлди йўлга чиққанимизга.

— Сахалиндан? — деб сўради Костя, қизчага ҳавас билан бир оз ишонқирамай кўз югуртириб.

Костя унга зерикканидан гапирди-да, бўлмаса қизлар билан ким гаплашиб ўтирарди дейсиз. Лекин энди қизча жуда ғалати кўриниб қолди, ҳатто чалакам-чатти ювилган чит кўйлагининг ранги ўчиб кетган майда гулларигача унга қизиқ кўринарди.

— Алдама.

— Нимага алдар эканман? — деб жавоб берди қизча ошпарволик билан. — Ишонмасанг, ана ойимлардан сўра.

Костя ҳалиги ҳорғин юзли хотинга ўгирилиб қаради, лекин энди у тугунга бутунлай ёнбошлаб олиб, ширин уйқуга кетган эди.

— У ёқда нима қилдинглар?

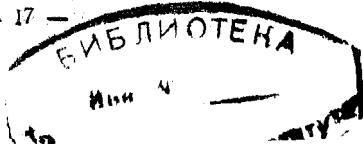
— Нима қилардик — яшадик. Дадам балиқ заводида ишлардилар, биз ҳам ўша ерда, посёлкада турардик.

— Улуғ ёки Тинч океанни кўрганмисан?

— Албатта-да, уйимиз шундайгина қирғоқда эди.

— Денгизда пароходда ҳам юрганмисан?

— Бўлмаса-чи! Сахалиндан пароходсиз келиб бўлмайди. Самолётда келса ҳам бўлади-ку, лекин бизнинг юкимиз кўп. Қизча хотиржам ва бепарво гапирар, Костянинг бўлса унга ҳаваси келиб, қизиқиши тобора ортиб борарди. У, шундай нарсга ҳақида қандай қилиб совуққонлик билан гапириб бўлади-а, деб ҳайрон қолди. Қани энди у ҳам океан қирғоғида, Сахалинда бўлган бўлса!.. Унинг ҳамма нарсани бирпасда билиб олгиси келар, лекин қизча ҳамон илгаригидай зерикарли қилиб, истар-истамас жавоб қайтарарди.

— Вой сени қара-ю!— деди Костя таъна қилиб. — Худди бўккан нонга ўхшайсан-а? Шунча нарсани кўрибсан-ку, гапириб бера олмайсан!

— Уйқум келяпти-да. Етиб борайлик, тўйиб ухлаб оламан-да, ундан кейин...

— Қаёққа кетяпсизлар?

— Ҳозир Черкассдаги бувимникига, кейин Каховкага борамиз.

— Каховкага?—Костянинг қизиқиши бадтар ошди.—Нимага?

— Дадам қурилишга кирмоқчилар.

— Сен-чи?

— Мен нима қилардим? Ўқийман. Дадам бундан анча илгари келмоқчи эдилар, кейин Соня билан менинг дарсларимиз тамом бўлсин деб кутиб қолдилар. Ўқиш тамом бўлди-ю, йўлга тушдик.

— Даданг ўзи қани?

— Буфетда. Анча бўлди кетганларига. Пиво ичаётган бўлсалар керак.

— Юр, кўрсат.

— У ердан ҳайдаб юборишмасмикан?

— Ҳайдашмайди!

Улар оёқ боссанг тарақ-тарақ қилиб турадиган темир палубадан кема тумшугидаги буфет ўрнашган хонага боришди. Буфет стойкасининг қаршисидаги тўрт бурчак стол атрофида уч киши — кўзойнак таққан, боши тап-тақир бир киши, қора-тўридан келган ёшгина бир йигитча ва ип газламадан тикилган қалин кўйлагининг этагини шимига қистириб олган, юзи офтобда куйиб кетгандай қоп-қора, қотма бир киши ўтирарди.

Ҳаммасининг олдида ҳам кружкада пиво турар, кружкаларнинг устида худди шапкага ўхшаб, оппоқ кўпик вижирларди.

— Ҳа, мени қидириб келдингми? Зерикиб қолдингми?— деди қизчани кўриб ҳалиги қалин кўйлакли киши.— Ҳозир хетамиз!

У пивога ўхшаш сарғиш мўйловинини кўпикка ботирди, кружкани бўшатиб, мўйловини арғида, суҳбатдошларига қаради.

— Ўзим ҳам асли ўша алёшкаликман. Ватанимда шундай ишлар бошланганида, мен қандай қилиб тинч ўтирай? Мана энди биз ўз еримизни жуда бошқача қилиб юбора-миз!—У мушти билан столни урган эди, кружкалар шарақ-шуруқ қилиб кетди. Кейин қолган ичкони бир ҳўндашда тамомлаб, ўрнидан турди. Шундангина унинг барваста, ба-қувват киши эканлиги кўзга ташланди. Қани, юр Настя!

Сахалинликлар чиқиб кетишди. Ёш йигит пиво ичарди, семиз киши эса, ялтироқ бошини арғио, Настянинг ладаси кетидан қараб қолди:

— Буни қаранг-а — ўн икки минг чақирим ердан етмо келибди!..

— Бўлмаса-чи? — деди йигитча. Мана мен ҳам курени тугатаман-у, ўша ёққа жўнайман.

Улар жим бўлиб қолишди.

Костя суҳбатнинг давомини кутди, лекин боши ялтироқ киши чиқиб кетди, йигит эса, китобга мукка тушди.

Орадан бирмунча вақт ўтгандан кейин Костя яна сахалинликлар жойлашган қуйруқдаги салонга борди. Лекин энди Настя бошини ойисининг тиззасига қўйиб, ухлаб қолган эди; барваста бўйли отаси ҳам тор диванга узала тушиб, ухлаб ётибди.

Фақат Настянинг опасигина уйғоқ — юкларга қараб ўтирибди. Костя у билан гаплашмоқчи бўлиб кўрди, лекин қиз шишган қовоқларини пирпиратиб, унга хавотирланиб бир ўқрайиб қаради-да, индамади. „Ҳарқалай, ҳаётда ноҳақ ишлар кўп-да: мана шунақа уйқичи курк товукларни Каховкага олиб боришса-ю, мен у ёрга боролмасам!..“ — деб хаёлидан ўтказди Костя.

Лекин энди бу ерда қиладиган иш йўқ, Костя яна буфетга қайтди. Буфетнинг деразалари катта-катта, олдиндаги ва икки ёндаги ҳамма нарса кўриниб туради, эшиги эса парохдининг тумшуқ томонига қараган, унда барабанга ўралган

лангар занжири ва аллақандай ричаглар турибди. Костя шикни очиб, ўша ёққа чиқди, лекин шу ондаёқ орқасидан симдир:

— Ҳой бола, тумшукқа борма! Эшикка нима деб ёзиб ўйилганини кўрмайпсанми? — деб қичқирди.

У ҳеч нарса қилмоқчи эмасди, фақат лангарни ва тўлқинларнинг пароход тумшугидан икки ёққа бўлиниб кетишини ўрмоқчи эди, холос. Бўлди, ҳамма нарса ман қилинадиган ўлса, каютага кириб ўтира қолгани яхши!

Трапдан тушиб кетаётганида кимдир унинг елкасидан шлади-да:

— Ҳа, азамат, пароходимиз ёқдими? — деб сўради.

Костянинг қаршисида ҳов бояги лейтенант, капитаннинг ёрдамчиси кулиб турарди. Костя ўз муваффақиятсизликларидан хуноб бўлиб турган эди, лейтенантнинг кулиб қараши адтар аччиғини чиқарди, шунинг учун у бир дақиқа тааддудланиб турганидан кейин жаҳл билан:

— Йўқ! — деб тўнғиллади.

— Ҳа? Нега?

— На бирон жойига киролмасанг, на тузукроқ кўроласанг, бу қанақа пароход ўзи!

— Тушунарли. Машинани бошқариб, штурвални айлантириб кўрсанг, иложи бўлса мегафонга „Чап бортга!“ ёки тунга ўхшаган бошқа бирор нарса деб қичқирсанг, шунанга ақами?

— Ҳеч-да! Мен фақат кўрмоқчи эдим.

— Ҳм. Бўлмаса юр, томоша қиламиз. Бунақа димда тиришдан нима чиқади!.. Хў-ўп, — деди ёрдамчи, — пароход машинадан кейинги энг асосий нарса — руль. Руль паста, қуйруқнинг тагида. Унга мана шу штурвалдан штурваллар тушган. Рулевой штурвални айлантирса, руль ҳам ўрилади...

— Нима гап, ўртоқ ёрдамчи, янги кадрми? — деб сўради рулевой кулиб,

— Ҳаммаси ҳам бўлиши мумкин. Хаш-паш дегунингча кулиб ўрнимизни босишади.

— Бўлмаса-чи? Турган гап.

— Нактоуз-чи, у қасрда?— деб сўради Костя

Штурвал деразасининг ёнгинасида эди лекин унинг олдида компас йўқ, Костя китобда ўқиган кемаларнинг ҳаммасида компас бор эди

— Кўрдингми? Билимдон ўртоқ! деди кўлиб қанган ёрдамчиси.— Бизга компас керак эмас. Чунки оёқ денгизда эмас, Днепрда юрамиз. Икки ёшимиз қиртоқ, тўхтан керак бўладиган ерларнинг ҳаммасида белгилар қўйилган

— Карта-чи?

— Карта мана бу ерда, деб нешонасида чертмо қўйди рулевой.

Костянинг тунуна олмасининг афтидан билдирмо турарди.

— Биз дарёни бошдан охиригача, ҳамма томондан ёл билдишимиз керак - деб тушунтирди ёрдамчи

— Бунда картага анграйиб ўтирсан, кемани қиртоққа уриб юборишини ҳам ҳеч гап эмас, деди рулевой. Карта тасиз ҳам аданмаймиз..

Хушёр бўл! - деб унинг сўзини бўлди қанганнинг ёрдамчиси, лекин рулевойнинг ўзи ҳам аллақачон штурвални айлантира бошлаган эди, пароходнинг бурилишидаги ҳаракати секинлашди.— Шу саёзлик вақтидан олдинроқ кўтарилиб қолдими дейман, кўнглимга ёқмай турибди-да.

— Йўғ-э, сув жуда тез пасаяпти, ўшанга у кўтарилаётгандай кўриняпти,— деди рулевой.

— Хўш, яна сенга нимани кўрсатай? Гаплашадиган трубаними? У орқали биз машина бўлимига кемани қандай тезликда юргизиш ҳақида команда берамиз.

Костя:

— Мен ҳам. — деб гап бошлади-ю, яна тўхтаб қолди.

— Йўқ, бекордан-бекорга гапириш мумкин эмас.

— Фақат қулоқ солиб кўраман.

— Унақа бўлса майли.

Капитаннинг ёрдамчиси пробкани олди, Костя трубанинг оғзига қулогини қўйди. Ундан биров худди Костянинг қу-

логи тагида қаттиқ-қаттиқ нафас олаётгандай, тез-тез пишмлаган овоз эшитиларди.

— Нимага шунча йўл юрсак ҳам қирғоқда на биронта шаҳар, на биронта қишлоқ кўринмайди?

— Қирғоқда шаҳар, қишлоқлар бор-ку, лекин кам — фақат баланд жойлардагина. Қирғоқ қанчалик пастлигини кўряпсанми? Баҳорда Днепр тошиб, бу қирғоқларни сув босиб кетади. Днепр бир неча километр атрофга тошиб боради, ука. Агар бу ерларда қишлоқ бўлса улар ҳам сув тагида қолиб кетарди. Сув олиб кетмасин учун, қишлоқларни нарироқдаги тепаликларга қуришган. Шунинг учун қирғоқлар бўм-бўш кўринади.

Капитаннинг ёрдамчиси Костя билан бирга бутун палубани айланиб чиқди, ўнг томонда яшил, чап томонда қизил — борт чироқларини, вентилятор трубасини кўрсатди. Вентилятор трубасининг оғзи шунчалик кенг эканки, ичига Костя бемалол кириб кета оларди. Улар усти оқ, ичи қизил бўлгани учун худди очиқ турган каттакон оғизга ўхшарди.

— Пастдаги пол нега темирдан қилинган?

— Эскидан қолган. Аввал пароходимиз шатакка олиб ориладиган кема бўлган, кейинчалик устидаги қават қурииб ва каюталар қилиниб, пассажир пароходга айлантирилган. Палуба эса, қандай бўлса шундайлигича қолаверган...

Малла ранг ёрдамчини чақириб қолишди.

— Хозир, — деди у. — Хўп, менга қара, дўстим: отинг нима? Костя? бир ўзинг айланиб юр, Костя, мени чақи-ишяпти. Лекин бортга яқин борма, билдингми? Ростдан йингга ваъда берган эканман, бу ёғига мен жавобгарман.

— Есть, бортга яқин бормаيمان! — деди Костя дона-дона қилиб.

— Ў-хў! Худди денгизчиларнинг ўзисан-а! Ҳа-ҳа, сен дам бўласан! — деди кулиб капитан ёрдамчиси ва физилланича трапдан пастга тушиб кетди.

Умуман олганда у дуруст йигит экан. Доим кулиб тудиган бўлса нима? Ўзи ёш, қувноқ, кўнглига ҳамма нарса ёқади, ўшанга шунақа-да!

Костя борт нарёғида кўпириб оқаётган сувга узоқ қараб турди; ғалати-ғалати бўлиб гирдоб ураётган сувда кўзига бир-биридан қизиқ манзаралар намоён бўлди. Бошини кўтарганида эса олдинда, жуда узоқда, уфқ чизиги олдида паға-паға бўлиб, тонгги булут сингари пушти ранг тутун кўринди.

У катталашиб, юқорига кўтарила борди, секин-аста сарғиш тусга кирди. Унда аллақандай кўланкалар пайдо бўлиб, кўкиш тус олди, орадан кўп ўтмай Костя бу тутун ҳам, булут ҳам эмас, яккам-дуккам ўт-ўлан ўсган баланд, тик қирғоқ эканини пайқаб олди. Аввал пароход ундан узоқлашаётгандай бўлиб кўринди, кейин дарё шартта ўнга бурилган эди, тик қирғоқ ниҳоятда тез катталашиб бориб, осмоннинг ярмини қоплаб олди. Унинг ўнг томонида юқоридан пастга қараб яккам-дуккам уйлар тизилишиб кетганди. Тик ёнбағирликнинг этагидаги қирғоқда торгина баржа — пристань тиқилиб турарди. Пароход баржага ёни билан тақалиб борди. Баржа панжараси нарёғида қизлар ғуж бўлиб туришибди, уларнинг орқасида эса, худди она товукдай минут сайин атрофига аланглаб, ўқитувчиларими, пионервожатийларими турибди.

— У нима?— деб сўради Костя, палубада ўтирган жиккаккина чолдан.

— Триполье.

— Ўша Триполье шуми?

— Ўша деганинг нимаси? Триполье — битта, бошқа ерда Триполье йўқ.

Костя ғиз этиб трапдан кўприк ёнига тушди. Пароход билан пристань ўртасига аллақачон кўприк қўйилган бўлиб, ундан бирин-кетин, эҳтиётлик билан шошиб-пишиб ўқувчи қизлар ўтишар, ўқитувчилари эса, панжара олдида турганича шивирлаб, қўли билан уларни санарди.

— Костя, уларни палубага олиб бор!— деб қичқирди таниш ёрдамчи.

— Йўқ-йўқ, каютага! — деди ўқитувчи.

— Каютага бўлса, каютага!— деди ёрдамчи. — Қуйруқдаги салонга олиб бора қол!

Костя қирғоққа тушмоқчи эди, лекин ёрдамчининг гапини қайтариб бўлмайди. У қуйруқдаги салонга қараб юрди, кетидан, бир-бирлари билан шивирлашиб, бир гала қизлар эргашинди. Кетларидан ўқитувчилари ҳам етиб келди; қизлар уни ўраб олиб, салонни томоша қила бошлашди, вой анавини қара, вой манавини қара қилиб бирпасда шундай шовкин-сурон кўтаришдики, Костя шу заҳотиёқ қочиб чиқиб кетди.

Лекин қирғоққа тушишнинг иложи бўлмади. Қўнғироқ чалиниб, пароход гудок берди-да, пристандан жилди. Гилдирак гилофи тагидан ҳуштак чалиб, вишиллаб буғ отилиб чиқди-да, пристанни қоплаб олди. Гўё пароход йўлга тушиниш олдидан қаттиқ-қаттиқ нафас олиб, куч йиғиётгандай буғ қайта-қайта отилиб чиқарди.

Костя юқори палубага чиқиб олгач, юраги эзилиб, қияликларга суқланиб қаради. Тик кетган ёнбағирликлар бўм-бўш, ҳеч ким кўринмайди. Ўрта белдаги яккам-дуккам ўтлар ўсиб ётган ерда бир оқ эчки кезиб юрибди. Ердан ўт узиб олади-да, бошини кўтариб, ковшаганича пароходга қарайди, кейин яна ердаги ўтларга бўйнини чўзади.

Триполье! Абадий шон-шараф эгаси бўлган киевлик комсомоллар ҳалок бўлган жой! Яқингинада, ўқув йилининг томомланиши олдида, пионервожатийлари Триполье фожиасини, 1919 йили Киевдан комсомоллар отряди „Қўқлар“нинг қулоқлар бандасига қарши курашгани йўлга чиққани, Трипольега етиб келиб, тенгсиз жангда ҳалок бўлишганини гапириб берган эди. Эҳтимол Люба Аронова, Миша Ратманский худди мана шу тепаликдан Днепрга ва чексиз Днепр бўйи далаларига сўнгги марта боқиб, Ватанга видолашув саломини йўллагандирлар..

Костя қирғоққа кўз югуртириб, уларнинг хотираси учун ҳайкал қўйилганмикан деб излади, лекин қирғоқда ҳайкал-га ўхшаган ҳеч нарса йўқ эди.

Костя катта, чиройли ҳайкал йўқлигига ачинди, қанинчали ҳамма томондан яққол кўзга тақиланиб турадиган ҳайкал бўлса, уни кўрганда пароходлар чўзиб, мунгли гудок

беришса, йўловчилар жиддий қиёфада жим туришса-да, у томонга қарашиб, ўз ҳаётини жонажон Советлар мамлакати учун, коммунизм учун фидо қилган қаҳрамонларга юракларидан миннатдор бўлишса...

Бу ерда ҳайкал кўринмади, пароход ҳам гудок бермади, балки шошганича, шиддат билан сувни шалоплатиб уриб бораверди. Палубадаги скамейкада ўтирган чол зўр бериб, кичкинагина, дудланган балиқнинг терисини шиларди.

Костя „смирно“ туриб, пионерларча салют берди ва орқада қолиб бораётган Триполье тепаликларига узоқ қараб турди.

Қуёш пастлаб шамол кучайди, Костя камзулини кийиб чиқиш учун каютага қараб кетди. Қайтишда қуйруқдаги салонга кўз ташлади. Ўқувчи қизлар диванлар билан бир бурчакни ўраб олишиб, баъзилари бошларига тугунларини қўйинганича ухлаб ётар, қолганлари ўқитувчиларининг гапи тинглаб ўтиришарди. Иккита қиз эшикнинг олдида чиқиб, коридорда у ёқдан бу ёққа аланглаб турибди. Улардан бўйи баландроғи, дадилроғи бўлса керак, Костядан:

— Юқорига чиқсак бўладими?— деб сўради.

— Бўлади, майли,— деб рухсат берди Костя.— Юринглар кўрсатаман.

У трапдан панжарани ушламай, тез юриб чиқди, кетидан узун, ингичка оёқларига кийган катта ботинкаларини тўқиллатиб, қизлар тирмашиб чиқишди.

— Нечанчи синфда ўқийсизлар?— деб сўради Костя палубада тўхтаб.

— Мен бешинчи синфга ўтдим,— деб жавоб берди қизлардан бўйи баландроғи.

— Мен бўлсам, тўртинчига,— деди кичиги.

Костя менсимагандай қилиб:

— Ҳм-м!— деб қўйди.— Қаёққа кетяпсизлар?

Қизларга совуқ ўта бошлади. Улар эвлари увишиб, шамолга орқаларини ўгирар, пуфакдай шишиб елпинаётган кўйлакларини қўллари билан босиб турар, аммо кетиша қолмасдан чуғурлашиб, Каневга, Тарас Шевченко билан Арка-

дий Гайдарнинг қабрига кетаётганликларини гапириб беришди. Ольга Семёновна жуда яхши хотин экан, фақат қизлардан битта-яримтаси йўқолиб қолмасин ёки сувга йиқилиб тушмасин, деб қўрққанидан ҳеч қаёққа чиқармас экан, пароходга биринчи марта тушишлари бўлгани учун уларга ҳамма нарсаси қизиқ экан.

Агар биринчи марта тушишинглар бўлса, тўғри,— деди риоя қилиб Костя.— Мана, қаранглар...— У қизчаларга ўзи бундан бир соатгина олдин капитан ёрдамчисидан эшитган нарсаларини гўё мана шу рубкалар, штуртрослар, траплар ичида туғилиб ўсгандай кўрсатиб, гапириб бера бошлади.

Қизлар совуқдан кўкариб, пати юлинган ғоздай туклари тикка-тикка бўлиб кетди, лекин улар Костяга жуда қизиқиб ва қойил қолиб қарашарди; Костя эса унга сари очилиб, ўз ўйидаги гапларини айтишга киришиб кетди: дарё пароходида юриш ҳам пароходда юриш бўптимиз, уй ичида юргандай, икки қирғоқ ўртасида сузиб юрасан, ҳеч қизиги йўқ, денгизда юриш бўлса — бошқа гап, денгизда компанияга қараб юришга, қуёшга қараб йўлни аниқлашга тўғри келади. Ундан кейин, бунда ҳеч қандай бўрон бўлмайди, ваннада ўтиргандай ҳеч қандай хавф-хатарсиз ўтирасан, денгизда-чи — бир довул туриб берсамиз, ана унда кўр томошаси...

Маҳлиё бўлиб қолган қизлар унга шундай ҳурмат билан қарардиларки, ҳатто уни сансираб гапиришга ҳам тиллари бормай қолди.

— Сиз денгизчимисиз? Отпускамисиз?— деб сўради каттаси.

— Ҳозирча — йўқ,— деди Костя бир оз уялиб.— Лекин яқинда бўламан... Ҳозир тоғамникига кетяпман. Ана у денгизчи,— деб қўшиб қўйди Костя ўзи ҳам кутмаган ҳолда.

Аммо шу пайт уларнинг олдига хавотирланган, ҳам жаҳдли чиққан ўқитувчи чопганича чиқиб келди-да, ростмана кўкариб кетган қизларнинг қўлидан ушлади:

— Қизлар! Бу нимаси? Сўрамасдан кетиш яхшими? Афти-башарангларни қаранглар, аллакимларга ўхшаб кетиб-сиз... Ҳой бола, уялсанг бўлмайдими? Кап-катта экансан, тушунишинг керак эди...

— Мен чақирганим йўқ уларни, ўзлари чиқишди, — деб ўзини оқлади Костя, ўнғайсизланиб.

Ўқитувчи унинг важига қулоқ ҳам солмай, совуқдан музлаб кетган, лекин янги таниш орттирганларидан ниҳоятда мамнун қизларни пастга олиб тушиб кетди.

ҚИРҒОҚДАГИ КИЧИК УЙ

Костя ёлғиз қолиб зерикди, кейин у ҳам совқота бошлади. Бояги гаплардан кейин ўқувчи қизларнинг олдига киришга ўнғайсизланарди, қизларнинг олдига кириб ҳам нима қилсин?

Малла ранг капитан ёрдамчиси ҳам ҳеч қаерда кўринмади, шунинг учун Костя ўзининг каютасига тушди. У нукул алланимасини йўқотган одамдай ўнғайсизланар, лекин нега бунақа бўлаётганини тушуна олмасди, охири у қорним очган бўлса керак, деб ўйлади. Костя гўшт, пиширилган тухум, ичига қулупнай солиб пиширилган сомса олди-да, ўйлаб қолди. У узоқ иккиланиб ўтирмади: олдин еди нима-ю, кейин еди нима? Нега, албатта, олдин гўшт ейиш керак? Аввал сомсани еб, кейин қолганларини еса ҳам бўлади.

У сомсаларни еб тамомлаб, гўшtdан бир бўлагини кесиб олди, аммо бошқа ҳеч нарса егиси келмай, ҳаммасини қайтиб яна сеткага солиб қўя қолди.

Костя стол устига чиқиб, иллюминатордан ташқарига қаради. Куёш ботяпти, чап соҳилдаги поғона-поғона бўлиб кўтарилган тепалик ва қумлик саёзликлар қизғиш тусга кирган, сув эса қуюлиб, оғирлашаётгандай қорайиб боряпти.

Қорни тўйди-ю, лекин ҳалиги ўнғайсизланиш ҳисси йўқолмади. Нима қила қолди у? Қизларни юқорига олиб чиққанми? У судраб олиб чиқибдими, ўзлари эргашиб чиқишди. Денгиз тўғрисида нотўғри гапирдими?

Ҳаммаси тўғри. Лекин тоғаси тўғрисида ёлғон гапирди! Нима қиларди-я алдаб? Ахир, ҳозир у денгизчи эмас, бакенчи-ку...

У тоғасини бор-йўғи икки марта кўрган. Тоғаси уларникига тез-тез келиб турарди-ю, лекин Костя гоҳ пионер лагерида, гоҳ мактабда бўларди, шундай қилиб, улар деярли ҳеч кўришмас эдилар. Костя тоғасининг бутун уйни тўлдиргудай йўғон овозини, буфетдаги рюмкаларни жиринглашиб гурс-гурс қадам ташлаб юришини, учи пастга қараган йўғон мўйловини, қайрилма қошлари остидан кулиб қаровчи кўзларини, жуда ҳам аччиқ тамаки чекишини эсдан чиқармайди.

Тоғаси чека бошлаши билан ойиси томоғини ушларди-да, ваҳима қилиб:

— Тавба, бу заҳарни қандай қилиб чекасан?— деб сўрарди.

— Ҳа, аччиқ эканми? — деб куларди тоғаси, — чивинларни яқин йўлатмайди-да, додини беради.

— Ахир, биз чивин эмасмиз-ку? — дерди ойиси ва иккала деразани лангиллатиб очиб юборарди.

Ҳатто тоғаси кетгандан бир неча кун кейин ҳам уйда қўлбола тамакининг ўткир ҳиди сезилиб турарди. Костя (у вақтда тўртинчи синфда ўқир эди) тоғасининг бакенчилигини эшитиб севиниб кетди-да, бакенчи деган, ўзи Жюль Вернинг „Дунёнинг бир бурчидаги маяк“ деган китобида ўқиганидай, одам боласи яшамайдиган оролдаги маяк қоровулига ўхшаган бўлса керак деб ўйлаб, уни ҳар хил саволларга кўмиб ташлади, лекин тоғаси кулиб, унга ҳеч бир ўхшашлиги йўқ: маяк бошқа нарса, бакен бошқа нарса деди. Бакен солга ўрнаштирилган кичкина учбурчак оддий будка экан. Кечқурун унга фонарь ёқиб, эрталаб ўчирилар экан, холос. Ороллар бор экан, ҳаммаси бирдай— одам яшамайдиган ороллар экан. Уларда яшаш ҳам мумкин эмас экан, чунки тошқин вақтида сув остида қолиб кетаркан, қумли тупроғида тол ва ўт-ўландан бошқа ҳеч нарса кўкармас экан.

У ерда Костяни қизиқтирадиган ҳеч нарса йўқ, фақат балиқ тутиши ва роса тўйиб чўмилиши мумкин. Ушанда ҳам якка ўзи чўмилиб, якка ўзи балиқ тутати, буниси ундан бадтар зерикарли. Тоғасининг ўғли йўқ, Нюра деган бир қизи бор, холос.

Зерикиши турган гап... Костянинг кўзлари ўз-ўзидан юмилиб кета бошлади, охири у ухлаб қолди...

— Эй, оғайни! Тур, етдик.

Кимдир Костяни елкасидан ушлаб силкитди, у сапчиб турди-да, шифтда чақнаб турган электр чироғи ёруғига қараёлмай, кўзини қисди. Уни малла ранг капитан ёрдамчиси уйғотган эди.

— Ҳали тонг отгани йўқ-ку?

— Ҳечқиси йўқ, камини уйга борганда ухлайсан. Полянскаяга келиб қолдик.

Костя саквояжи билан сеткасини олди-да, капитан ёрдамчиси кетидан пастки палубага кетди. Пароходда ҳеч ким йўқ, жимжит, фақат машиналар пишиллаб тез-тез нафас олар, ғилдирак парраклари сувга ғувиллаб уриб турарди. Пароходнинг атрофи қоп-қоронғи ва жимжит, қирғоқ кўринмайди, сув ҳам кўринмайди, фақат ёнбошда, пастда борт чироғининг яшил шуъласи ялт-юлт этиб кўриниб қолади.

„Мени қаерга ташлаб кетмоқчи ўзи?“ — деб ўйлади Костя саросима бўлиб.

Пароход битта узун, битта қисқа — иккита гудок берди.

— Бекор гудок беряпти, — деди капитан ёрдамчиси, — ҳўв ана, Ефим Кондратьевич келяпти.

— Қани? Қани? — деб сўради Костя аланглаб қараб.

— Ҳўв ана, олдинда.

Олдинда—ўнг томонда сариқ чироқ липилларди. У кўздан йўқолар, кейин яна пайдо бўлиб, тўғри „Ашхобод“ га қараб келарди. Пароход машиналарини тўхтатиб, юришини секинлатди. Ниҳоятда узоқда кўринган чироқ, бирдан жуда яқин жойда пайдо бўлиб қолди. Кейин Костя қайиқнинг тумшугидаги чироқни, унинг сув бетида югураётган илоҳ

изи аксини кўрди, чироқ орқасида эса, дам эгилиб, дам қаддини ростлаб, аллаким қорайиб кўринарди.

Қайиқ „Ашхобод“га тақалиб келди, ундаги киши қаддини кўтарган эди, боши палубага бараварлашди. Костя хира тушиб турган чироқ ёруғида мўйлови юзининг ярмини тутиб кетгандай кўринганига, кўзи иккита катта-катта қора чуқурчага ўхшашлигига қарамай, энди уни таниб олди.

— Салом, тоға! Бу мен, мен келдим!— деди Костя.— Қандай қилиб тушай?

— Мана бундай қилиб,— деди капитан ёрдамчиси.

У Костянинг қўлтиғидан кўтариб, бортдан пастга узатди, тоғаси пастдан узун қўллари билан кўтариб олиб, қалқиб турган скамейкага ўтқазди.

— Хўш, бўлдим энди?

— Бўлди. Раҳмат,— деди тоғаси.

— Арзимаёди. Яхши қолинг, Ефим Кондратьевич,— деб жавоб берди капитан ёрдамчиси.

Тоғаси Костяга:

— Маҳкам ушла!— деди-да, қайиқни пароходдан нари итариб юборди.

Қайиқ шиддат билан қоронғилик қўйнига сузиб кириб кетди. „Ашхобод“ худди тунни чўчитиб юбормай дегандай секин ва қисқа гудок берди, парраги аста айлана бошлади, кейин тобора тезлашди, пароход қайиқнинг ёнгинасидан ўтди, сўнг эса, ҳадемай қоронғиликка сингиб кетди, энди фақат қуйруқдаги каюта деразаларигина ёришиб кўринарди. Мана, улар ҳам кўздан ғойиб бўлди, фақат қайиқни чайқалтириб турган сезилар-сезилмас тўлқинларгина қолди.

— Хўш, уйдагилар қалай? Ойинг яхши юрибдими?— деб сўради тоғаси, фонарни ўчириб, эшкакка тутунар экан.

— Яхши. Ойим командировкага кетяпти.

Тоғаси қайта-қайта савол берар, лекин Костя бўшашиб, пойма-пой жавоб қайтарарди.

— Уйқунг келяптими дейман-а, жиян?

Йўқ, нега?— деб эътироз билдирди Костя бўшашиб

Уйқуси келаётгани-ку рост-а. Тонг салқини ҳатто курт-касидан ҳам ўтиб кияпти, юлқа шимини-ку, қўяверасиз. Айниқса, тиззаси ёмон совқотди, шунча қучоқлаб кўрмасин, қўли билан ёпмасин — фойдаси бўлмади.

Кейин Костя, тоғам қандай қилиб компасиз йўлни топаркин, шундай қоронғида қайиқни қаёққа қараб ҳайдашни қаердан биларкин, деб ўйлаб қолди.

Тоғаси эса, ҳеч қаёққа қарамай, эшкакни қаттиқ-қаттиқ силтаб, қайиқни олға ҳайдаб борар, эшкак сувдан кўтарилганида майда тўлқинларнинг шоша-пиша қайиқ бортига келиб урилаётгани эшитиларди.

Олдинда қоронғилик тобора қуюқлашиб, катталашиб, улар устига босиб келарди.

— Маҳкам ушла! — деди яна тоғаси.

Қайиқ қўққисдан тумшуғи билан қирғоққа шундай қаттиқ урилдики, Костя бортни ушлаб ўтирганига қарамай тиззасига энгагини уриб олишига сал қолди.

— Етдик! Кўтар нарсаларингни.

Костя қайиқдан тушди, тоғаси қайиқни тортиб, ярмисига қадар қирғоққа чиқариб қўйди, кейин улар юқорига тирмашиб чиқиб, кичкинагина уйга киришди. Уй қоп-қоронғи, жимжит эди.

Тоғаси чироқ ёқиб, Костяга ётадиган ўрин кўрсатди. У апил-тапил ечиниб, кўрпа тагига кирди, тоғасининг алланималар деб уни ўраб қўйганини ҳам, кейин чироқни қўлига олиб, уйдан чиқиб кетганини ҳам эшитмади...

Костяни қаттиқ чинқирган товуш уйғотиб юборди. Ланг очиқ деразадан ҳозиргина ювилиб, энди қуриётган полга қуёш нури тушиб турарди. Эшик катта очиқ, ундан баланд, тиниқ осмон кўриниб турибди. Ҳалиги ғалати овоз тинмади, унга аллақандай энтикиб хиқиллаганга ўхшаш овоз қўшилди. Костя ўгирилиб қаради, стол олдида унга орқа ўгириб, бир қизча турарди. Сарғиш сочлари икки ўрим қилиб ўрилиб, учига қизил лента боғланган. „Сепкилдор қиз экан, — деб қўйди ўзича Костя. — Сариқларнинг ҳаммаси сепкилдор бўлади“.

Қизчанинг елкалари дам кўтарилиб, дам тушар, у йиғламсираганга ўхшаш баланд овоз билан тўхтовсиз гингилларди.

— Нега бўкиряпсан? — деб сўради Костя, тирсагига таяниб туриб.

Қизча ялт этиб ўгирилиб қаради. У, юзида битта ҳам сепкили йўқ, тишлари оппоқ, майда, кўзлари кўм-кўк қиз экан.

— Мен бўкирётганим йўқ, ашула айтяпман. Хамир қоряпман, шунга зерикиб қолмай деб, ашула айтяпман. Бўкирганга ўхшаяптими овозим? Ухлаб бўлдингми? А?

У шундай тез гапирардики, Костя ҳеч нима деб жавоб беришга ҳам улгура олмади, лекин қизча ундан жавоб кутмасди ҳам.

— Биламан, сен бизга қариндош бўласан. Дадамнинг синглиси сенинг ойинг бўлади. Тўғрими? Сен Костя Головановсан. Нега фамилиянг Голованов, а? Бошинг катта бўлганига шунақами? Йўқ, бошинг катта эмас. Фамилиянг ўзи шунақадир-да. Бизнинг бешинчи синфда битта қиз бор, унинг фамилияси-чи Здравствуй. Галя Здравствуй. Қизлар саломлашиб „Здравствуй!“ дейишса, у мени чақиришяпти деб, „Ха!“ дейди. Қизиқ-а? Тўғрими?

Аввал Костянинг жаҳли чиқди, кейин кулгиси қистади, лекин у иккаласига ҳам улгура олмади.

— Менинг отим-чи, Ньюра. Сен бизникида турасан, а? Мен сенга ҳамма ёқни кўрсатаман. Бу ер яхши, мана ўзинг кўрасан. Нимага индамайсан? Соқов эмасмисан?

— Оғзинг тинмай гапираверганингдан кейин, мен қандай қилиб гапирай?

— Вой, рост! Ман шундай тез гапираманки, ҳеч ўзимни тўхтата олмайман. Баъзида ўқитувчимиз доскага чақиради. Мен бир жавоб беришга бошласамми, қулоқ солиб туради-туради-да, қўлини силтаб: „Сен-чи, Кичеева, худди тоғдан югуриб тушгандай гапирасан“, — дейди. Ўшанақага ўхшайдими, а? Бу жудаям ёмон камчилик! Математика ўқитувчимиз Виктор Петрович, бу энергиянинг кўплигидан, дейди, мени у Ракета деб атайди. Болалар ҳам шундай деб чақиришади. Жигимга тегмоқчи бўлишади-да, мен бўлсам парво ҳам қилмайман. Чақирса чақираверсин. Тўғрими? Нега куласан? Ракетага ўхшайманми, а? Менимча, ҳечам ўхшамайман. Сенинг қанақа камчилигинг бор? Дадам, ҳаммада ҳам камчилик бўлади, дейди. Мен ҳам шундай деб ўйлайман. Сен-чи?

Қиз бидирлаганича хамир қоришда давом қиларди. Унинг қўллари ҳам худди тилидай тез ҳаракат қилар, хамир кичкина муштлири остида уҳ тортиб пиш-пиш овоз чиқарарди.

— Мана, бўлди. Энди устини ёпиб қўяман, а? Ошиб туради. Печкага ўт ёқишни биласанми? Йўқми? Нега энди? Ҳозир мен ўт ёқиб юбораман, кейин югуриб бориб чўмилиб келамиз. Сен эрталаб чўмилишни яхши кўрасанми?

— Сув жуда совуқдир?

— Бе-э! Эрталаб жуда яхши бўлади!

Нюра бидирлаб гапирганича хонада худди кичкинагина сариқ алангадай у ёқдан-бу ёққа лип-лип учади. Нимага қўл урмасин, шитоб билан сурилади, жой-жойини топади. У сочиқ билан хамирнинг устини ёпди, печканинг қопқоғи тарақлаб очилиб, деворга бориб ёпишди, тутантириқ гурил-лаб ёнди-да, олов шиддат билан тарашаларни ялай бошлади.

— Юр, ўтин ёниб бўлмасдан дарров бориб чўмилиб келамиз.

Костя Нюранинг кетидан чиқди, лекин унга етиб юрман деган одам, чопиб юриши керак эди. Костя зинадан тушиб бўлгунча Нюра жарликка етиб борди, сочи лип этиб кўзга ташланди-ю, пастликка тушиб ғойиб бўлди. Костя ҳам югуриб борди, аммо пастга тушиладиган сўқмоқ йўлни топа олмай, товони билан лой тупроқ жарликдан тўғри қирғоқдаги тор қумлоқ йўлга сирпаниб тушди. У ерда, қум устида кичкинагина бир қайиқ тўнтарилиб ётар, унинг ёнида, сувда яна бир каттароқ қайиқ турарди. Нюра аллақачон катта қайиқнинг қуйруғига чиқиб олиб, уни ёнига чақирарди, лекин Костя тонгнинг гўзаллигига ҳанг-манг бўлиб, тўхтаб қолди.

Дарёда қимир этган тўлқин йўқ, сувнинг бети ойна сингари текис ва тиниқ. Дарё устида сийрак туман сузарди, аммо энди у сув юзидан кўтарилиб қолган бўлиб, агар чўққайиб ўтириб қаралса, сув билан туман оралиғидан олтин ранг саёзлик ва бирор оролдагими, нариги қирғоқдагими кўм-кўк ўтлар кўринарди. Эндигина чиққан қуёш мовий осмонда аста-секин кўтарилиб борапти.

— Нима қилиб турибсан? Тезроқ бўлсанг-чи!— деб қичқирди Нюра. У аллақачон кўйлагини ечиб ташлаб, труси ва майкада турарди.— Шўнғишни биласанми?

У бир сакраб, ойнадай тиниқ сувга ўзини отди. Кетидан шов этиб фонтан кўтарилди, худди ўша заҳоти сув бетида қизнинг сарғиш сочлари кўринди.

— Оҳ, шундай мазаки, нима қилиб турибсан энди?— деб қичқирди у.

Костя ҳар сафаргидай совуқ эмасмикан деб сувга қўлини тикиб кўрмоқчи бўлди-ку, лекин анави сариқ бижилдоқ, қўрқоқ экан деб ўйламасин учун қайиқнинг қуйруғига борди. Пастроқ экан, майли ҳеч нарса қилмайди. У қўллариини йиғиб туриб, пружинага ўхшаб бир сакради-да, ҳавода ярим доира ясаб, сувни шалоплатмай, сачратмай боши билан тикка шўнғиди. У пишқириб, қайиқ олдига сузиб келганда Нюра аллақачон қуйруққа чиқиб олиб, уни завқ билан кузатиб ўтирарди.

— Вой, жуда уста экансан! Мен бунақа сакрашни билмайман. Ўргатасанми? А? Кел, яна бир мартадан ташлаймиз-да, уйга югурамиз, тезроқ нон ёпиш керак, ана дадам ҳам қайтиб келяпти.

Нюра яна бир шўнғиб чиқди-да, шошиб-пишиб кўйлагини кийиб, чопганича жўнаб қолди. Костя дарёга узоқ қараб турди, охири дарёнинг этак томонида, олисда бир қора нуқтани кўрди. Аввал нуқта қимирламаётгандай туюлди, кейин секин-аста катталаша борди, унинг икки ёнида алланима ялт-юлт этиб кўринар, бу офтобда ярқираётган эшак эди.

Костя қайтиб келганида, Нюра юзида доғ қилинган ёғ йилтираб турган бир даста нон олиб келиб столдаги тарелкага солмоқда эди. У тарақа-туруқ қилиб стол устига терлаб кетган бақалоқ хурмачада сут билан бир неча кружка келтириб қўйди.

— Хўш, бу ерда ишлар қалай? Танишиб, чиқишиб олдингларми? — деб сўради Ефим Кондратьевич уйга кираётиб.

— Ҳа, чиқишиб олдик, дада! — деди Нюра. — Тўғрими, Костя? Бўлмаса-чи! Нега энди чиқишмас эканмиз? Юр, қўлингга сув қуйиб юбораман.

Ефим Кондратьевич шошмасдан — ўзи айтгандай: иштиёқ билан пухта қилиб ювинди, кейин улар стол атрофига ўтиришиб, бети сингиб пишган юмшоқ нонларни кусурлатиб

еб, қуюқ сут ича бошлашди. Сут шунчалик совуқ эдики, тишингиз сирқирайди.

— Раҳмат, Анна Ефимовна,— деди тоғаси ўрнидан туз рап экан.

У трубкасини тутатган эди, шу заҳоти уй ичини нашта-тир спиртига ўхшаш аччиқ ҳид тутиб кетди.

— Фу, дада! Неча марта айтаманку,— деб Нюра қўлини силкитди-да, очиқ турган деразани яна ҳам каттароқ очмоқчи бўлиб итарди.

— Костя, юр, очиқ ҳавога чиқамиз, бўлмасам менинг бу исириғимга ўзим билан чивинлардан бошқа ҳечким дош бера олмайди...

— Биз ана шундай яшаймиз,— деди тоғаси, қирғоққа яқин боришгач, қўли билан кенг ярим доира чизиб кўрса-тиб.— Қалай, ёқдим сенга?

— Ҳа.

Костяга ростдан ҳам чап соҳилдаги кенг ўтлоқ, узокда кўриниб турган кўм-кўк ўрмон, дарёнинг этак томонида, уч километрча нарида қирғоққа тақалиб келган тепаликлар-нинг тик ёнбағирликлари ёққан эди.

— Нега бу ер „Гребля“ деб аталади? Ҳеч қанақа тўғон йўқ-ку?

— Ким билади дейсан! Балки бир замонлар бўлгандир. Ҳозир фақат жойнинг номигина шунақа. Ҳов анави тепаликнинг орқасида қишлоқ бор. Аннушка ўша ерда ўқийди, кемалар қатнови тугаганидан кейин, мен ҳам қишлоққа кўчиб бораман.

— Нега доим ўша ерда туравермайсиз?

— Мумкин эмас. Қишлоқ томоннинг иши осон, у ерда дарё тинч оқади, бу ер эса пича қийинроқ. Ҳов анави ерни қара,— деб тоғаси дарёнинг сал юқори томонини кўрсатди.— қирғоқ деб ўйларсан? У ер орол, унинг нарёғи— дарёнинг эски ўзани ва бир тармоғи, сал юқорироқда яна бир орол ва тармоқ бор.

— Бўлса нима? Капитанлар қаёққа қараб сузишни билади-ку.

— Капитанлар-ку билади-я, лекин дарё қаёққа қараб оқишини билмайди.

— Дарё нуқул бир йўлдан оқади-ку, ахир.

— Йўқ, жиян, — деб кулди Ефим Кондратьевич, — ҳамма гап ана шунда-да! Аввал пароходлар ҳўв анави, юқоридаги чап тармоқдан юарди, эски ўзандан ҳам ўта оларди — ана сув чуқур қилиб ювиб кетган эди, бу йил юриб кўришган эди — бир кема қумга тиқилиб қолди: тошқин маҳалли саёз бўлиб қолган экан. Дарё худди асов отнинг ўзи, қаёққа қараб сапчишини билолмайсан. Ҳозир фарватер¹ — шундан ўтади, кейин қарабсанки, қумни ювиб кетиб, нариги қирғоқ томонга сурилиб қолибди.

Костя дарёнинг бир маромда тинч оқишига қараб туриб, тоғасининг гапига унча ишонмади. Дарё ҳеч ҳам ўзини ўёқдан-бу ёққа отадиган, асов отга ўхшамасди. Жимгина оқяпти. Кеча ҳам шундай оққан, бир йил олдин ҳам, бу йил олдин ҳам... У илгарилари, запорожьеликлар даврида ҳам, ундан жуда-жуда авваллари — Доно Ярослав ва Владимир даврларида ҳам бўлган. Шунча маҳалдан бери уни кўриб, карра жадвалдай ёд қилиб олишмаган бўлишлари эсини, ахир? Бу денгиз эмас-ку...

Ефим Кондратьевич Костянинг фикрларини фаҳмлади ва жим, жилмайди.

Бу ер, албатта, унча кенг эмас; дарё бемалол ёйи-оқолмайди. Лекин бу ишни қайтага қийинлаштиради, — дейди Ҳов, ана, кўряпсанми — анави юқори томондаги жойи — ширяпман, — деб кўрсатди у. — Ҳов, қизил бакен кўришмоқчи бўлибди. Ўша ерда стрежень² ўнг қирғоқ ёқалаб кетган, кейин йўли саёзланиб, орол томонга бурилади; у ерда эса курьер поездидай ана ўша бакенга қараб келадими? Яхшими? Яхши жойи кам-да. У бакен қатор тизилган ширяп устида турибди — биз у тошларни „девор“ деймиз. Ўша ерда бир тош бор — биз уни „Шайтон тиш“ деб атай-

¹ *Фарватер* — кемалар юра оладиган жой.

² *Стрежень* — дарёнинг чуқур жойи.

миз. Шунақанги торки, истаган нарсангни майда-майда қилиб юборади. Оқим тўғри ўшанга қараб келади. Ҳов ана, ўша ерда сув йилтираяпти — ўша тош устида ўйнаяпти. Тошқин вақтида-ку — ҳеч гап эмас-а, аммо сув камайган пайтда капитан эҳтиёт бўлиши керак: қизил чироқни кўрдингни — дарҳол чапга бур, бўлмаса ишинг чатоқ. Дарё ана шунақа! Ҳар хил нағмалари бор. Лекин жilовини бўш қўйиб бермай уни кузатиб турилади.

— Қанақа қилиб кузатиб туриш мумкин уни?

— Махсус тайинланган одамлар бор: капитанлар, бизга ўхшаган бакенчилар. Йўловчиларга ҳаммаси бир: бу ёқ ҳам, у ёқ ҳам сув. Тажрибали одам эса ҳаммасини кўриб туради: сув кўринишдан тинч, силлиқ оқаётган бўлса дарё тагини еб бораётган бўлади, қаерда сувнинг бети мавжланаётган бўлса ўша ернинг таги саёзлашиб, қум йиғиб бораётган бўлади. Бирор ерга сал қум йиғилиб саёзлашгани сезилдими, биз бу ердан юриш хатарли, четлаб ўт, дегандай қилиб ўша ерни нишон қозиклар ва бакенлар билан белгилаб қўямиз.

— Ўшанақа қилиб белгилаб қўйганингиздан кейин, қўрқинчли эмасми?

— Ўшандами — ҳа, қўрқинч қолмайди. Кундузи нишон қозиклар, бакенлар, кечаси бўлса бакен ва махсус устунларга ёқиб қўйилган чироқлар йўл кўрсатиб туради. Унда капитан пароходни бемалол олиб ўтиши мумкин. Тўғри олиб ўтса, ҳеч нима бўлмайди.

— Ҳеч қачон ҳеч нарса бўлмайдими?

— Нима ҳам бўлиши мумкин?

— Ҳалиги, бирон ҳалокатми...

Тоғаси ҳайрон бўлиб Костяга қаради, оғзидан трубкасини олиб, шундай хохолаб кулиб юбордики, тўнтариб қўйилган қайиққа қўниб ўтирган зағизгон ҳуркиб ҳавога кўтарилди ва қаттиқ чағиллаб, нари учиб кетди.

— Ҳалокатми?.. Ҳалокатга ким йўл қўяди?

— Баъзида шундай бўлади-ку. Масалан, темир йўлларда рельс синиб ёки бошқа бирон ҳодиса бўлиб...

— Бизда рельс бўлмайди, дарё эса ҳеч қачон синмайди, — деб кулди тоғаси. — Мунча қонхўр бўлмасанг, бахтсиз ҳодисалар керакми сенга?

— Йўғ-а... шунчаки... Ахир, сизларда ҳам бирор қизиқ нарса бўлар?

— Ҳамма қизиқ нарса бизда-да.

— Хўп, ҳаммасини белгилаб қўйдинглар, ундан кейин-чи?

— Кейин ҳаммасини кузатиб туриш керак. Дарёнинг чуқурлигини ўлчаш, кечқурун бакенлардаги чироқни ёқиб, эрталаб ўчириш керак. Асбобларни тартибли тутиш зарур...

— Нега бакенларга керосин чироқ ёқишади? Электр чироқ яхши эмасми?

— Албатта яхши. Днепрда электрлаштирилган жойлар ҳам бор. Вақти келиб, биз ҳам электр чироқ ёқадиган бўламиз, лекин ҳозирча керосин чироқларни тартибли тутиб туриш керак. Иш фақат шугина дейсанми? Етиб ортади... Мана ҳозир икковимиз ўшаларга қараймиз. Қани, анави сузгичларни олиб кел-чи!

Костя, сув қирғоққа чиқариб ташлаган, жазирама июнь офтобида қуриб ётган бир қучоқ новда, илдиз, ҳар хил парча-пурча ёғочларни яқинроққа олиб келди. Ефим Кондратьевич гулхан ёқди, айрига қора мой солинган қозонни осди. Костя иси анқиб турган қора мойни қорар, тоғаси эса чиптадан дастаси калта сербар чўтка ясарди.

— Мен-чи? Мен-чи? — деб қичқирди Нюра юқоридан чоғиб тушаркан. — Дада, бирга мойлаймиз деган эдинг-ку! Костя икковимиз мойлаймиз! А? Нега куляпсан, дада? Билмайди дейсанми? Шундай қилиб мойлайлики, қойил қолгин!

Ефим Кондратьевич:

— Хўп, хўп, — деди-да, яна битта чўтка ясаб берди.

ЎРГАНИБ ОЛАСАН

Қора мой катта-катта пуфаклар ҳосил қилиб кўпириб чиқди, кейин қайнаётган сутга ўхшаб шишиб кўтарила бошлади. Костя билан Нюра бурқсиб қайнаб турган қозоннинг

қулоғига йўғон таёқ ўтказиб, кичкина қайиқнинг олдиға олиб келишди.

— Мана бу томонини сен мойлайсан. Хўпми? Бу ёғини мен. Қани, ким тез ва яхши мойларкин.

Буни-ку Костя боплайди-я! У уйларида бир бўёқчининг зинапоя деворини мойли бўёқ билан бўяганини кўрган. Жуда осон эди.

Костя чипта чўткани қайнаб турган қора мойға ботирди-да, ўша бўёқчига ўхшаб узунасига тортиб сурта бошлади. Суюқ қора мой чўтка остида аста чипиллаб, қайиққа худди лакка ўхшаб йилтираб суркалди. Костя чўткани яна ботириб олди-да, ундан ҳам узун қилиб суркади. Нюра бўлса ҳадеб чўткани бир жойға ишқаларди...

— Бунақада бўлмайди! — деди Ефим Кондратьевич, Костянинг тепасига келиб.

— Нимага? — деди ҳайрон қолган Костя хафа бўлиб.

— Юза суриб кетяпсан, қора мой ҳар бир майда-чуйда тешигигача ёпиб кетиши керак. Буни қарагин.

Костя силлиқ қилиб суркаган мойнинг ялтирашидан асар ҳам қолмади. Қайиқнинг ҳозиргина қора мой суркалган ери пуфакчалар билан қопланди, кейин бу пуфакчалар чечак касали қолдирган чақаға ўхшаш ҳунук доғ қолдириб ёрилди. Костя уларни суркаб юбормоқчи бўлди, аммо энди қорамой текис юқмай, ғўдда-ғўдда бўлиб ёпишиб қолаверди.

Костя Нюранинг суркашиға диққат билан қараб турди-да, кейин унга ўхшатиб қора мойни қайиқнинг ҳар бир тешик-тешигига ишқалаб суркай бошлади. Бу, чўтка тортиб кетаверганға қараганда анча қийин эди. Костя бирпастда чарчаб қолди, иши эса аввалгидай яхши чиқмасди. Нюра бўлса парвосига келтирмайди. Юқориги лабини тилининг учи билан қисиб олиб, кўзига тушиб кетаётган сочларини минут сайин чап қўли билан кўтариб қўйиб, қора мой сўртгани сўртган.

— Мен олдин бўламан! Мен олдин бўламан! — дея ўйинга туша бошлади у чўткани силкитиб. Аммо, Костянинг авзойи ўзгарганини кўриб, дарҳол гап оҳангини ўзгартирди

ва яна бижирлаб кетди: — Менга қара, кел бирга суртамиз. Хўпми? Мен сенга ёрдамлашаман, сен — менга. Бўптимиз? Томом қилганимиздан кейинчи, дадамдан шу қайиқни бериб туришни сўраймиз. Менинг бир ўзимга бермайди. Иккаламиз сўрасак беради. Эшкак эшишни биласанми? Йўқ? Жуда осон. Мен ўргатиб қўяман...

Улар қорамой суркаб бўлишди. Ефим Кондратьевич келиб кўрди-да, чала қолган жойларини индамасдан бармоғи билан кўрсатди. Костя қизариб кетди, чунки чала қолган жойларнинг ҳаммаси унинг томонида эди.

— Айбситмагин-да, дада! — деди Нюра. — Виждонан, стахановчасига ишладик!

— Ахир, қайиқнинг тешик-тирқишларини виждон билан берkitиб бўлмайди-да, қорамой суртиш керак.

— Хўп, ҳозир суркаб қўямиз! Ўзингнинг берган ваъданг эсингдами? Қайиқни берасанми? А?

— Чўкиб кетсанглар нима бўлади?

— Ким, биз чўкиб кетар эканмизми? А? — Нюранинг сарғиш сочлари худди узилиб тушгундай бўлиб, жаҳл билан силкинди. — Ахир, мен қулоч отиб сузиб, Старицанинг у чеккасига ўтганман-а. Эсингдан чиқиб кетдими? А? Костяку — ўхў! Биласанми у қанақа шўнғийди? Мен ҳам унақа шўнғиёлмайман.. Қани, Костя, бир кўрсат! Хавотир олиб юрмасин...

— Дарҳақиқат, у бир чўмилиб чиқиши керак, ҳамма ёғи қора мой бўлиб кетибди, — деб кулди Ефим Кондратьевич.

— Вой-бў! — деб чапак чалиб юборди Нюра. — Кел, қотиб қолмасидан илгари қум билан ишқалаб юборайлик.

У Костяни кўлидан ушлаб сув бўйига судраб кетди, Костя қора мой доғларини хўл қум билан то териси чидаб бўлмас даражада ачишиб кетгунча ишқалади, аммо барибир бутунлай кеткиза олмади.

— Хеч нарса қилмайди, — деб юпатди уни Нюра. — Бир марта мен билмасдан қорамойга ўтириб олганман, кўйлагим ёпишиб қолган. Ювганда ўша ҳам кетди-ю. Одамнинг этидан бўлса, ўзидан-ўзи кетиб қолади.

Тушки овқатдан кейин, қайиқни тўнкаришди-да, итариб сувга туширишди, лекин Ефим Кондратьевич унда айланиб келишларига рухсат бермади: шамол дарё бетини тўлқин-лата бошлагани учун болаларнинг ёлғиз ўзини юборгиси келмади.

Болалар хафа бўлишган эди:

— Кечқурун участкамни айланганимда бирга борарсизлар, — деб овутди у.

Кеч бўлишига ҳали узоқ. Нюра югуриб уйга бориб, кечки овқатга картошка арта бошлади. Костя қирғоқда бир оз сандироқлаб юрганидан кейин унинг олдига кирди-да, ёрдамлашмоқчи бўлиб кўрди, аммо у қўлига олган каттакон картошкадан бор-йўғи пўчоққа чиқиб, ёнғоқдай картошка қолганини кўрган Нюра ҳайрон бўлиб, кўзларини катта очганча қолди:

— Сен ўзинг қанақасан, ҳеч балони билмайсан-а? Сира картошка артмаганмисан? Сизларникида картошкани ким артади, ойингми? Сен унга ёрдамлашмайсанми?

Костя аразлаб ўрнидан туриб кетди. Ола, картошка артиш нима бўпти! У бундан қийинроқ, зарурроқ ишларни билади.

Аммо у билган ишларнинг ҳаммаси Киевдаги уйида қолиб кетган. Костя ўзини қаерга қўйишни билмай юрди-юрди-да, охири тоғасининг олдига борди. Ефим Кондратьевич иккита ёғочни бир-бирига маҳкамлаб, бакен учун тагсинч ясар эди. Аллақанча оқ ва қизил бакенлар қирғоқда қатор тизилиб турар, ундан нарироқда эса, икки устунга қоқилган бағазга йўл-йўл қилиб бўялган нишон қоziқлар суяб қўйилган эди.

— Ҳа, зерикиб қолдингми? Қиладиган иш йўқми? Анови ёғочни олиб қоziқ йўн, бўлмаса.

Мана бунга эркакларнинг иши дейдилар! Картошка артиш ҳам ишми!

Костя хурсанд бўлиб ишга киришди. Болта қандай боп—енгил, ўтқир, сопи ўқ-ёйдаи эгик, худди лаклангандай сипсиллиқ.

— Нега нуқул ерни чопяпсан? — деб сўради тоғаси. — Ерни ҳар қанча чопсанг ҳам, ёролмайсан, болтани ўтмас қиласан, холос. Анови тўнкага қўйиб туриб чоп.

Ҳақиқатда ҳам болта ҳар сафар ёғочга урилганида нуқул ерга бориб тегарди. Костя қозиқнинг тагига кичкинагина ғўлача келтириб қўйди. Аммо энди ёғочнинг учланган томони ҳар урганда сакраб, ғўлача устидан тушиб кетар, ҳар сафар уни яна тўғрилаб қўйиб чопиш керак бўларди.

— Мана бундай қил, — деди-да, тоғаси ғўлачани маҳкам ўрнаштириб, устига ёғочни тикка қилиб қўйди. — Шундай қилсанг қулай бўлади.

Албатта қулай бўлади-да. Костя бир қўли билан қозиқни ушлаб, иккинчиси билан йўна бошлади. Аммо болта Костя аввал ўйлагандай қулай эмас экан. У гоҳ сирғаниб кетар ва юпқа пайраҳа кесиб, ғўлачага урилар, гоҳ йўнаётган ёғочи билан шундай тишлашиб қолардики, Костя зўрға ажратиб оларди. Бунинг устига, унчалик енгил ҳам эмас экан, ҳар сафар кўтариб урган сайин оғирлашиб боряпти. Костянинг билаги толиб, зирқирай бошлади, бироқ у ҳарқалай ёғочни йўниб, учини найза қилди. Қозиқнинг учи болта билан эмас, болға билан йўнилганга ўхшаб, тўмтоқ, калта, ғажилгандай ўйдим-чуқур бўлиб чиқди.

— Зарари йўқ, ўрганиб оласан, — деди тоғаси.

У Костянинг қўлидан болтани олди-да, бир неча уришдаёқ ёғочнинг учини текис қилиб кесди. Қозиқнинг учи узун, ингичка, силлиқ бўлиб чиқди.

— Қойил! — деб тан олди Костя.

— Бу нима бўпти! Мен болтани унча ишлатолмайман. Лекин бобом бунга жуда уста эди! Шунчалик кўп уй қурган эдики, саноғини ўзи ҳам билмасди. Болта билан шундай нақшлар ўярдики, хотинларнинг каштасидан ҳам ошириб юборарди. Ўрни келиб қолса, болтада соқолини оларкан...

Тоғаси бобосининг баҳс бойлашиб, фақат болта билан чопиб, жавон ясаганлигини гапириб берди. Костя бўлса, зирқираб оғриётган билагини силаганича ййлаб ўтирарди.

— Ҳар ҳолда эскилик қолдиги-да, — деди у охири.

— Нима?

— Болта. Орқада қолиб кетган техника. Коммунизмда болта бўлармиди? Коммунизм даврида ақлий меҳнат билан жисмоний меҳнат ўртасида қарама-қаршилик бўлмаслиги керак-ку? Бунда-чи? Фақат жисмоний куч керак, холос.

Коммунизмда қанақа бўлишини билмайман... Ҳар кимга ҳар хил-у, лекин менга бу эскилик қолдиги ёқади. Жуд-да фойдали нарса! Албатта, ишлата билган одамнинг қўлида фойдали... Жисмоний меҳнатда ҳам бошни ишлатса зиён қилмайди. Ҳа. Ҳамма ишда ҳам шу-да.

Костя тоғаси бу билан унинг шудсизлигига ишора қилаётганини пайқаб, жим бўлиб қолди, лекин бояги фикридан қайтмади.

Ниҳоят, кеч кирди. Нюра билан Костя қайиққа фонарларни келтиришди, Ефим Кондратьевич эшакларни олди, улар сузиб кетишди.

— Бундай қиламиз, — деди Нюра: — аввал мен эшак эшаман, сен қараб турасан! Кейин икковимиз биргалашиб эшамиз. А? Шундай қилиб, ўрганиб оласан. Қийин жойи йўқ. Мана қара!

У тилининг учи билан юқори лабини қисиб, эшак дастасини ушлади-да, ўзини орқага ташлаб, қайиқни ҳайдай кетди. Бирпасда чаккаси ва бурнининг учида тер милтирай бошлади, аммо у ҳамон бидирлагани-бидирлаган эди:

— Кўрдингми: жуда осон. Мана бундай энгашаман-да, эшакни олдинга ўтказаман. Кейин сувга ботираман-да, ўзимга қараб тортаман. Оппа-онсон, тўғрими?

— Бўпти, қани энди менга бер, — деди Костя. — Йўқ, ўзим, сен менинг жойимга ўтиб ўтир.

Костя илгари ҳам қайиққа тушганди-ю, лекин фақат бир марта, ўшанда ҳам жуда озгина вақт эшак эшган эди, ўшанда унинг биринчи тажрибаси муваффақиятсиз чиқиб, ойисининг янги кўйлагига сув сачратиб юборган, кейин эшакни унинг қўлидан олиб қўйишган эди. Энди бўлса у эшак Нюранинг қўлида бир текис бориб-келаётганини, қайиқ

илдам сузиб бораётганини кўриб, ҳақиқатда ҳам бу ўйин-чоққа ўхшаш нарсга экан, деган қарорга келди.

У эшкакни олиб, оёқларини керди-да, ўрнашиб ўтириб олди. Кейин „Би-ир!“ — деб эшкакни силтаб солган эди, бандигача сувга ботиб кетди, Костя уни зўрға тортиб олди. Бунчалик чуқур ботириш бўлмас экан. Икки! Эшкак майда тўлқинлар юзини ялаб ўтиб, зарб билан қайиқ бортига бориб урилди. Ҳа-ҳа, тушунарли, демак, шошиш керак эмас экан. У эшкакни жудаям орқага олиб бориб, оҳиста сувга туширди, лекин битта эшкак негадир буралиб ўткир ёни билан сувни осонгина кесиб ўтди-ку, силтов бермади, иккинчиси эса, чуқур ботиб, сувни қаттиқ сурди, натижада қайиқ сал бир ёнбошга бурилиб кетди.

Костя ҳадеб кучана бергани ва уялиб кетганидан қизариб, Нюра билан тоғасига хўмрайиб қараб қўйди. Ефим Кондратьевич парвои фалак трубкасини тутатиб ўтирар, Костя унинг бошидан оёғигача сув сачратиб юбораётган бўлса ҳам қатто пешонасини тириштирмасди, Нюра эса зўр бериб эшкакларнинг ҳаракатини кузатар, гўё Костя эмас, у эшкак эшаётгандай, Костянинг ҳар бир чираниши унинг ҳаракатчан юзида акс этарди. Биров унга ачинсин деяптими!

Костя яна ҳам қаттиқроқ тиришиб эшкак эшди, аммо қанча қаттиқ тиришса, шунча ёмон чиқаверди. Аввал енгил кўринган эшкаклар энди худди ичига қўрғошин қуйилгандай оғирлашиб, нуқул сувда буралиб қолар, ё қўлидан чиқиб кетаверарди. Сув қуюқлашиб, худди эшкакка елимай ёпишиб қолаётганга ўхшар, аввал кичкина, енгил кўринган қайиқ энди каттакон оғир баржадай туюлди. Уни эшкак билан эмас, машина билан юрғазиш керак. Бунинг устига, шундайгина бошлари тепасидан худди масқара қилгандай чирқирашиб, қалдирғочлар учи бўтарди.

— Тўхта! — деб команда берди Ефим Кондратьевич. — Энди бир киши эпломмайди: сувнинг тез оқадиган жойи келди. — Икки кишилашиб ҳайданглар.

Костя секин нафасини ростлаб олди, чунки жуда чарчаган эди. Нюра унинг ёнига ўтиб ўтирди, икковлари икки қўллаб биттадан эшакка тутиндилар.

— Қани, команда билан эшинглар; бир деганда туширасизлар, икки деганда кўтарасизлар? Бўлдингларми? Бир-икки! Бир-икки!

Албатта, икки киши бўлсанг осон. Тўғри, ҳозир ҳам эшак Костяга унчалик бўйсунмаяпти — гоҳ сувга чуқур ботиб кетади, гоҳ сирганиб ўтади, шунинг учун қайиқ гоҳ ўннга бурилиб кетади, гоҳ чапга: лекин Ефим Кондратьевич дамба-дам қуйруқдаги эшак билан тўғрилаб турганлиги учун, қайиқ шиддат билан олдинга қараб борарди. Костя бундай қараса, оқим ҳеч бир тезлашмабди, шунчаки Ефим Кондратьевич Костянинг чарчаб қолганини кўриб, уялмасин учун шундай деб қўя қолган экан.

Костя секин-аста эшакни сувга керагича чуқурликда ботириб эшишни ўрганди — шундай қилса эшак эшиш ҳам енгил кўчаркан, қайиқ ҳам тезроқ юраркан — лекин Костя энди бунинг ҳадисини олдим деганда, Ефим Кондратьевич бирдан қўлини кўтарди-да:

— Бўлди, болалар! Энди тўсиққа қараб буриш керак, у ёнига сизлар эплай олмасизлар, ўзинглар ҳам роса чарчагандирсизлар, — деди.

Кейин у эшакка ўтиб ўтирди, Нюра қуйруқдаги эшакни қўлига олди, Костя бўлса қайиқ тумшугига ётиб олиб, сувни томоша қила бошлади. Мана бу ерни тез оқади деса бўлади! Ефим Кондратьевич шитоб билан эшакка эшар, сув борт ёнида қайнаб пишқиарди, қайиқ силтаниб-силтаниб олдинга интилар, лекин шу заҳотиёқ юмшоқ, лекин енгил бўлмайдиган аллақандай деворга дуч келгандай секинлашарди; сал қўйиб берилса орқага қараб кетиши турган гап.

Шунга қарамай, Шайтон тиш тепасидаги қизил бакен аста-секин яқинлашарди. У оқим келаётган томонга энганиб, таъзим қилаётгандай, нуқул тебраниб турарди. Гўё қандайдир бир куч уни пастга, сувнинг остига тортиб ке-

тишга уринар, у бўлса бўш келмай, қаттиқ тиралиб турарди. Мана унга жуда яқин бордилар. Костя сув остидаги тошни кўрсам деб шунча тикилиб қаради, лекин қопқоронғи сув остида аллақандай кўланка кўзга чалинди-ю, бошқа ҳеч нарса кўринмади.

Ефим Кондратьевич қайиқни бакен ёнига олиб борди, фонарни ёқиб, бакеннинг учига илиб қўйди. Кейин сув ўша лаҳзадаёқ қайиқни пастга қараб олиб кетди. Бакеннинг қизил чироғи ғира-ширада милт-милт қилиб турарди.

Улар энди шундайгина қирғоқ ёқалаб юқорига кўтарилишди, яна нарироқда бир неча қизил бакенни ёқишди-да, кейин пастга қараб сузиб, йўл-йўлакай оқ бакенларни ёқиб бориш учун нариги ёққа ўтишди.

— Ана энди биз ҳайдаймиз. А, дада? Энди ўзимиз ҳайдай оламиз. Тўғрими, Костя?

Нюра келиб эшкакни қўлига олди, Ефим Кондратьевич индамай ўрнини бўшатиб берди. Пастга қараб ҳайдаш анча осон. Ҳатто, ҳеч бир ҳайдамай, қайиқни ўз ҳолича қўйиб юборсанг ҳам бўлаверади, ўзи оқимга қараб кетаверади, фақат керакли томонга буриб турилса бўлди. Шунга қарамай, улар ғайрат билан эшкак эшишар, Костянинг эшкак эшиши ҳам борган сари яхши чиқмоқда эди. Дам-бадам у, қойил қилиб ҳайдаётганимни тоғам кўраётганмикин, дегандай Ефим Кондратьевичга кўз ташлар, Ефим Кондратьевич ҳам Костянинг нимага қараётганини тушуниб, маъқуллагандай бош ирғитиб қўярди. Улар оқимга қарши сузиб, қайтиб келишаётганида қайиқни Ефим Кондратьевичнинг ўзи ҳайдади, чарчаб қолган болалар дам олишди.

Шайтон тишдаги бакен энди кўринмас, фақат сувнинг устида қизил чироқ қалқиб турар, гўё ҳавода муаллақ туриб тебранаётганга ўхшарди. У ер-бу ерда учиб юрган чайкалар аллақачоноқ ғойиб бўлишган, гала-гала қалдирғочлар ҳам тунги уйқуга кетган эди. Атроф жимжит. Сув бетидаги билинар-билинмас мавжланиш йўқолиб, дарё ойнадай ярқираб, яна тинчиди. Фақат эшкакдан томаётган сув томчилари шовиллар, ўқтин-ўқтин биронта балиқ шалоп этиб

қўярди, кейин ўша ердан атрофга бир текисда, секин тўлқинлар тарқаларди.

Костя ҳатто тиниб-тинчимаган Нюра ҳам жим бўлиб қолганидан хурсанд эди. Қиз кўзларини катта очиб, уйқуга кираётган дарёдаги чироқларга қараганича ниманидир ўйларди. Костянинг қўллари зирқирар, у ҳам ўйларди. Нимани? Бирданига ҳамма нарсани. Ойиси ҳозир қаерда экан—аллақачон Каховкага етиб боргандир; Лелька шўхлик қилиб қўйиб, энди қўшнилари Мария Афанасьевна уни тоза койиётган, Лелька эса кўзларини мўлтиратиб қараб ўтиргандир; Федор қанча балиқ тутди экан, консерва банкасидан ясаган темир балиқчаси ишончини оқлаганмикан; бугун Хрущев номли стадионда Киев „Динамо“си билан „Шахтёр“ ўйнаши керак эди, нечага-неча бўлди экан? Макаров заб ажойиб дарвозабон-да! Костя унга ишонади, лекин ҳужумчиларга келганда...

Бу ер қандай жимжит-а! Киевда ҳеч бундай бўлмайди. Буларнинг ҳаммаси ҳар қанча қизиқ бўлганида ҳам, Костя бу ерда туришга кўнмаган бўларди. Бакенлар кеча қандай бўлса, бугун ҳам ўшандай, бугун қандай бўлса, эртага ҳам ўшандай. Бир айланиб ёқиб келасан, яна бир айланиб, ўчириб келасан. Умуман, бакен ҳам ишми! Маяк бўлса бошқа гап эди! Денгизда бир шторм туриб берсами, ана унда кўрасан!..

— Вой, Костя! Дада, унинг қўлини қара, нима бўлибди?

Костянинг кафти оппоқ-оппоқ бўлиб бир неча еридан қавариб чиққан эди. Улардан иккитаси аллақачон ситилиб, қизғиш жароҳат пайдо бўлган эди. Костя қўллари ловиллаб, шилинган жойи ачишиб кетаётганини энди сезди.

— Зарари йўқ, пишийсан. — Деди Ефим Кондратьевич.

Қайиқ қумга бориб тақалди. Нюра энг олдин ирғиб тушди, Ефим Кондратьевич билан Костя қайиқни сувдан тортиб чиқаришди-да, эшкак билан запас фонарларни кўтариб олишди. Қоронғи тушиб бўлди, лекин осмонда юлдузлар зўрға кўринарди.

— Ҳавонинг авзойи бўзиладиган кўринадими?—деб қўйди Ефим Кондратьевич бошини кўтариб.

Фонарларнинг банди Костянинг қўлини ачиштирар, у қачон тоғам буларни қўлимдан оларкин деб, типирчиларди. Шайтон тишдаги қизил чироқ Костяга қараб, масхара қилгандай кўзини қисарди...

Кейинги куни ҳеч қандай ёғингарчилик бўлмади, қуёш шундай қаттиқ қиздирдики, ҳатто осмон ҳам иссиқдан оқариб кетди. Нюра билан Костя минут сайин дарёга чопишар, лекин сувдан чиқишлари билан бадаллари бир зумда қурирди-да, яна тушиб чўмилгилари келарди.

— Ҳой, балиқчалар, етар шунча чўмилганларинг! — деб қичқирди Ефим Кондратьевич. — Кўкариб кетдинглар-ку!

— Вой, ростдан ҳам ҳаво совуқ бўлиб қолибди! — деди Нюра тишларини тақирлатиб. Кейин отқулоқнинг япроғидан узиб олди-да: — Пўсти шилиниб тушмасин яна, — деб бурнига ёпиштириб қўйди. — Бўлмаса-чи, бурнинг қип-қизил бўлиб шилиниб кетади. Синфимизда битта қиз бор, офтоб уриб кетмасин деб, доим кампирлардай рўмолга бурканиб, юзига қаттиқ чапиб юради. Бир куни боғда ухлаб қолган экан, битта мушук келиб, бутун юзини ялаб кетибди. Қизиқ-а? Болалар бўлса ундан кулишиб: „Кейинги гал чўчка келиб, худди бутерброддай ўзингни ҳам ёб қўяди“, — дейишади... Сизларнинг синфдаги қизлар яхшими?

— Бизда қизлар йўқ.

— Нега? Қаёққа кетишган?

— Қизлар алоҳида ўқишади. Ўғил болаларнинг мактаби бошқа, қизларнинг мактаби бошқа. Тушундингми?

Аммо Нюра тушунмади. Ўғил болалар қизлар билан бирга ўқишса ёмонми? Уришиб юришмасин деб шундай қилишганми? Биз ҳеч уришмаймиз-ку, тўғри анави Сенька Гузь деган боланинг бир адабини бериб қўядиган, бирда эмас бирда ўзим боплайман уни... Лекин, умуман олганда, бирга ўқиш яхши-ку, ҳам қизиқроқ! Ўхў, мен ўғил болалардан ҳеч нарсада қолишмайман! Синфимизда фақат Мйша Лўли деган болагина мендақа ўқийди? Бирга ўқиганнинг нимаси ёмон-а?

Костя бунга ҳеч нарсa деёлмади, чунки унинг ўзи ҳам негa бундай қилинганлигини билмасди.

— Қичқиріқ жаргa борамизми? — деб сўради Нюра.

— Бўпти. Негa у қичқиріқ жар дейилади? — сўради Костя чопиб кетаётиб.

Билмайман. Эҳтимол тошқин пайтида жуда қаттиқ шовиллагани учундир. Баҳор пайтида ёки ёмғир ёққанда у шунақанги ваҳимали бўладики! Пишқириб, қайнаб оқади, ҳечам ўтиб бўлмайди.

— Нимагa бунча йўрғалайсан! — Ҳеч етиб бўлмайди-я...

— Ўҳў! — деб кулди Нюра. — Биласанми мен қанақангиги чопаман? Ҳеч ким ета олмайди. Мактабимизда мусобақа бўлганда-чи, нуқул биринчи ўринни оламан! Ҳатто еттинчи синфдагилар ҳам етиша олмайди... Физкультура ўқитувчимиз Семён Семёнич, сенинг оёқларинг жуда талантли, дейди. Оёқда ҳам талант бўлармишми, қизик-а? Талант одамда бўлади. Тўғрими? Сенда талант борми? Мен ҳам билмайман. Менда йўқ бўлса керак...

МАРҲАМАТ, ТАНИШИ НГЛАР!

Қичқиріқ жар ҳечам бақироқ эмас экан. Ёнбағирларитик кетган чуқур жарлик жимжит, жазирамада қақраб ётибди. Таги илон изи бўлиб ёрилиб кетган, ёнбағирларида фақат тепа-тепаларидагина сийрак ўт-ўлан ўсган, сув ювиб ўтган паст томонлари эса пиллапоя каби поғона-поғона бўлиб тушган.

— Мана, қара! — деб қичқирди Нюра, сойнинг тагига чопиб тушиб, қўлини юқори кўтарар экан, — бу ердан сув оққанида-чи, қўлим билан баб-баравар келади!

— Худди оролда яшагандай бўларкансизлар-да. Ҳеч қаёққа боролмайсизлар, сизларникига ҳам ҳеч ким келолмайди.

— Ҳа! Йўқ. Днепрдан қайиқда ўтса бўлади, лекин жуда узоқ. Иннайкейин, саккиз километрча юқорида, тош йўл ўтган жойда кўприк ҳам бор. Юқорига чиқамизми? Мана

ҳозир кўрасан, — деди у, баланд ёнбағирликка тирмашиб чиқаркан.

Костя инқиллай-синқиллай, ҳаллослаб унинг кетидан эргашди. Юқорига чиқди-ку, таққа қотиб қолди.

Тепаликдан водийга қалин ўсган олчазор чўзилиб тушган, уларнинг орасидан унда-бунда оқариб уй деворлари ва шамдай тик ўсган мирзатеракларнинг қораси кўзга ташланади. Олисда, пастликда бакенчининг ўйинчоққа ўхшаш кичкина уйи дарёга тақалиб турибди. Орол қалин, сарғиш толзор кокиллари билан дарё қўйнига суқилган. Эски ўзан бўйида мажнунтоллар бошларини қўйи солган ҳолда хаёл суриб, кокилларини ҳолсиз ерга осилтириб турибди, ундан нарёқда эса тўлқинланиб турган кўм-кўк буғдойзор то уфққа қадар чўзилиб бориб, жазирама иссиқдан бир оз оқарган осмон билан туташиб кетади. Қизиган ҳаво жимирайди, титрайди, гўё чигирткалар эмас, ҳавонинг ўзи чириллаётгандай туюлади.

Нюра тоқатсизлик билан Костянинг енгидан тортиб:

— Ҳа? Нега жим бўлиб қолдинг? — деди-да, унинг юзига қаради. — Яхшими? А? Гапиргинг келмаяптими? Менинг ҳам... Шу ерга келсам, доим ҳеч нима деб гапирмай, шундай қараб тураверсам — тураверсам дейман...

Лекин у узоқ жим туролмади-да, тик ёнбағирлик тепаликдан кўринган ҳамма нарсани Костяга тушунтириб бера бошлади. У гўё атрофдаги ҳамма гўзалликни ўзи яратиб, онди ўз меҳнатидан фахрланаётган кишидай гапирар эди.

Нариоқдаги пастликдан чўзиқ ҳуштак товуши келди. Нюра ўша томонга ўгирилиб, қулоқ солди:

— Мени чақиришяпти. Болалар. — Бу Миша Лўли. У шунақанги устаки, чах-чахлатиб чалишни ҳам билади!

Қиз бармоқларини оғзига тикди-да, қаттиқ ҳуштак чалди.

— Сен ҳам биласанми? Қани чал-чи?.. Тузук! — деб билимдонлардай маъқуллади у. — Равон чаларкансан. Биламан, қизларнинг ҳуштак чалиши яхши эмас. Лекин керак бўлиб қолса-чи? Бирон ишда-да! Билиб қўйиш зарур, тўғрими? Менимча, ҳамма нарсани билиш керак! Тўғрими?

Пастликдан иккита бола чиқди-да, тез юриб улар-
томонга кела бошлади, лекин Нюранинг ёнида бегона
бола турганини кўриб, иккови ҳам қадамини секин-
латди.

— Ҳа, нима бўлди? — деб қичқирди Нюра, кейин одоб
билан қўл қовуштириб: — Бу ёққа келинглар! Марҳамат,
танишинглар! — деди. — Булар бизнинг болалар. Мана бу, —
Нюра сочи калта қилиб қирқилган, юмалоқ бош, очиқ, кул-
ча юзли, семиз болани кўрсатди. — Тимка — Тимофей. У
семиз, шунинг учун ялқов. Тагин битта оти — „Ҳайбара-
каллачи“.

Ялқов Тимофей ҳеч ҳам хафа бўлмай, Нюрага яна нима
дер экан деб, қизиқиб қараб турар эди. Лекин Нюра паст
бўйли, қора кўз ва қора соч иккинчи болага ўгирилди. Бу-
ниси сусткаш ўртоғига сира ўхшамас, доим типирчилаб
турарди. Ҳатто тўхтаб турганида ҳам ниҳоятда шошаёт-
ганга ўхшарди.

— Бу — Миша Лўли. Ўзи ҳечам лўли эмас, шунчаки
қоп-қора, ўшанга биз уни Лўли деймиз. Бу-чи, болалар, —
Костя. Менинг туғишган аммаваччам. Унинг ойиси менинг
дадамга...

— Туғишган сингил бўлади, — деди Миша қувлик билан.

— Ҳа, тўғри! — деб содда диллик билан тасдиқлади
Нюра. — Нега танишмаяпсизлар?

Нюра уларнинг катталарга ўхшаб қўл беришиб: „Сиз
билан танишганимга хурсандман“ дебми ёки шунга ўхшаш
бирор сўз айтиб танишишларини хоҳларди, лекин болалар
қўл беришишни хаёлларига ҳам келтирмай, қовоқларини
сўлиб бир-бирларига индамасдан, диққат билан қараб ту-
раверишди.

— Сени қара-ю! Танишинглар эмиш... — Деди Тимофей
салмоқланиб. — Қани юр, Мишка.

— Қаёққа кетяпсизлар?

— Чўмилишга... Нима эди?

— Биз ҳам борамиз! А, Костя?

— Юринглар бўлмаса, — деди Тимофей.

— Ким олдин тушишга! — деб қичқирди Нюра ва пилдирлаганча қияликдан пастга, дарё бўйига тушиб кетди.

Миша билан Костя унинг кетидан югуришди. Костя ўша бахотиёқ орқада қола бошлади, чунки у ҳали оёқ-яланг юпишга одатланмаган бўлиб, оёғининг териси ҳаддан ташқари нозик эди. Тимофей бўлса жон койитишни ўйламасди ҳам. У эҳтиётлик билан салмоқдор қадам ташлар, Костяни опатмоқчи бўлибми, ўзини оқлаш учунми:

— Бу Ракетага етиб бўлармиди? У доим ўзи шунақа, худди бир нарса билан ўқлаб отиб юборганга ўхшайди. Биз шоммасдан, бемалол борсак ҳам бўлади... — дерди...

Нюра билан Миша аллақачон қирғоқда жон-жаҳдлари билан ким олдин сув бўйига етиб боргани ҳақида баҳслашардилар, бироқ Нюранинг олдин етиб боргани равшан эди. Буни Костя ҳам, Тимофей ҳам тан олишди.

— Майли, — деди Миша жаҳл билан кўзларини олайтириб, — кўрамиз, сузишда ким кимдан ўтаркин!..

— Нима қипти? Сузишда мендан ўтасан, лекин Костя...

— Қайси Костя? Туғишган аммаваччангми? — сўради кулгига олиб Миша. — Майли, биз бунақа аммаваччаларнинг кўпини кўрганмиз...

У чопганича келиб ўзини сувга отди, аччиғланиб кетган Костя ҳам кетма-кет сакради.

Тимофей сув совуқ эмасмикин деб оёғини тикиб кўриб, кейин тиззасигача тушди-да, ҳовучида сув олиб, устидан қуя бошлади.

Аллақачон кўйлагини ечиб ташлаб, сувга шўнғиб чиққан Нюра унга фонтандай қилиб сув сачратди.

— Эй-вей, эй-вей... — деб қўлини силкитди Тимофей. — Қўй... Қўйсанг-чи!

Нюра қўлидан бир тортган эди, Тимофей сувга шалоплаб йиқилиб тушди.

— Вей, қанақасан ўзинг! — деди у оғзига кирган сувни пуркаб ташлаб. — Нақ боғлаб қўйса ҳам...

— Қани, боғлаб кўр-чи! — деб хохолаб куларди Нюра.

Миша билан Костя ёнма-ён сузиб боришарди. Аввал Костя олдинга ўтиб кетди, лекин сал ўтмай Миша унга етиб олди, кейин барабар суза бошлашди. Йўқ, бунақа сузишда узоққа бориб бўлмайди. Костя ёнбошлаб олди. Миша ҳам шундай қилди. Кейин Костя юзи билан сувга ўгирилиб, қўл-оёқларини шиддат билан ҳаракатлантира бошлади. Бироқ бир лаҳзага бошини кўтариб қараган эди, Миша ҳам ўшанақа қилиб сузиб, ундан бир метрдан кўпроқ олдинга ўтиб кетганини кўрди.

Костя сувдан чиқиб индамай қумга ётди. Нюра ёнига келиб ўтирди. У Костядан баттар хафа бўлган эди.

— Ҳаммаси Семён Семёничнинг иши, — деди у хўрсиниб, — физкультура ўқитувчимиз-чи! Ўша ўргатган буни сузишга!

Миша эса Тимофейнинг олдида ўз ютуғи билан мақтанарди.

— Машқ қилганимдан бу! — деди у гердайиб. — Балки машқ қилиб-қилиб чемпион бўлиб кетарман!

— Бўлмаса-чи! — деб уни қувватлаган бўлди Тимофей. — Ажаб эмас чемпион бўлиб кетсанг. Хўп, энди мен ҳам чўмилиб чиқай.

Аммо у сузишда ҳам бошқача, иложи борича кам куч сарф қилиб сузарди. Қирғоқ ёқасидан оқимга қарши бо-

рарди-да, сувнинг ўртарағига ўтиб, ўзини оқим ихтиёрига ташлаб, чалқанчасига ётиб оларди.

— Тимофей, ухлаб қолма! Қисқичбақа тортиб кетади! — деб қичқирди унга Нюра.

— Бе-э, тортиб кетмайди, — деб бамайлихотир жавоб берди Тимофей ва қирғоқ томонга бурилди.

— Вой, шунақаям дангасасанки, Тимка! — деб койиди уни Миша. — Шу ҳам сузиш бўлибдими? Тарашага ўхшаб...

— Ҳеч-да, — деб жавоб берди Тимофей, бир оз ўйлаб олганидан кейин, — тарашага маза — у енгил... — шундай деб у хохолаб кулишаётган ўртоқларига ажабланиб қаради.

Костя кулмади. Орқада қолгани иззат нафсига тегиб кетгани учун, у энди ўзининг бу бесаранжом Лўлидан устун эканлигини қандай исбот қилишни ўйларди.

— Юринглар, сувга шўнғиш қиламиз, — деди у бепарволик билан.

Улардан сал нарида думи ҳам, тумшуғи ҳам баланд, катта бир қайиқ қозиққа боғлиқ турарди. Болалар қайиққа чиқишди. Ҳаммадан олдин шалоплаб Нюра шўнғиди, кейин қорни билан Тимофей ташлади. У сувга ботмади ҳам, шундай бетгинасида қолди ва дарҳол яна қайиқ олдига сузиб келди. Миша уни масхара қилгандай лабларини бурди-да, оёғини олдинга қилиб сакраб, тиккасига сувга кириб кетди. Костя у сузиб чиққунича кутди, кейин тиззаларини букиб югилди-да, ҳавода пружина каби ёйилиб учиб, сувни ҳеч ҳам чайқатмасдан шўнғиб кетди. Сўнгра гўё сув ичида ҳам ўша училини давом қилдиргандай, шув этиб юзага қалқиб чиқди.

Болалар индамай турардилар, шунга қарамай Мишанинг индамай туриши Костяга Тимофейнинг чехрасида очиқдан-очиқ акс этган қувончдан кўра кўпроқ нарсани айтиб турарди. Аммо бу Костяга озлик қилди, у тўла ғалаба қилишни истарди.

— Келларинг, тебратамиз, — деди у.

Болалар қайиқнинг тумшуғига бориб туришди, Костя юзини улар томонга қилиб қуйруқда турди, қайиқни бе-

акдай тебрата бошлашди. Қуйруқ борган сари баланд
риларди. Костя қулай пайтни топиб туриб, дарёга орқа
ган ҳолда осмонга сакради-да, ҳавода катта ярим доира
л қилиб, сувга шўнғиди ва қуйруқнинг шундай ёнгина-
н қалқиб чиқди.

Юра қувониб кетиб:

— Энди нима дейсан? Айтмаганмидим, айтмаганмидим! —
бидирлади-да, гўё Костя эмас, ўзи қойил қилиб сувга
иғандай, ҳаммага бир-бир қараб чиқди.

— Қойил! — деб хўрсинди Миша Лўли ва қайиққа чи-
га ёрдамлашиб юбориш учун, Костяга қўлини узатди. —
а ҳам ўргатасанми, а?

— Майли! — деди тантилик қилиб Костя. — Жуда ўн-
— У аввал қандай шўнғиш кераклигини гапириб бериб,
н ўзи шўнғиб кўрсатди.

Миша унинг ҳаракатларини кунт билан такрорлади,
унинг шўнғиши ўхшовсизроқ чиқарди.

— Ўрганиб оламан! — деди у қатъият билан.

— Албатта, ўрганиб оласан! — деб қўшилишди Костя.
Костянинг устунлиги исбот қилинди, ундан ўтказиб
иш осон гап эмас, шунинг учун у кайфи чоғ бўлиб,
и кўтарилиб кетди.

лар исиниб, нафасларини ростлаб олиш учун қумга
ди.

— Сен ҳамма вақт Киевда турасанми? — деб сўради
фей.

— Ҳамма вақт. Нима қилди?

— Ҳеч нарса. Биз ҳали бормаганмиз...

— Нима қилибди? — деб унинг гапини бўлди Миша.
— Ҳа, йил экскурсия қилиб борамиз.

— Келгуси йили-да! У ер жуда чиройлими?

— Ҳа.

Костя Киевни, унинг каштанлар ўтқазилган тик кўча-
ни, нўрга фарқ бўлган кенг Крешчатикни, Днепр бўйи-
боғларни, Хрущев номли стадионни, ўзи бирор марта
қолдирмай кўрган футбол мусобақаларини, матчдан

кейин Красноармейск ва Саксаганск кўчаларини тумонат одам босиб кетиши, то улар тарқалгунча ҳамма трамвай ва троллейбуслар тўхтаб қолишини таърифлаб берди.

Болалар ундан кўзларини узмай, тикилишиб ётардилар, шунинг учун Костя яна ҳам кўпроқ нарсани гапириб беришга ҳаракат қилди. Владимир тепалиги, ёзги театр, Шевченконинг ҳайкали, ўзи сира кирмаган, фақат ташқаридангина кўрган, ичи қанақалигини эса, одамлардан эшитган Олий Совет биноси, ўзи „Золушка“ балетига тушган опера театри ҳақида ҳикоя қилиб берди. Балет унга унча ёқмади: музика остида оёқ учида юришаверади-юришаверади, ёки сакрашаверади-сакрашаверади (лекин жуда қойил қилиб сакрашадил!), қўлларини у ёққа-бу ёққа қилишади-ю, лекин чурқ этиб оғиз очишмайди. Ҳар ҳолда, умуман олганда, ёмон эмас: жуда ғалати нарсалар ўйлаб топишган, чиройли декорациялар қилишган. Аммо „Иван Сусанин“ операси бутунлай бошқа гап! Уни эшитганида Костянинг аъзойи бадани титраб кетган... Агар улар боришса Костя ҳар қанақа эскүрсиядагидан кўпроқ нарсани кўрсатади, бутун Киевни айлантириб чиқади...

Юқоридан аҳён-аҳёнда қуйруқ томондаги ингичка трубасидан ҳалқа-ҳалқа тутун чиқиб, оғир юк ортилган кема кела бошлади.

— Бу қанақа пароход? — деб сўради Костя.

— Бу пароход эмас, ўзи юрар баржа. Дизель, — деб жавоб берди Миша.

— Ҳа. Бу „Қирғизистон“ деган баржа, — деб унинг гапини қувватлади Нюра. — Юринглар тушамиз!

Болалар ўзларини сувга ташлашди-да, дарёнинг баржа ўтадиган ерига қараб сузишди. Костя уларга эргашиди. Миясидан: „Ҳозир ойим кўриб қолсами“ — деган хаёл ялт этиб ўтди-ю, бироқ у буни эсидан чиқариш учун, ўша заҳотиёқ кўзларини юмиб, ҳатто бошини силкитиб қўйди: ойиси кўрсами, Костя роса эшитарди эшитадиганини...

Сув йўли деярли қирғоқ ёқалаб ўтарди, шунинг учун баржанинг ўзи болалар томонга бурилиб кела бошлади.

— Қаёққа тиқияпсизлар, шайтонваччалар? — деб қичқиришди уларга „Қирғизистон“ дан. — Мушук болага ўхшаб чўкиб кетасизлар!

— Йўқ! — деб қичқирди Нюра. — „Сувда ҳам чўкмаймиз...“

— „Ўтда ҳам ёнмаймиз!“ — деб илиб кетди унинг гапини, ёнгинасида сузиб бораётган Миша.

„Қирғизистон“ нинг тумшуғидан қирғоқ сари югурган тўлқин болаларни оҳиста тебратди. Тимофей аллақачоноқ қорнини офтобга бериб, чалқанчасига ётиб олган эди. Қолганлар ҳам чалқанчасига ётиб олишди-да, тўлқинда бир текис чайқалишиб, пастга қараб оқиб кетишди.

— Каховкага кетди, — деди Миша, улар яна қумга ётиб, узоқлашиб бораётган „Қирғизистон“ кетидан қараб қолишаркан.

— Сен қаёқдан биласан? Балки, Каховкага эмас, бутунлай бошқа ёққадир! — деб гап талашди Нюра.

— Каховкага! — деб такрорлади Миша қатъий қилиб.

Юқори томондан кўкимтир кул ранг, катта буксир секин-аста сузиб келаверди. У нақ палубасига қадар сувга ботган икки баржани чираниб тортиб келарди. Болалар буксир ўз қаршиларига келганида, сиртига қизил ҳарфлар билан ёзиб қўйилган „Кремль“ номини ўқишди.

— Ҳозир ҳамма кемалар Каховкага боради, — деди ишонч билан Миша. — Биласанми, у ерга қанча нарсa керак!..

— Қани энди ҳозир ўша ёқларга борсак, а, болалар? — деди Нюра орзиқиб.

— Бизни нима қилишади у ердагилар! — деди Миша лабини буриб... — Уларга мутахассислар керак.

— Мен-чи, мутахассис бўлолмайманми? А? Шартта ўқийман-да, мутахассис бўлиб чиқаман. Ким бўлишни хоҳласам, ўша бўламан!

— Албатта, бўласан. Лекин қачон? Сен мутахассис бўлиб чиққунингча коммунизмни қуриб бўлишади. Тайёрга айёр бўлишнинг нима қизиғи бор!

— Бе-э, гапингни қара-ю... — деб унга ўгирилди шу пайтгача жим ётган Тимофей. — Коммунизмни қуриб бў-

лишса нима қилибди, кейин қилгани иш қолмайдими? Бизга ҳам иш топилади...

— Ундан кейин борилади-да... Ҳозир борсанг у ерга!..

— Менинг ойим Каховкага кетган, — деди Костя.

— Ростми? Нимага? — деб бошларини кўтаришди болалар.

— Текширгани. Ойим санитария врач, ишчилар яхши яшасин учун текшириб келади.

— Ҳа-а... — деди, ҳафсаласи пир бўлган Миша чўзиб. — Ўша ҳам ишми! Қурилишда қатнашмайди-ку. Энг муҳими — қуриш-да...

— Эҳтимол ойим ҳам бир нарсани қуришар... — деб таҳмин қилди Костя дудмол қилиб.

— Яқинда менинг дадамлар Каховкага жўнайдилар, — деди Тимофей. — Улар тракторчилар. Энди экскаваторчи деган қоғоз оладилар. Ўргандилар дегунча жўнайдилар.

— Сени ҳам олиб кетадими?

— Бунисини билмайман. Мен ўзим ҳам бормайман. Тажрибамни томомлаганим йўқ-ку.

— Ана кўрдингми? — деб кулди Миша Костяга ўғирлиб. — Бировлар буюк қурилишлар гамида бўлса, бировлар тарвузининг гамида.

— Қанақа тарвуз?

— Мана бу мичуринчи тарвуз эккан. Ўша тарвузи билан оламни қойил қолдирмоқчи!

Тимофей ўжарлик билан бошини эгиб, буқачага ўхшаб ўқрайиб қаради-да:

— Айтаверасан-да, тарвуз коммунизмда ҳам керак, — деб уқдирди.

— Бўлмаса-чи! Сенинг тарвузингсиз коммунизм қуриб бўлармиди?

— Қуриб бўлади-ю, тарвуз бўлса яна ҳам яхши-да! Масалан онзда жанубда ўсадиган тарвуз сортлари ўсмайди, мен бир амал қилиб, ўстириш йўлини топаман. Топмагунимча қўймайман ҳам. Сен ўзинг радионгдан кечасанми?

— Таққослаганини қаранглар! Ахир у техника-ку!

Кўриниб турибдики, бу баҳсинг бошланганига анча бўлган, лекин охири йўқ. Миша қуёшга қаради-да, ўрнидан турди.

— Мен кетдим, салдан кейин навбатчиликка туришим керак, — деди у жиддий қилиб, — эй тарвузчи, кетасанми, қоласанми?

— Қолиб нима қиламан? Мен ҳам кетаман... Сен уни қўявер, — деди у Костяга. — Менинг олдимга боргин, ўзинг кўрасан...

— Бўпти! — деб қўшилишди Нюра. — Бирга борамиз! А, Костя? Албатта, борамиз!

Тимофей билан Миша бир неча қадам юриб, яна тўхташди.

— Нюрка, эй Нюрка! — деб чақирди Миша. — Дадангдан қайиқни сўраб кўргин, хўпми? Кечасига... Роса балиқ тутар эдик!

— Бермайди, — деб бошини тебратди Нюра. — Биласизларми нима? Келинлар бирга сўраймиз! Мен олдиндан унга гапнинг учини чиқариб қўяман, хўпми? Кейин келсанглар сўраймиз. Ҳаммамиз бирга сўрасак, бериши мумкин...

— Хўп.

Боалар қишлоққа жўнашди, Костя билан Нюра уйга қараб югуришди.

ОРОЛДА

Тушдан кейин қирғоқда пақир, аллақанақа тугунча ва қармоқлар кўтарган Тимофей билан Миша пайдо бўлишди. Лекин улар бакенчининг уйи олдига келмай, бирмунча вақт қирғоқдаги дўнглик ортида яшириниб туришди, кейин яна пайдо бўлишди, бироқ энди қўллари бўш, худди ўйнаб юришгандай, дарё бўйлаб келишарди. Бу маневрларни кўриб турган Нюра дадасига „гапнинг учини чиқара бошлади“.

— Дада, ҳалиги биз мойлаган қайиққа сув кирмайдими? Сен нима дейсан, борди-ю Костя билан иккаламиз бўлсак, уни ҳайдаёлармикинмиз? Масалан, Днепрдан сузиб ўтолар-

микинмиз. Энди у яхши эшкак эшади. А? Икки киши бўл-маса учовлашибми, тўртовлашибми... Қайиқ енгил-ку! Ўзинг уни чақалоқ бола ҳам ҳайдаёлади, деган эдинг-ку.

— Намунча айлантириб қолдинг, Аннушка?— деб кўзларини қисди Ефим Кондратьевич.— Кел, тўппа-тўғрисиини айтиб қўя қол. Ҳов анови ўртоқларинг ҳам нима учундир қирғоқда сандироқлаб юришибди... Нима деб битишиб қўйган эдиларинг?

Нюра гапнинг учини чиқараман деб ҳамма ишни бузиб қўйдимми деб қўрқиб кетди.

— Ҳеч нарса деб битишиб қўйганимиз йўқ!— деб ўзини оқламоқчи бўлди у.— Ишонмасанг ановилардан ҳам сўра... Болалар, бу ёққа келларинг!

Миша билан Тимофей ниманидир гаплашиб олишди, кейин Миша улар томонга қараб чопди. Тимофей эса ўша ерда қолди.

— Салом, Ефим амаки!— деб қувноқлик билан қичқирди Миша узоқданоқ.— Майлими, а?— Унинг бутун бесаранжом гавдасида қувонч сезилар, ўзи ҳовлиқиб кетган эди.

— Нима майлими?

Миша нафаси ичига тушиб, ҳайрон бўлиб гинаомуз Нюрага қаради: шу ҳам ишни нишиқлаб қўйиш бўлтимми?

— Биз... Оролга бормоқчи эдик. Балиқ тутгани.

— Шу ерда тутаверсанглар бўлмайдимми?

— Бу ерда балиқ илинармиди?— Унинг юзи ва бутун вужудида нафрат акс этди.— Бу ерда битта ҳам балиқ илинмайди-ку, қармоққа. Эски ўзанда эса, асти қўяверасиз! Ўшанга биз кечаси...

— Кечаси?— Ефим Кондратьевич хатто ҳуштак чалиб юборди. Хўш, ким-кимлар боради?

— Биз-да, — деб кўрсатди Миша.

— Йўқ, бунақаси кетмайди. Хўш, Тимофей-чи, у бормайдимми? Нима қилиб турибди у ерда?

— Боради. Фақат у: мен гапдон эмасман, бормайман, ҳамма ишни расво қилиб қўяман, деб келмаяпти...

— Демак, сен гапдон экансан-да?

Миша нима дейишини билмай хижолат бўлиб кулди-да, бу ёққа кел деб ўртоғига қўл силкитди.

— Гап бундай,— деди Ефим Кондратьевич:— Қайиқни бераман, лекин битта шартим бор... агар мени ҳам бирга олиб борсанглар.

— Вой!.. Ахир, биз!.. Албатта-да!— деб баравар чуғуллашди болалар.

— Эҳ, дадажон, жудаям муғомбир ҳам жудаям қойилсан-да! Қачон жўнаймиз? Ҳозирми? Болалар, нарсаларингни олиб келинглар!

— Хўпам режали чиқдинглар-ку!— деб кулди Ефим Кондратьевич.— Нарсаларингни олиб келаверинглар, лекин ҳозир эмас, ҳали мен бакенларни айланиш учун чиққанимда жўнаймиз. Аннушка, сен бутун командага етадиган қилиб нон ғамлаб ол, балиқ тутсак ҳам, тутолмасак ҳам барибир қорнимиз очади.

Нюра бижирлаб:

— Мана ҳозир! Картошка ҳам оламан, бошқасини ҳам!..— деди-да, ғизиллаганича уйга юғурди.

Кеч кирмасидан аллақачон олдиноқ ҳамма ашқол-дашқолларни қайиққа жойлаб қўйишди. Ефим Кондратьевич унга катта дағал мато билан ўзининг брезент плашчини ҳам қўшди. Қаттиқ плашч худди тунукадан қилинганга ўхшаб қалдирарди.

Қуёш осмонда ҳар қанча имирсилаб юрса ҳам, охири қишлоқни тўсиб турган тепа орқасига бекинди, Ефим Кондратьевич қайиққа тушишга команда берди. Миша билан Тимофей эшакка ўтиришди, Нюра қуйруқдаги эшакни олди, Костя билан Ефим Кондратьевич йўловчи бўлиб кетишди.

— Қани, ашқол-дашқолингларни кўтаринглар!— деди Ефим Кондратьевич қайиқ шипиллаб бориб тумшуғи билан орол ёнидаги саёз қумликка кирганида.— „Илинавер катта-кичик балиқлар...“ Лекин сувга тушиш йўқ! Алдагундай бўлсанглар бундан кейин гапингларга ишонмайман, қайиқни ҳам бермайман.

— Вой, Ефим амаки, биз алдаймизми!— деди апдиша қилиб Тимофей.

— Алдаган вақтинглар бўлган...

— У қачонлар эди-ку...— деди хижолат тортиб Тимофей, Миша бўлса ўзини ҳаддан ташқари ишга берилиб кетиб, ҳеч нарса эшитмаётганга солди.

Ефим Кондратьевич:

— Ундан бери мўйловинглар чиқиб қолгани йўқ-ку!— деб кулди-да, қайиқни ҳайдаб кетди.

— Бултур ёзда биз қайиқни билдирмасдан олиб кетган эдик, Ефим амаким сезиб қолиб уришувдилар. Биз, қайиқ ўзи оқиб кетган экан, ушлаб олдик, девдик. Ефим амаким бўлса ишонмадилар...

— Бўлди-да энди!— деб ўртоғининг сўзини бўлди Миша.

— Қўйиб берса эрталабгача чўзарсан... Халтани кўтар!

Тимофей, Нюра ва Миша эпчиллик билан толзордан ўтиб боришди. Улар фақат бир нарсани — яхшироқ жой танлашни ўйлашар, атрофидаги нарсаларга эътибор беришмасди.

Костяни бўлса ҳаяжон чўлгаб олганди. Ўзича узоқ умр-кўрдим деб юрган Костя шу пайтгача фақат биттагина Труханов оролида бўлган эди, холос. Ўша ҳам орол бўптими! Ҳамма ёғига сув станциялари, будкалар, дўкончалар қуриб ташланган, „Сувда юриш тартиб-қоидалари“ деб ёзилган тахтачалар билан тўлиб кетган. У ерда доим одам Крешчатикдагидан ҳам кўп бўлади.

Бу ерда дўкончалар ҳам, қоидалар ҳам, сув станцияси ҳам, қўзиқоринга ўхшаган будкалар ҳам йўқ. На бирорта одам бор. Росмана одам оёғи тегмаган орол. Ҳатто, қалдирғочлар ҳам ўз уяларига кириб яширинишган, фақат буталар устида, ботиб бораётган қуёшнинг пушти ранг шуъласида гала-гала чивинлар ўйин тушмоқда.

Костя ўртоқларидан кейинда қолиб, чапга бурилди. Эшитилар-эшитилмас шувиллаб, оёғи остига оппоқ қуруқ қум қуйилди, Костяга эса гўё у гоҳ бир-бирига чирмашиб кетган липалар орасидан, гоҳ анбаҳ бутазорларидан ўтиб бораётгандек туюлар, оёқлари остида вулқон лаваларининг

парчалари гумбурлаётгандай ёки кўйма қумлар шовиллаб қуйилаётгандай бўларди. Костянинг кифти жимиралиб, ҳатто гардонидаги калта қилиб қирқтирилган сочлари қимирлаб кетди.

Костя ердан йўғон эгри шохни топиб олди, бир оз энгашди. Оёқларини авайлаб боса бошлади. У ҳамма нарсага тайёр. Бу ерда бўри билан айиқ йўқ, лекин илон бўлиши мумкин... Костянинг назарида гўё кулча бўлиб ётган илон вишиллаб, бор кучи билан унга сапчигандай, у эса зарб билан уриб, калласини мажақ-мажақ қилиб, сўнгра жон талвасасида биланглаётган илон гавдасини четга улоқтиргандай бўлди. Ёки бўлмаса...

Кичкинагина қўлтиқ қирғоғига келганда толзор тугади. Тўлқин чиқариб ташлаган хас-чўплар устида каттакон қурбақа турарди, у қурққанидан Костяга кўзларини бақрайтириб қаради-да, кейин бир сакраб ҳавода думалоқ ошиб, чўлп этиб сувга тушиб кетди.

— Костя! Костя! Қаёқдасан? Ау-у! — деб Нюранинг қичқирган овози келди.

Костя қўлидаги таёқни ташлаб, қаддини ростлади. Толзор орасини шатир-шутир ёриб ўтиб, қўлтиқ олдига Нюра чопиб чиқиб келди. Унинг юзида ташвиш акс этарди.

— Нимага кетиб қолдинг? Мен... биз шунақаям кўрқдикки! — деди жаҳл қилиб у, бироқ Костянинг юзига қаради-ю, дарҳол гап оҳангини ўзгартирди. — Хаёл сураётганмидинг? А? Мен ҳам ёлғиз қолсам, бир хаёлга чўмиб кетаманки!.. Тимка аллақачон битта олабуга балиқ тутди. Мана бундай! Йўқ, бунчалик эмас-ку, мана бундай... Юр.

Балиқ ови қизиб кетган. Тимофей қармоқ ташлаганича, жам ўтириб, сувга термулади. Миша Лўлида биратўла икки кишининг ташвиши. У минут сайин қармоққа ёпишар, сакраб ўрнидан турар, яна ўтирар, қимирламай ўтирган Тимофейга унинг қармоғидаги пўкак қимирлагани сари жаҳл билан пичирлаб, ҳадеб қармоғининг ўрнини ўзгартирар, чўвалчангни алмаштириб, унга қайта-қайта туфлар, шунчалик кўп типирчилар эдики, агар балиқнинг илиниши унинг

шу ҳаракатларига боғлиқ бўлганида пақирчаси аллақачон тўлиб кетган бўларди. Аммо унинг пақирчасида фақат икки-тагина танга балиқ бўлиб, Тимофейникида унақадан бештаси ва тузуккина бир олабуға балиқ бор эди.

— Нима қилиб ўтирибсан, тўнка? Қимирлаяпти... Қимирлаяпти! Эшитдингми?— деди жаҳли чиқиб Миша.

— Йўқ, шунчаки ўйнашяпти,— деди шошилмай Тимофей.— Ютсин... Сен кўп ҳовлиқаверма, унақада ҳеч бало тутма олмайсан.— У бирдан эпчиллик билан шартта қармоқни тортди, ҳавода жонли кумушдай бўлиб балиқ йилтираб кетди.

— Шу ҳам балиқ тутиш бўлибдими?— деди Миша менсимамай ижирғаниб.— Қани энди шу ерга тўр ташласа — жуда қойил бўларди-да!

У, Тимофейнинг қармоғига балиқ илиниб, уникага илинмаётгани учун алам қилганидан шундай деяётганини ҳамма тушуниб турарди. Охири у Тимофейнинг муваффақиятларини кўриб куймаслик учун, қармоқларини йиғиштириб, бошқа жойга кўчди.

Костя билан Нюра бир қучоқ қуриган тол новда тўплашди. Нюра шу маҳалдан ўтириб, картошка арта бошлади, Костя бўлса Миша ва Тимофейдан нарироққа бориб ўтириб, сувга қармоқ ташлади. Лекин тоғасининг қармоғи унга тўғри келмадими, ё жойни ноқулай ердан танладими, ишқилиб, овининг мазаси бўлмади, у учта танга балиқ тутди-ю, бошқа ҳеч нима тутолмади. Костя ўзининг арзимаган учта балиғини йиғиштирди-да, оролниң нариги ёғига, дарёнинг асосий оқими ўтадиган томонга кетди. У ерда кучли оқим қирғоқни ювиб кетган бўлиб, шундай чеккагинада гирдоб уриб, сув қайнаб ётарди. Костя қармоққа кичкина бир танга балиқни ўтказди-да, сувга ташлади. Ярим минутча муддат пўкак қимир этмай турди, кейин бирданига кўринмай кетди. Костя қармоқни юқорига тортди, аммо қармоқ ипи узилиб чиққанини кўриб, „вой“ деганча қолди.

Костя иккинчи танга балиқни энг катта қармоққа ўтказиб, энди сувга ташлаган эдики, қармоқ ёғочи қўлидан юлиниб чиқиб кетишига сал қолди, Костя ипни торта бош-

лади, бироқ ўлжа бўш келмас, қармоқни қаттиқ тортқиларди. Костя терга ботиб, қўрқув ва ҳаяжондан эти жимирлашиб, ипни сал бўшатганича қирғоқ бўйлаб кетди, чунки тагидан кўтариб олишга тўри йўқ, балиқни шундай олиб бўлмайди, тик қирғоққа тортиб чиқариш мумкин эмас — ипни узиб кетади. Мана охири торгина қумлоқ жой келди. Костя пастга сакраб тушди-да, ўлжасини қирғоққа яқин тортди. Ана унинг қорамтир гардани, ўткир тишли каттакон оғзи, дарғазаб шиша кўзлари. Ёнверида на бирорта ёғоч бор, на тош. Костя шартта унинг ойқулоғи тагидан тутди ва зўр бериб типирчилаётган чўртон балиқ билан қўшилишиб қирғоққа йиқилди.

Костя қармоқнинг ипини узиб, таёқчасини ўша ерда қолдирди-да, икки қўли билан чўртон балиқнинг ойқулоғи тагидан ушлаб, уни худди қайнаб турган самоварни кўтаргандай кўтариб кетди. Балиқ унинг қорни ва яланғоч оёғига думи билан урар ва ипнинг бир учи чиқиб турган оғзини каппа-каппа очарди.

Нюранинг севинч ва қўрқувдан чинқириб юборгани, Мишанинг индамай ҳавас билан боқиши Костя учун ҳар қандай мақтовдан афзал эди.

— Қойилман!— деди етиб келган Тимофей.— Қармоқ билан тутдингми?

— Қармоқ билан!..— деб жавоб берди Костя севинганидан ҳарсиллаб.

— Қармоққа балиқча ўтказиб-а?

— Балиқча ўтказиб.

— Қойил!

Тимофей балиқнинг салқиб турган оппоқ қорнига бармоғи билан туртган эди, у жон талвасасида қўлига тарс этдириб урди.

— Вой аблаҳ-эй!— деди Тимофей ҳайрат билан чўзиб, қўлини тортиб оларкан. У чўртоннинг оғзига тол новдаси тиққан эди, балиқ хап этдириб жағини юмди. Тимофей бўлса гажилган новданинг учини кўрсатиб:— Кўрдингларми? Бармоқни шунақа тишласа нима бўларди?— деди.

Қумга ташланган балиқ бир неча марта ирғишлади-ку, жим бўлди. Костя қармоғига қараб чопди. Охирги тапга балиғи ўтказиб қўйилган тол хивич оқиб кетибди, бироқ Костя унга ачинмади. Тимофей билан Миша шўрва қилиш учун челақларидан тутган майда балиқларини олишди. Қуёш ботди, балиқ ҳам илинмай қўйди. Костя билан Миша қармоқларига майда балиқ ўтказиб, сувга ташлашди-да, маҳкамлаб боғлаб қўйишди. Бу шунчаки, лаққа балиқ илиниб қолса деб қилинган эҳтиёт-да.

Нюра ерга бир парча латта ёйиб, чўртон балиқни тозалай бошлади. Костя битта танга балиқни тозалашга тушди, бироқ тангалари ботиб бутун қўлларини оғритиб юборди-ю. Ўзи тоза бўлай демади, кейин Костя қизариб-бўзариб уни Тимофейга берди. Тимофей ишонч билан шошмасдан балиқнинг ўткир қанотларини кесиб ташлаб, қорнини ёриб тозалади, кейин бошқасини қўлига олди, шундай қилиб, то Нюра чўртон балиқни майдалаб бўлгунча у ҳамма танга-балиқларни тозалаб тугатди.

Бу вақтда Миша гулхан ёқди. Майда, қуруқ шохчалар гугуртга ўхшаб ловиллаб ёниб, кейин йўғон, ҳўл шохлар пишиллаб, чарсиллаб ёна бошлади. Қорайиб қолган тол новдалари устида аланга ўйнар, унинг акси бутун эски ўзан оша нариги қирғоқ сари югурарди. Ундаги кўм-кўк толлар қорамтил тус олиб, гўё сув бўйига биқиниб олган катта-катта жониворлардай туюларди.

Шақиллаб сув қайнай бошлаган челақдан дафна япроғи билан қалампир ҳиди келарди. Очиқиб кетган болалар тупукларини ютиб, унга туз, картошка, балиқ солаётган Нюрани кузатишарди.

Костя бир чеккада дарёга тикилиб ўтирарди. Гулхан шуъласи, қоп-қора толлар, эски ўзаннинг совуқ сатҳи ғира-шира, аммо кишини ҳаяжонга солувчи манзара касб этди. Бутун атроф аста-секин хиралашар, улар ўрнига мудраб бораётган Костянинг тасаввурида хира, аммо кўрқинчли ва завқли номаълум дунё — ҳайвонлар, девлар пайдо бўлар, Костя улар орасида юрарди. Ҳар бир қадамида бошига даҳшатли

кәвф-хатарлар тушиши мумкин бўлса ҳам у тап тортмай уларга қарши борарди. Мана, узоқдан шитирлаган овоз, оёқ говуши, шохларнинг қисирлагани эшитилди. Қандайдир баҳайбат қора нарса уларга қараб келяпти... Костянинг юраги шув этиб кетди...

Қулоғига Ефим Кондратьевичнинг овози эшитилди:

— Хўш, балиқчилар, овлар қалай? Шўрвага яраша тутдиларингми? Ёки кунимиз фақат картошкага қолдимиз?

— Тутдик! Тутдик!— деб қичқирди Нюра.— Вуй, дада, Костя шундай катта чўртон балиқ тутдики! Шундай каттаки!.. Кўрсанг қўрқиб кетасан!

Нюра билан Миша балиқ ови, Костя тутган чўртон балиқ ҳақида бараварига чуғурлашиб гапириб бера бошлади. Костя ҳам уларга қўшилишди. Фақат Тимофей индамасди. У жиддий қиёфада шўрвани ковлади, кейин тотиб кўрди-да:

— Тайёр,— деди.

Костя бунақангги мазали шўрвани ҳеч ичмаган эди. У энтикиб қолгунича, терга тушиб, қорни дўмбирага ўхшаб шишиб кетгунча ичди, ўзига қолса тагин ичсам дерди-ю, бироқ бошқа жой қолмаган эди.

Ефим Кондратьевич совиб қолган қумга плашчи билан ҳалиги дағал матони солди, улар оёқларини гулханга қилиб ётишди, бироқ, ҳеч кимнинг ухлагиси келмасди.

— Ҳа, чумчуқчалар, нимага жим бўлиб қолдинглар?— деб сўради Ефим Кондратьевич.

Гулханда нимадир қаттиқ қарсиллаб, лаққа чўғ бўлиб кетган кўмир бир ёнга учиб тушди, учқунлар сачради. Нюра чўчиб кетди.

— Худди милтиқ отгандай бўлди...— деди у уялиб кетиб.

— Сени қара-ю!— деди лабини буриб Миша.— Ростамига милтиқ отса нима қилардинг? Юрагинг чиқиб ўларкансан-да?

— Менми? Мен ҳеч нарсадан қўрқмайман! Тўғрими, дада? Бу тўсатдан бўлди, шунга чўчиб тушдим. Бўлмаса сира ҳам — пиш-ш!

— Кореяда яшаганингда нима қилардинг?— деди Тимофей.

— Эҳ, мен у фашистларними!..— деб муштини дўлайтирди Нюра.

— Улар бутун Кореяни ёндириб юборишди.— деди жиддий тусда Костя.— Бомба, напалмлар билан. Напалм дегани қуюқ бензин бўлади. На шаҳар қолди, на қишлоқ. Вожакиймиз ўқиб берган эди, бир америкалик журналист, у ерда қишлоқлар ўрнида кўкимтир кулгина қолган, деб ёзибди..

Болалар жим бўлишди. Кўз олдиларида улар ҳеч қачон кўрмаган мамлакат намоён бўлди. Укириб, гувиллаб самолётлар изғияпти, кети узилмай бомба ёғиб турибди, бутун мамлакат, ҳамма тоғ, водийларни аланга қопламоқда, мана кўкимтир қора кулдан бошқа ҳеч нарса қолмади...

Костя ўзининг уйдирмаларидан ўзи уялиб кетди. Ҳар қандай ваҳимали махлуқлардан ҳам қўрқинчли одамлар бор бўлатуриб, ҳар хил даҳшатли нарсаларни ўйлаб чиқариб ваҳима қилишнинг нима кераги бор? У, ростки денгизчи бўлар эканми, албатта ҳарбий денгизчи бўламан, иложи бўлмай қолса, биронта ҳарбий мактабга кириб ўқийман, деб аҳд қилди.

Афтидан, бошқалар ҳам шу ҳақда ўйлашаётган экан шекилли, бирдан Тимофей биров билан қилаётган суҳбатини давом этдиргандай, гапни чўрт кесиб:

— Мен эса танкист бўламан. Дадам танкистлар-ку. Мен ҳам ўшанақа бўламан,— деди-да, яна жим қолди.

— Бўлмаса ким бўлар эдинг?— деди мазақ қилгандай жилмайиб Миша.— Сени танк кўтармаса бошқа нарса кўтаролмайди! Қарабсизки, ҳамма томони темир, ичида эса — тўнка.

— Бўпти... „Тўнка“ эмиш... Бу сенинг золдир-у винтчаларингни бурашмиди?

— Ахир, ўша золдир-у винтчалар бўлмаса танкингнинг кўзсиз, қулоқсиз қутидан фарқи бўлмай қолади-да!

— Қўйинглар, болалар!— деди Нюра.— Мен-чи, мен.. Ким бўлишимни ҳали ўзим ҳам билмайман. Геолог ҳам

бўлгим келади, инженер ҳам, олим ҳам... Лекин ҳаммасидан учувчи бўлган яхши бўлса керак! Тўғрими? Ҳозир ҳам баъзида кўзимни юмсам, худди учиб кетаётганга ўхшайман...

— Каравотданми?— деди мазақ қилиб Миша.

Нюра унга ижирганиб қараб қўйди.

— Нима, қизларни олишмайди, демоқчимисан? Олмаганларига қўймайман. Тўппа-тўғри Москвага бораман, барибир қўймайман, мана кўрасизлар!— Унинг катта-катта кўзлари жаҳли чиққанлигидан шундай чақнаб кетдики, унинг кирмай қўймаслигига ҳеч қандай шубҳа қолмади. Қиз отасига ўғирилди:— Тўғрими, дада?

— Тўғри, Аннушка. Албатта киши кўнглига ёққан ишни танлагани яхши. Лекин ҳақиқий солдат жой танлаб ўтирмайди,— унга бирор ишни топширилдими, ўша ерда туради... Жасурлик билан уқув ҳар қандай ишда ҳам зарур, акс ҳолда ўзингни ҳам, бошқани ҳам хароб қиласан. Бизнинг миноносецимизда мана шундай бир воқиа бўлган эди...

— Ефим амаки, сиз флотда хизмат қилганмисиз?— деб сўради қизиқиб Миша.

— Ҳа. Урушнинг бошидан охиригача Болтиқда... Бу воқиа уруш янги бошланганда, немислар Болтиқ бўйларига эндигина суқулиб кирганда бўлган эди... Бизнинг миноносец дозорда юрарди. Ҳавони сийрак туман қоплаган, самолётдан кўрқишнинг ҳожати йўқ, бироқ сувдан эҳтиёт бўлиш керак, чунки немис сув ости кемалари изғишиб юрар, ҳамма ёқни сон-саноқсиз минага тўлдириб юборишган эди. Ҳар қанақа минадан бор. Қандай миналари бўлса ташлайверишган: янгиси борми, турли-туман эскиси борми... Кетаётсак бирдан сигналчи: „Бортнинг ўнг томонида мина!“ — деб қичқириб қолди. Ҳақиқатан ҳам жуда эски, гальван зарбли бир мина сув бетида қалқиб турибди. Шохли мина. Гап шундоқ. Оралиқ талайгина, лекин навбатчи начальник командирга хабар қилди-да, йўлни ўзгартирди — миноносец отиб ташлаш учун ундан анча четланди. Бироқ навбатчи команда бермай, ҳадеб дурбиндан қарайверди. Кейин: „Қандайдир галати мина-я“ — деди. Шунда ҳамма — бири дурбиндан,

бири қўлини мушт қилиб, бири шундайича унга қарай бошлади. Қарашди, қарашди, кўришса — бу минада аллақандай сир бор, лекин нималигини ҳеч ким тушуна олмади. Шунда бир матрос — унинг кўзлари ҳар қандай дурбиндан ҳам яхши кўрарди — келди-да: „Айтишга рухсат этинг, ўртоқ старший лейтенант. У минага одам осилиб олган“, — деди. Қандай қилиб? Минага қандай қилиб одам осилиб олсин? Бу болалар боғчасидаги аргимчоқ эмас-ку, нақ осмонга учириб юборар. Командир эҳтимол бу фашистлар ўйлаб чиқарган оғирор қабиҳ ишдир деб, қайиқни тушуришни буюрди, агар ҳақиқатан ҳам шундай бўлса бошқаларни ҳалок қилмаслиги учун сирини билиш керак; балки ростдан ҳам ўт юракли битта-яримтаси осилиб олгандир. Бироқ лейтенантга, минага яқинлашмасликни, одамларни хавф-хатарга қўймасликни, шароитга қараб иш тутишни буюрди. Қайиқ кемадан узоқлашиб мина томонга қараб кетди. Унча яқин ҳам эмас, аммо ҳамма нарса яққол кўринадиган масофага сузиб борди. Қарашса ҳақиқатан ҳам бир одам шохчасидан ушлаб, минага осилиб олибди. Туриш-турмушидан кўринадик, бизнинг одам: эғнида йўл-йўл матросча кўйлак, афти башараси русларнинг ўзгинаси. Чақириб қарашса — тирик, бошини ўгиради-ю, аммо овоз бермайди. Шунда матрослардан биттаси: „Эй, биродар, қаллиғинг минг яхши бўлса ҳам тўйга ошиқма, улгурарсан! Олдин бу ёққа кел!“ — деб қичқирди. — „Ўринсиз ҳазил тўхтатилсин! — деди лейтенант. — Бу куладиган нарса эмас. Одам ўлимни қучоғлаб сузаяпти. Старшина унга: „Шайтон аравангни ташла, бу ёққа қараб суз!“ — деб қичқирди. У бўлса, фақат бошини ўгириб қаради-ку, „ойи“ ҳам дея олмади, минани қўйиб ҳам юбормади. Чамаси, қўли мина шохини маҳкам ушлаган-у, қотиб қолган. Қўрқувданми ёки совуқданми унда овоз ҳам, қувват ҳам қолмаган. Нима қилиш керак? Қайиқда яқин бориб бўлмайди, арқон ташлаш ҳам мумкин эмас — у ушлаб ололмаслигини мумкин, минанинг шохидан илиб тортилса, унинг ҳам кули кўкка совурилади, қайиқдан ҳам асар қолмайди. Шу пайт бир матрос: „Рухсат этинг, ўртоқ лейтенант, бу денгиз

Ҳақини қутқариб олишга уриниб кўраман“, — деди. „Май-
бор, лекин эҳтиёт бўл!“ — деди лейтенант. Матрос ечи-
б, арқоннинг учини белига боғлаб олди-да, сузиб кетди.
Қонни унинг орқасидан секин-аста бўшатиб туришди. У
аб бориб қараса, ҳалиги одамнинг сира ҳоли қолмаган,
га тушунади-ку, қўлини қимирлатолмайди — қотиб қо-
бди. Гапиролмайди ҳам. Яқинига сузиб келишга келинди-
, лекин уни қандай қилиб ажратиб олиш керак? Унча
чили бўлмаса ҳам, тўлқин уриб турар, жин ургур мина
қиб ўйинга тушарди — яқинлашишга илож йўқ. Бизнинг
грос ҳалиги одамнинг орқа томонидан бориб, сочларидан
ҳкам чангаллади, яхши ҳамки сочлари узун, жингалак-
нгалак экан денг, — кейин матрос иккинчи қўли билан
инг бармоқларини ёзишга киришди. Шундай қийналдики,
ги қўяверасиз! Сув совуқ бўлишига қарамай, қизиб кет-
. Ҳалиги одамнинг бармоқлари чангак бўлиб, бутунлай
тиб қолган эди. Матрос охири унинг бир қўлини, кейин
кинчисини ажратиб олди-да, кучи борича оёғи билан сил-
тиб сузиб кетди, қайиқдагилар кузатиб туришарди —
қонни торта бошлашди. Мана, қайиқдагилар уни тортиш-
ти, у бир қўли билан сувда қулоч отар, иккинчиси билан
тиги одамни ушлаб олган эди. У одамнинг қўллари санам-
да тасвирланган авлиёларнинг қўлидай юқорига чўзил-
ча таёқдай қотган қолган. Баттол мина бўлса секин-се-
н улар орқасидан сузиб келарди — оқим билан-да. Қайиқ-
гилар эса, ишқилиб тезроқ чиқариб олайлик деб сув-
идан тортиб олаётгандай тортишади. Охири тортиб чи-
риб олишди. Кейин, албатта, минани портлатиб ташланди.
лиги одам ўзига келди. Спирт билан артишди, бошқа
тишди. Ишқилиб, ўзига келди...

Ефим Кондратьевич ўчиб қолган трубасини ёндирди.

— Ўша матрос қаёқда? Тирикми? — деб сўради Миша.

— Тирик. Ҳозир Днепрда сузиб юрибди.

— У, минадан қутқариб олгани-чи?

— У ҳам ҳаёт... Қани, энди ухланглар, мен бир хўжалигим-
айланиб чиқай. Херсонга тез юрар пароход ўтиши керак.

Ефим Кондратьевич кетди, болалар бўлса узоқ жим қолишди. учови ҳам бир нарсани: ўша жасур матрос қилган ишни мен ҳам қила олармидим, деб ўйларди. Уларнинг: ҳа, биз ҳам қила олардик, дегилари келарди-ку, лекин буни овоз чиқариб айтишга ботинолмасдилар, чунки бу қуруқ мақтанчоқлик бўларди, холос: оғизда ҳамма ҳам қилаверади, амалда қилиб кўринг-чи...

Бу масалани еча олишмай, Тимофей билан Миша ухлаб қолишди. Костя бўлса, ҳеч ухлай олмасди. Унинг кўз олдига тўлқин уриб турган, ғира-шира туманга бурканган булутли денгиз тўлқинлари устида қалқиб ўйнаётган шохли мудҳиш металл шар ва ҳалокатга маҳкум этилган, қўллари чангак бўлиб қотиб қолган кишини ўлим чангалидан тортиб олган матрос келди...

— Костя! Вей Костя! — Нюранинг шивирлаган товушини эшитди у. — Ҳали-чи, дадам ўзини гапириб берди. Ушанда матросни минадан дадам ажратиб олган. Фақат у буни гапиришни ёқтирмайди. Бир куни-чи, унинг олдига ўша минага осилиб олган киши келган эди, мени ухлаб қолди деб ўйлашди-да, ҳаммасини бир-бир эслаб чиқишди, мен бўлсам ухламасдан эшитиб ётган эдим...

Костя ҳанг-манг бўлиб, кўзлари билан оғзини катта очди.

— Ҳа-да! — деб давом этди Нюра. — Нима бўлган бўлса ҳаммасини эшитганман! Лекин сен ундан сўраб юрма, жаҳли чиқиб кетади. Ушанда мен эрталаб сўраган эдим, у менга, тушингда кўрибсан, бунақа гапларни гапирма, деган.

— У шунақа одам дегин?! — деди завқ билан Костя.

— Эҳе! У қанақалигини ҳали сен билмайсан.. У шундай одамки!.. — Нюра сўз топа олмай, мужмал, лекин ҳаяжонли ишора қилди. — Биласанми, у мени топиб олган.

— Топиб олган?

— Ҳа-да. У флотдаги хизматидан қайтди. Билдингми? Уйда на мен бор, на ойим. У ёққа югурди, бу ёққа югурди — йўқмиз, вассалом. Ойим эвакуация қилинган, қаёққалигини ҳеч ким билмайди. Эшелон шарққа кетган дейишади, холос. Шарққа кетган эшелон озмунчами!

Балки биз бомбардимонда қолгандирмиз, балки аллақачон ўлиб кетгандирмиз, ким билади? Тўғрими? Аммо у бунга ишонмай, излай бошлаган. Шунча вақт қидирганки — асти қўявер! Охири топган. Яъни биз аввал кўчиб борган ер — Кустанайни топган. Аммо ойим аллақачон ўлган эди... — Нюранинг овози титраб кетди. — Мен ҳам йўқман. Мени болалар уйига топширишганди; болалар уйи бўлса бошқа жойга кўчган, кейин яна бошқа ёққа кўчган. Дадам яна қидиришга тушган. Ҳарқалай, охири топди. Бутун Урта Осиёни кезиб чиқди-ю, лекин топди. Буниси менинг эсимда бор, қирқ олтинчи йил эди. Шунда у: „Қизим, энди етар. Уйга борамиз-да, бирга яшаймиз“ — деди. Мана шу ерга келиб яшайпмиз. Шунинг учун ҳам у бакенчиликка кирган. У матрос-ку, пароходдами, денгиздами ишласа бўларди, лекин мени ташлаб кетгиси келмади. „Тагин йўқолиб қолишинг мумкин!“ — дейди.

— Хўп даданг бор-да!

— Ҳа. Қани энди ойим ҳам тирик бўлса!.. Ойинг бор бўлгани яхши-да...

Нюранинг овозида чуқур қайғу акс этарди. Костя уни юпатиш учун сўз топа олмай, жим ўтирарди.

— Сенга яхши — ойинг бор! У қанақа, айтиб бергин?

— Қанақанг нимаси? — ҳайрон бўлиб сўради Костя. — Ҳамма ойиларга ўхшаган ойи-да...

Костя беихтиёр қимирлаб қўйгандай қилиб гулхандан юзини ўгириб олди, чунки юзлари ва ҳатто қулоқларигача қизий бошлаган эди. У ўз онаси ҳақида ҳеч нарса айта олмагани, унинг тўғрисида ҳеч нарса билмагани учун ажабланар ҳам уяларди.

Дадаси ҳақида сўраса бошқа гап эди. Дадаси Костя ҳали жуда кичкина чоғида урушда ҳалок бўлган, бироқ у капитан Голованов қаерда хизмат қилганлигини, қандай мукофотлар олганини, улар нима учун берилганлигини яхши билади.

Ойиси тўғрисида эса у ҳеч ўйлаб кўрмаган экан. Ўз ишлари билан ниҳоятда банд бўлиб, уни ўйлашга вақти

бўлган эмас. Ойиси тўғрисида нима ҳам ўйлаши мумкин? Костя уйқудан турганида столда нонуштаси тайёр турган бўларди — ана шу ойиси. Мактабидан қайтса, тушлиги тайёр турарди. Тоза кўйлакми, янги бошмоқми ёки пальтоми керак бўлиб қолса — дарҳол муҳайё, бу ҳам албатта ойисининг иши эди. Ойиси Костяга нима керак бўлса, ҳаммасини қилиб берар, Костя бошқа ҳеч нарсани ўйламасди. Агар у шўхлик қилса, Лелькага озор берса, ойисининг жаҳли чиқар, уни қаттиқ койирди. Яна нима бўлиши мумкин?

Нюра букилиб ётиб олганича аллақачон уйқуга кетганди, Костя бўлса нуқул бурнини тортиб, типирчилаб ўй сурар ва ўтганларни эслашга тиришарди. Ўйлаб қараса кўп нарсани эсласа бўларкан.

У жуда ҳам кичкиналик чоғларини ғира-шира эслади. Улар Киевда эмас, ҳар томондан бўрон уриб турадиган Барнаулда яшашарди. Қишда бўрон кишини оёқдан йиқита олар, кейин у музлаб қоларди, ёзда бўлса шамол чийиллаб шаҳар тепасида қум-тўзон учирарди. Ҳар қанча ўраниб-чирмансанг ҳам нарсаларинг, кийимларинг — ҳаммаси қум бўлиб кетар, тишларинг орасида ғижирларди.

Қишда кийишга кийими йўқлиги учун Костяни кўчага чиқаришмасди. У одеялга ўраниб олганича деразининг олдида гувиллаган оппоқ қор уюрмаларига термулиб ўтириб, ойисини кутарди. Ойиси оёғида каттакон пийма, қўғирчоққа ўхшаб латта-путталарга ўралган ҳолда жуда кеч қайтарди. У семиз бўлиб кўринар, аммо ечинганида нозиккина, озгин бўлиб қоларди. Ойиси печкага ўт қалар, Костяни овқатлантирар; агар яна госпиталга қайтиб кетмайдиган бўлса, улар иссиқ печка ёнига ўтиришиб олиб, бир оз гаплашишарди.

Ойиси медицина ҳамшираси бўлиб ишларди. У навбатчиликка кетаётганида Костяга қайнатилган картошка ёки, онда-сонда, каша билан нон қолдириб кетарди. Нон оз бўларди, шунинг учун ойиси уни бирданига еб қўймай, оз-оздан егин деб тайинларди. Костя хўп деб қоларди. Аммо кун узун, кутавериб зерикасан, айниқса шунақа пайтларда кўпроқ овқат егинг келади. Костя нонни оз-оздан чимдиб ўтириб,

ҳаммасини еб қўйганини билмай қоларди. Ойиси келганда эса, Костя уй эгасининг ити Шарикдай оч бўларди. У ўзи ерди, ерди-да, қорни тўйгандан кейингина эсига келиб: „Ойи, сенинг нонинг йўқми? Нега картошкани қуруқ еяпсан? — дерди.

„Еявер, еявер, — деб жилмаярди ойиси. — Кўнглим тусамаяпти. Ундан кейин, сен ўсишинг керак, мен каттаман, ўсиб бўлганман...”

Костя баъзан кечасилари уйғониб, ойисининг жинчироқ олдида ўтирганини, унинг елкалари жимгина учиб-учиб қўяётганини кўрарди. Дадасидан кўпдан бери хат келмаганлиги учун, ойиси унинг эски хатлари устига мук тушиб олиб, йиғлаётган бўларди. Шунда Костя жўрттага у ёнбошидан-бу ёнбошига ағанай бошлар, ойиси жинчироқни ўчириб, унинг ёнига келиб ётарди, кейин Костя унинг пинжида иссиққина ухлаб қоларди.

Дадаси фронтдан келганида Костянинг ойиси билан иши бўлмай қоларди. У дадасининг медалларини, погонларини тақиб кўрар, уруш тўғрисида саволлар берар ва ҳамма вақт унинг кетидан эргашиб юрарди. Ўша кунларда ойиси яна ҳам чиройли, ҳаммадан хушчақчақ бўлиб кетганлиги унинг эсида. Ойиси кичкина қизларга ўхшаб чопиб-чопиб юрар, кулар, Костяни елкаларидан ушлаб силкитар ва доимо ашула айтарди. Дадаси уни шодланиб кузатар, у ҳам куларди...

Дадаси ҳалок бўлганидан кейин ойиси яна Барнаулдагидай бўлди қўйди. Ранги ундан бадтар синиқиб, ўзи ғамгин бўлиб қолди. Костя ўшанда олти ёшда эди, Лелька бўлса ҳали аравачада ётарди. Қўшнилари Марья Афанасьевна уларникига кириб, остонада тўхтарди-да, Лелька билан Костяга ачиниб қарарди. Куюниб: „Бечора етимчалар! Энди кунларинг нима кечади?“ — дерди.

Бир куни ойисининг жаҳли чиқиб кетди-да, унга:

— Марья Афанасьевна, сиздан ўтиниб сўрайман, болаларимга ачинмай қўя қолинг — уларнинг онаси бор! — деди.

Ўшанда у институтни томомлаётган эди, ҳар куни лекцияга қатнарди. Дадасининг ҳалок бўлгани тўғрисида хабар

келганидан кейин у яна ҳамшира бўлиб ишлай бошлади, лекин ўшанда ҳам бир амал қилиб институтга қатнади. У кеч қайтар, баъзан Костя мактабдан келиб, тушлик овқати тайёрлаб қўйилмаганини кўрар, ойиси бўлса кўзини юмганича, қўлини осилтириб стол ёнида ўтирарди. Костя жаҳл билан папкасини улоқтириб: „Ўқийсан, ўқийсан-ку, овқатингни вақтида беришмайди!“ — деб пўнғилларди.

„Жаҳлинг чиқмасин, Костяжон, — дерди ойиси ҳорғинлик билан. — Мен ҳозир...“

Костя қорнини тўйдириб олгандан кейин, ўртоқлари олдига чопар, қайтиб кирганида эса ойиси бир нимани тикаётган ёки юваётган бўларди. Костя: нега ойим ҳамиша бир нарсга тикиб, ё ювиб ўтиради, бошқа қизиқроқ иш қуриб қолганмикан, деб ҳайрон бўларди.

Баъзан ойиси Костядан, Лелькани ўйнат ёки уйни йиғиштириб қўй деб илтимос қиларди. Костя жиғибийрон бўларди-да, заҳарханда қилиб сўрарди:

— „Мен учун дарсни ким тайёрлайди? Лельками?“

Ойиси ҳеч нарсга демасди-да, ўзи йиғиштира бошларди...

Костя қалдирлайдиган плашч устида анча вақтгача у ёқдан-бу ёққа ағанаб ётди, бироқ қанақасига ўгирилмасин, таги қаттиқлик қилиб, ҳеч ўрнашолмасди. У ўзига ўзи кўп-лаб ваъдалар берди ва охири ўзи ўзидан уялиб, вақти ўтганда афсуслар қилиб, уйқуга кетди.

СЕНИНГ НИМАГА ЛАЁҚАТИНГ БОР?

— Костя! — Турсанг-чи, вей Костя! — деб уни уйғотди Нюра. Болалар аллақачон туриб балиқ тутишяпти. Нуқул шунақа кўп ухлайсанми? А?

Костя дарров кечаги гапни эслади-ю, туриб балиқ тутишга ҳам ҳафсаласи қолмади. Ҳеч нима деб жавоб ҳам қайтармай, иккинчи ёнбошига ағдарилиб олди.

— Хоҳламасанг — таъбинг, — деди охири Нюра. — Ундай бўлса, ўзим тутаман.

Костя унинг қармоқларни йиғиштириб, нари кетганини ҳам эшитиб ётди. Кейин ўрнидан турди. Кетса кета қолсин! Бўлмаса тагин кечаги гапларни гапиришга тушади... Қуёш ҳали чиқмаган бўлса ҳам, кун анча ёришиб қолган эди. Яна дарё устидаги ғира-шира туман аста тарқалмоқда. Костя дарёдан ураётган салқиндан жунжикканича оролнинг орқа томонига ўтди. Эски ўзан қирғоғида балиқчилар: сусткаш Тимофей, ҳатто ўтирган жойида ҳам типирчилайверадиган Миша ва Нюра ўтиришарди.

Паст томондан, ҳали қоп-қорайиб, қимир этмай оқаётган дарёдан қайиқ сузиб келарди. Бу — эрта билан бакенларини айланиб юрган Ефим Кондратьевич эди.

— Ефим тоға! — деб қичқирди Костя. — Мени ҳам бирга олиб кетинг!

Ефим Кондратьевич қайиқни қирғоққа келтириб тўхтади. Костя сакраб чиқиб олганидан кейин, яна нарига қараб сузиб кетишди. Тоғаси Костяни эшакка қўймади, чунки ҳали қўлининг қаварган жойлари тузалгани йўқ эди, Костя куйруқдаги эшакни бошқара бошлади, баъзи-баъзида зарур бўлиб қолган жойларда эшиб ҳам турди. Улар индашмай ишлашарди.

Костя эркакларга хос вазмин жимликдан ҳузур қилар, қорамтир сувга эшак уриш, сувнинг эшак остида қулқиллашини тинглаш, қарши томондан оқиб келаётган кенг сув сатҳини томоша қилиш унга жуда ёқарди.

Шайтон тишдаги энкайиб турадиган қизил бакен кейинда қолди — уни қайтишда ўчириб кетадилар — орол орқага ўтиб кетди. Улар оқ бакенлардаги чироқларни ўчиришди, кейин ўнг қирғоққа ўтиб, қайиқни оқимга қараб қўйишдида, бирма-бир қизил бакенларни ўчириб чиқа бошлашди.

Балиқчилар уларни қирғоқда кутиб турардилар. Нюра сабри чидамай, турган ерида ирғишлаб ўйин тушар ва қўлидаги ярқираб турган тирик ўлжасини силкитарди. Миша хивчинга ўтказган балиқларини шошмасдан пақирга олиб ташлаётган Тимофей билан нима тўғридадир баҳсланадди.

Тимофей билан Миша яна эшакка ўтиришди. Нюра бўлса, гапи бўғзига тиқилиб, энтика-энтика қармоғига катта-катта балиқлар илиниб, яна чиқиб кетганлигини гапириб берди. Тимофей содда диллик билан жилмайди, Миша эса, Нюранинг жиғига тегиб, балиқни итбалиқдан ажратиб ололмайди-ку, тагин балиқ тутаман деганига ҳайронман, дерди.

Қайиқ қирғоққа келиб қадалди, Тимофей билан Миша балиқ солинган челақларини кўтариб олишди.

— Боргин-а, Костя! — деди Миша. — Радиоузелни кўрсатаман.

— Албатта боргин, — деб тайинлади Тимофей, — ҳамма нарсани кўрсатамиз.

Улар кетишди, аммо бир неча қадам юргач, бирдан эсларига келиб қолиб:

— Раҳмат, Ефим амаки! Яна келсак майлими, Ефим амаки?.. — деб қичқиришди.

Ефим Кондратьевич қайиқни юқориоққа тортиб чиқарди. Костя унга ёрдамлашди. Тунги суҳбатдан кейин Костя ҳамма ишни тоғасига ёқадиган қилиб қилишга тиришарди. У буни лаганбардорликдан ёки, мақтов эшитсам деб қилмасди — ҳеч қандай мақтовсиз ҳам унинг тоғасига ёрдамлашгиси, унинг ёнида бўлгиси келарди.

Тоғаси асбобларини йиғиштириб, дам олишга кетди, чунки кечаси ухламаган эди. Нюра яна пол ювишга тушди, кейин нимадир пиширишга тараддуд кўра бошлади, Костя ёлғиз қолди. У чўмилди, сувда шўнғиди; бироқ ёлғиз ўзинг чўмилсанг, зерикар экансан одам; калла ташлашнинг эса, биров кўрмаганидан кейин ҳечам қизиги бўлмас экан.

Костя қирғоқда турган қайиқнинг қуйруқ томонига ўтириб олди-да, сувга оёғини осилтириб, дарёга тикилди. Ҳар ҳолда анча катта-а! Киевда, айниқса юқоридан, Владимир тепалигидан ёки Первомайск боғидан қарасанг анча кичкина ва тор кўринади. Труханов оролидаги қумлоқ ёзнинг ўрталари ва охирида ўнг қирғоққа бориб туташгундай бўлади. ундаги кема боғлаб қўйиладиган жой эса ҳали қуриб битказилмаган узун кўприкка ўхшаб қолади — дарё ана шун.

даёй торайиб, саёзлашиб қолади. Собиқ Цепной кўпригининг устунлари орасида шимларини шимариб олган балиқчилар изғиб юришади. Агар Костя ойим билиб қолиб, уришиб беради, деб қўрқмаганида у қирғоқдан-бу қирғоққа бемалол сузиб ўта олган бўларди. Албатта, битта ўзи эмас, мисол учун, Федор биланми.

Бу ердан сузиб ўта олмайди. Сувга бошингни эгиб қарасанг, чап қирғоқ ниҳоятда паст ва жуда олисга ўхшайди. Ҳақиқатда ҳам жуда олис, ҳатто эшкак эшиб ҳам чарчайсан. Оқим ҳам тез. Шилдираган оқим нуқул Костянинг оёғини майин ва беозоргина юқорига итаради; сувнинг энг тагида ип сингари узун-узун кўм-кўк сув ўтлари чўзилиб ётар ва тор симидай дирилларди.

Костя дарё бетидаги милтираётган мавждан тортиб, то дарёнинг лаққа балиқлар мўйловларини қимирлатиб ва ҳал-лослаб ётган чуқур, қоронғи қаърига қадар, мана бу ҳамма ёғини илдиз босган, тепалик қирғоқдан тортиб, то чапки паст қирғоққа қадар лим-лим тўлиб сув оқишини тасаввурига келтиришга уриниб кўрди. Ҳар минутда, ҳар соатда, йил бўйи, ёзда ҳам, қишда ҳам бир дақиқа бўлсин тўхтамай, кети узилмай оқиб туради.

Костяга авваллари дарё вишкадан калла ташлаб чўмиладиган, офтобда қораядиган, қайиқ ва катерларда сайр қилиб юрадиган жой эди. Ўқитувчиси география дарсида дарё — „сув йўли“ ва „оқ кўмир“ деган эди, аммо бу болаларнинг қулоғида турмас, дарё деганда уларнинг кўз олдига пляждаги иссиқ кум, сув бетида ялтираб кўзни оладиган шуълалар, типирчилаб қармоққа илиниб чиққан балиқлар келарди.

Энди дарё бошқача кўринади. Сув бир текисда, тинч оқиб келади, тўлқинлар ҳар қанча жўяк тортмасин, пароходларнинг винт ва парраклари ҳар қанча кесиб ўтмасин у ўшандай тинч, салобат билан оқаверади.

Пароходлар эса, бири кетидан иккинчиси ўтиб турибди. Катталари ҳам, кичиклари ҳам. Оппоқ, чиройли пассажир кемалар ҳам, кул ранг шатакчи кемалар ҳам. Бир хиллари

ёлғиз ўзи енгил сузиб ўтади, яна бир хиллари кетма-кет тиркалган баржа ва солларни чираниб тортиб келади. Улар ҳар гал юқоридан оролга яқинлашаётганларида огоҳлантиргандай қаттиқ гудок берадилар: „Четга тур, кетяма-а-ан!“ Ўша ондаёқ тош тизмалар орқасидаги қирғоқлар „Мана, хаёлламай ўтиб кета бер“ дегандай уларга кенг йўл очади.

Нюра овқат ҳозирлаб, дадасини уйғотди-да, Костяни нонуштага чақирди.

— Дада, биз қишлоққа бувимникига бориб келамиз, — деди Нюра. — Майлими? А? Қачондан бери борганим йўқ. Ўзи бизникига кела олмаса. Хўпми? Ундан кейин, бувим тепаликка чиқа олмайди. Биз бўлсак, чопқиллаб бориб келамиз. Болаларнинг олдига ҳам кирамиз. Тушлик овқатни тайёрлаб қўйдим, иситиб ейсан. Хўпми?

Мана улар ўтлоқдан Қичқирик жарга қараб кетишмоқда. Оёқлари остидан чигирткалар патирлашиб қочади, бошлари устида гала-гала чивинлар ғувиллаб учади. Эски ўзанининг ўт-ўланлар ўсиб ётган аллақаерида қурбақалар қуриллаб кетди. Нюра ҳадеб энгашиб ранги оқаринқираб қолган бўтақўзларни, кўкиш бинафша ранг ёввойи нўхот гулларини, оқ-сарғиш гулли ёввойи ўтларни узиб оларди. Гуллардан дарёнинг салқини ва пичаннинг ёқимли, майин ҳиди гуркирарди.

Ўт-ўланлар ўсиб ётган кенг кўча бўм-бўш эди. Фақат аравалар ғилдираги, от туёқлари ўйиб кетган ўрталиқда тунроқ худди пардай тўзғиб ётарди. У ерда товуклар тунроққа ағанашар, туриб силкинишар, атрофга олазарак бўлиб қарашар, қақиллашар ва яна тунроққа ағанашарди. Четан девор ва олча дарахтларининг салқинида жазирама иссиқдан лоҳас бўлган итлар қий-қизил тилларини осилтириб, ҳаллослашиб ётишарди. Улар Нюра билан Костяга қараб қўйишар ва яна кўзларини юмиб олишарди. Фақат битта каттакон кўппакгина ўрнидан туриб, гўё аччиғланиб чинакамига вовиллашини ҳам, ёки аксинча, уларни яхши қарши олишини ҳам билмай қолгандай, хирийлаган йўғон овоз би-

лан эринибгина вовиллаб, ўтган йилги қуриб қолган тиканлар ёпишган бароқ думини ликиллатди. Аммо кун жуда иссиқ бўлгани учун аччиқланишга ҳам, яхши қаршилашга ҳам эринди. Нюра билан Костя унга эътибор беришмади, кейин у турган ерида бир айланиб, яна ётиб олди.

Бувисининг уйи ҳовлининг ичкарасида бўлиб, атиргуллар, баланд ўсган қизил, гунафша ранг гулхайрилар, ит-оғизлар панасида бутунлай кўринмасди.

Бувисини полиздан топишди, у жиккаккина, афтлари буришган, кўзлари хиралашиб қолган кампир экан, эҳтимол бир вақтлар унинг ҳам кўзлари Нюраники сингари кўм-кўк бўлгандир.

— Набиражоним келдими? — деди у, севинч табассумида юзларидаги ажинлари ёйилиб. — Жуда яхши қилибсан. Бу ким? Юхимнинг жияними? Яхшигина болага ўхшайди. Салом, салом!.. Қани, уйга юринглар.

Жазирама иссиқ кўчадан келганларига, деразаларининг олдини олча дарахлари қоплаб турган уй анча салқин ва қоронғи кўринди.

— Қани, ўтиринглар, сут ичинглар... Хўш, отанг икковинглар қийналишмай турибсизларми?

Нюра гўё гапи оғзидан тошиб чиқаётгандай бидирлаб сўзлар экан, бувиси столга сут билан нон келтириб қўйди.

Костя аввал одоб юзасидангина ичди, кейин ичи шўлқиллаб кетгунча роса шимирди. Унга кичкинагина салқин уй ҳам, ширин сўз, ювош кампир ҳам жуда ёқди.

— Бувижон, энди биз кетамиз! — деди Нюра сакраб туриб. — Биз ҳали Мишканинг олдига, кейин Тимканинг олдига боришимиз керак...

— Югурганинг-югурган экан-да, — деди бувиси бош ирғиб, — бўлмаса қайтишда киринглар-а, мен сизларга қаймоқ ҳозирлаб қўйган эдим...

Жазирама кўча шунақанги узун кўриниб кетдики, охири Костянинг ҳам четан девор тагига ағанаб, лоҳас бўлиб ётган итлардай тилини осилтириб, ҳаллослаганича сулайиб ётгиси келиб кетди.

— Яқин қолди... Мана, етдик ҳам, — деди Нюра.

Деразалари ланг очик, томига черевица ёпилган чоққи-на уй ҳам бу ердаги бошқа нарса сингари дарахтлар соя-сига яширинган эди. Эшикда: „Бегоналарнинг кириши ман қилинади“, — деб ёзилган тахтача осилиб турарди.

— Биз нима қилдик энди? — деди ҳайрон бўлиб Костя.

— Қўявер... Ҳозир, — деди Нюра ва қаттиқ ҳуштак чалди.

Деразада бир оз оқсоқланиб офтобда оқариб кетган по-гонсиз кителли, пешона сочи ҳам офтобда оқариб кетган бир йигит пайдо бўлди:

— Бу қанақа ҳуштаквозлик яна? — деди у ёлғондакам қовоғини солиб.

— Федор Павлович, бу мен, — деди Нюра, уялганидан жилмайиб. — Мишани чақиряпман. Шу ердами? Узелинглари-ни кириб кўрсак майлими? Мен кўрганман-ку, бу кўрма-ган. Бу менинг аммамнинг ўғли... Дадамнинг синглиси — унинг ойиси бўлади.

— У ҳам радистми?

— Йўқ, у радистмас. Кўрамиз холос, ҳеч нарсага тег-маймиз. Чин пионерлик сўзимиз!

— Тегмайсизларми? — деди кўзини қисиб Федор Павло-вич. — Михайло! — деб чақирди у, — ўртоқларинг келишди.

Миша зинапоёга чиқиб, уларни уйга бошлади. У Федор Павловичга тақлид қилиб, вазмин ҳаракат қилишга, ўзини **улугвор** тутиб, шошмасдан гапиришга тиришар, аммо уд-длай олмаётгани билиниб турарди.

— Мана қаранглар, — деди у: — бу қабул қилиш жиҳоз-лари, мана бу усилитель. Антенна орқали қабул қилинган **радиотўлқинлар** шу ерга келади, улар бу ерда кучайиб, кес-кин... Нюра, қўлингни ол!.. радиоточкаларга тарқалади. Биз **докни** ўзимизнинг колхоз электростанциямиздан оламыз...

Ҳонага оч кул рангга бўялган шкаф ва шкафчалар қў-шилган. Уларда жуда ҳам кўп даста ва тугмалар бор. Кос-тинини ҳам Нюрага ўхшаб ўша даста ва тугмаларни ушлаб кўриш келди-ю, лекин у ўзини тийди. Мишанинг ёлғиз ўзи

бўлса ҳам бошқа гап эди, лекин анави ерда Федор Павлович ўтирибди. У чап оёғини бир ёнга узатиб юборганича ҳамма ёғидан ҳар хил рангдаги калта-култа симлар чиқиб ётган алланимани отвертка билан титкиларди. Унинг олдида столда турган репродуктор қутичасидан секин-секин шивирлаган ҳар хил овозлар эшитилар, музыка ғинғилларди.

— Авваллари фақат Москва билан Киев программаларини олиб эшитдирардик. Энди бўлса студияни ускуналаб олганмиз, ўзимиз докладларни ҳам, ҳаваскорлар концертини ҳам — ҳамма нарсани эшитдира оламиз. Раис ҳам, бригадирлар ҳам тўғридан-тўғри радио орқали топшириқ бера олишади. Илгари сал нарса бўлса уйма-уй чоп-чоп эди. Ҳозир бўлса микрофонни олинади-ку, гапирилаверади: „Яков Лукич, баҳорикор ерлардаги ишлар қалай? Тезлаштиринг, тезлаштиринг, ҳа! Нима? Ўрим машинаси синиб қолди? Ҳозир... Темирчиликми? Кузьма Степанович! Ғизиллаб бориб, Лукичнинг ўрим машинасини бир кўринг, нима бўлди экан...“ Қойилми?

— Қойил! — деб қўшилишди Костя. — Сен бу ерда нима иш қиласан?

— Навбатчилик қиламан. Федор Павловичга ёрдамлашман. Бирон нарсани тўғрилаш керак бўлиб қолса, тўғриланман. Ҳаммасини биламан!

— Кўп мақтанма, Михайло! — деди бошини кўтармай Федор Павлович.

— Хўп бўлади, Федор Павлович!.. Сен бу ерда қанча турасан? Кам тураркансан... Бўлмаса ўргатиб қўярдим. Бизда радио тўгараги бор, ўн бешта бола қатнашади. Ҳар нарсаларни ўрганишади-да, энг яхши билганлар-чи...

— Михайло... — деб огоҳлантирган товуш келди яна стол томондан.

— Хўп бўлади, Федор Павлович... Шундай қилиб, энг яхши билганлар радиоузелда навбатчилик қилади. Шунақалардан бунда тўрт кишимиз. Галма-галдан мана шундай навбатчилик қиламиз. Сен тўгаракка қатнашасанми?

— Йўқ. Бизникида приёмник бор. „Рекорд“.

— Ва-а. „Рекорд“ми! Ўша ҳам приёмник бўлибдими... „Радиотехника“ бўлса бошқа гап эди!.. Радиостанцияга борганмисан?

— Радиостанцияга киритадимики?

— Ёлғиз киритишмайди, экскурсия қилиб борсанглар киртишади. Тўғрими, Федор Павлович? Оҳ, мен сенинг ўрнигда бўлганимдами!.. — Унинг юзи ва тиниб-тинчимаган гавдасида шундай бир кескин ҳаяжон акс этдики, агарда у Костянинг ўрнида бўлганида қанчадан-қанча ишларни қилиб юборган бўлиши ҳеч қандай изоҳсиз ҳам аён бўлиб қолди.

— Киевдан берилаётган эшиттириш тамом бўлди, Москвадан ол, — деди Федор Павлович.

— Хўп бўлади!

Миша биринчи темир шкафнинг тахтаси олдига югуриб борди-да, қандайдир дасталарни бошқа ўринга туташтириб, четлари кунгираддор кичкина-кичкина қора дискачаларни айлантирди. Столдаги репродуктордан қулоқни кар қилгундай йўгон овоз эшитилди, кейин қалқиб кетгандай пасайди-да, унинг ўрнига оркестр овози янгради, оркестр тақа-туқлаб ва гумбурлаб тез-тез ёғоч арралаганларини ифода қиларди.

— Америка джази, — деб кулди Миша уларга ўгирилиб. Арра товуши аста тиниб, Москва дикторининг вазмин товуши эшитилди.

— Кетдик, — деди Нюра.

Костяга бу ер ёқиб қолган эди, шунинг учун ҳам унинг ҳамма ричаг, дастача ва лампочкаларнинг нима иш бажаришини билиб олмасдан кетгиси келмасди, аммо ҳамма ёғидан калта-калта симлар чиқиб ётган нарсани ковлаштираётган индамас Федор Павловичдан тортинди. Нюра ва Костя у билан хайрлашди. Миша уларни кўчага кузатиб чиқди.

— Келиб тургин, — деди у Костяга. — Ҳаммасини ўргатиб қўяман! Хоҳлайсанми? Физикадан қанақасан?.. Ундай бўлса, жуда ҳам ўнғай... Хаш-паш дегунча ўргатиб қўяман!

— Мақтанма, Михайло! — деди Нюра овозини Федор Павловичнинг овозига ўхшатиб ва пиқирлаб кулиб юборди.

— Ҳеч ҳам мақтанаётганим йўқ, шунчаки... Ўзинг қилиб кўр-чи! Федор Павловичдан-чи, Костя, қўрқма, у яхши киши...

— Ҳа, мақтанчоқларни ёмон кўради! — деб гап қистирди Нюра, бироқ Миша унга ўгирилиб ҳам қарамади.

— Кўрдингми, унинг чап оёғи протез. Ўзи ясаб олган. Ҳар қандай фабрикада ясалганидан ҳам яхши. Биласанми унинг орденлари қанча!.. Қаёққа кетяпсизлар? Тимканинг олдигами? Тарвуз билан шолғомларини кўрганими?..

Улар Тимофейни мактабнинг икки қаватли ғиштин биноси орқасидаги каттакон салқин боғдан топишди. Тимофей шошмасдан у дарахт олдидан-бу дарахт олдига борар, секингина новдаларини эгиб, худди тук билан қопланганга ўхшаш майда, думалоқ меваларини кўздан кечирарди.

— Салом, Тимка! — деб қичқирди Нюра. — Биз келдик! Салом!..

— Салом!... — деб жилмайди Тимофей, кейин шу заҳотиёқ юзи жиддий тус олди. — Лекин дарахтларга осилманглар, ҳеч нарсани узиб ҳам олманглар!

— Зор эканмизми! — деди жаҳли чиқиб Нюра.

— Зор бўлсанглар, бўлмасанглар — айтиб қўяйман-да. Бўлмаса кейин қадам бостирмайман.

— Тарвузларинг қаёқда? — деб сўради Костя.

— Мен фақат тарвуз билан эмас, нок билан ҳам шугулланаман. Нок бўйича уч йилликни мўлжаллаганман.

— Қанақа уч йилликни?

— Уч йиллик план-да. Биласанми? Уруш пайтида боғларни қанақа парвариш қилишган дейсан? Ҳеч қанақа парвариш қилишолмаган. Немислар қанчадан-қанча боғларни мизни кесиб юборишган? Кейин қишлар, биласанми қанақа келган! Дарахтларгина эмас, одамлар ҳам музлаб қолишган! Нок бўлса нозик, иссиқ талаб дарахт. Шундай қилиб ҳар хил нашвати-ю, тошнокларни совуқ уриб кетди. Қайта ўстириш керакми? Керак. Яна ўшанақа нашвати, тошнокларданми? Қиш қаттиқ келса тагин совуқ уради кетади. Қишлоқларда, колхозларда, колхозчиларникида шу ерда етиштирилган баъзи навларини совуқ урмай қолган, чидаш берди. Демак, ўшаларни излаб топиш, кўпайтириб ёйиш керак...

— Нима, ҳали бутун Украинани кезиб чиқмоқчимисан?

— Нега энди? Мен яккаимдим? Менга ўхшаган ёш мичуринчилар биласанми қанча? Вой-бу! Мана, хатларини кўрсатаман — деярли ҳамма областларда танишларим бор. Хат орқали танишган танишлар-да. Бир-биримизга уруғлар юборишамиз, тажриба алмашамиз... Юргин, кўрсатаман. Биттаси Кировограддан уруғ юборган, ўшандан кўкариб чиққан дарахт ҳозир мана бундоқ бўлиб қолди...

Тимофей Костяга аллақанча кўчатларни кўрсатиб, уларнинг навларини, уруғи қаердан юборилганлигини, ўзи уларни қандай кўкартириб, парвариш қилаётганини гапириб берди. Аммо бу Костяни ҳеч бир қизиқтирмасди: унинг фикрича ҳамма дарахтлар бир хил бўлиб, фарқи биттаси катта-ю биттаси кичкиналигида эди, холос. Шунга қарамай, у қулоқ солиб туриб Тимофейга ҳайрон қолди. Ҳозир Тимофей дарё лабидаги Тимофейга сира ўхшамасди. У ҳозир ҳам ўша-ўша оғир карвонлигича-қу, лекин энди уни уйқувчи деб ҳам,

ялқов деб ҳам бўлмасди. Тимофей ўзи ишини пухта билган кишилардай кўчатлар орасида салмоқ билан қадам ташлар, ишонч билан, вазмин гапирар, сал бўлса-да гапидан адашмасди.

— Шошма! — деди Тимофей, бирдан алланима эсига келиб — Нюра қаёқда қолди? Кўради ҳозир кўрадиганини!..

Бироқ Нюра дарахтларнинг учиними, улар устида сузиб юрган садафдай оппоқ булутларними диққат билан томоша қилиб, аллақачон улар томон келарди.

— Қаердайдиг? — деб сўради шубҳаланиб Тимофей.

— Айланиб юрган эдим, — деб елкасини қисиб қўйди Нюра. — Айланиб юргани ҳам қўймайсанми энди? Юр, Костя, кетамиз!

— Йўқ, тўхта?! Тилингни кўрсат!

— Мана энди! Нега тилимни кўрсатар эканман?

— Кўрсат! Қани?

— Мана! — деди Нюра, олча сувидан қизариб кетган тилини кўрсатиб. — Икки дона олчангни еганимга алам қилиб кетдими? Бекорга қанчасини чумчуқ чўқиб ташлабди-ку...

— У чумчуқ. Сен чумчуқ эмассан-ку, пионерсан.

— Сен-чи — қизғончиқсан!

— Нима гап ўзи, болалар? — деган жарангдор овоз эшитилди. Ёнгиналаридаги йўлкада гулдор кўйлакли бир аёл кулимсираган қўй кўзларини уларга тикиб турарди.

— Ўзи айтсин, — деб тўнғиллади Тимофей.

— Айтавераман, — деди Нюра бир оз шахтидан тушиб. — Елена Ивановна, жуда ҳам мазасини кўргим келиб қолди... Кейин фақат икки донагинасини узиб олдим. Шунга Тимка дарров бақиряпти. Чумчуқлар қанчасини чўқиб ташлабди-ку, у бўлса икки донагинасини қизғанади.

— У қизғанмайди, албатта. Пишмасдан олдин узиш мумкин эмас-да. Бундан кейин бунақа қилмайсан, тўғрими? Жуда соз. — Елена Ивановна Костяга ўғирилди: — Сен кимсан?

— Костяман.

— Сен ҳам ёш мичуринчимисан?

— Й-йўқ.

— Бўлмаса кимсан? Ёш табиатшуносмисан? Ёш техникми?

— Йўқ. Ўзим, шундай...

— Ҳа-а... — деб кулди-да, Елена Ивановна Тимофейга ўғирилди.

Улар бир оз сарғайиб қолган ранет олма ниҳоли устига эгилиб, уни нима қилиш кераклигини маслаҳатлаша бошладилди. Елена Ивановна унинг ўрнига бошқа кўчат экиш керак деб таклиф қилди, Тимофей эса ўжарлик қилиб, уни олиб ташлаш керак эмас, мен ўзим парвариш қиламан, қараб туринг, бу ҳали шунақанги олма бўладики, деб туриб олди.

— Жуда соз, — деди Елена Ивановна, сенинг зимманга юклаймиз.

— Хўп. — деб хотиржамлик ва ишонч билан рози бўлди Тимофей.

Елена Ивановна яна кулимсираб:

— Хайр, болалар! Хайр, ўзим шундай — Костя! — деди, нари кетди.

— Юр, — деди Тимофей, — энди тарвузларимни кўрсатаман.

— Бормайман! Уйга кетаман! — деб жавоб берди Костя, кўққисдан жаҳли чиқиб.

— Майли, бошқа сафар айланармиз.

— Бошқа сафар ҳам бормайман. Ранет билан тарвузларингиз зарурмиди менга!..

У шартта бурилди-да, йўлка билан эмас, тўппа-тўғри боғни кесиб жўнаб қолди. Нюра унинг кетидан чопди. Тимофей улар кетидан ҳайрон бўлиб қараб турди-да, кейин яна сарғайиб қолган кўчати устига энгашди.

Костя аламини нимадан олишини билмай, кўчанинг билқиллаб ётган иссиқ тупроғини оёғи билан титкилаб борар, лекин итга қараб отишга биронта тош ҳам топилмасди. Нюра орқасидан келар, лекин у ҳам индамасди. Фақат қишлоқ орқада қолиб кетганидагина, Костя Қичқирик жарнинг ўмарилган жойи ёнида бир уюм кесак ётганини кўрди ва жаҳл билан жарликка улоқтира бошлади. Секин-аста ҳовуридан тушди, аммо табиати хира бўлганича қолди.

— Нима қилай! — деб тўнғиллади у, охирги кесакни итқита туриб. — Гапини қаранг-у!..

— Нима бўлди, Костя? А? — деб сўради ҳайрон бўлиб Нюра. — Кимдан жаҳлинг чиқди? Тимкаданми, а?

— Ҳеч кимдан!.. Юр уйга.

Улар жарликка чошиб тушишди, кейин ўтлоққа чиқишди. Яна оёқлари тагида чигирткалар сакрашиб, бошлари тепасида гала-гала чивинлар ғувиллаб уча бошлади, лекин хушчақчақ кайфиятлари қайтиб келмади. Чигирткалар ҳам, чивинлар ҳам Костянинг жиғига тегар, иложи бўлса ҳозир ҳамма қурбақаларни вақирламайдиган қилиб тепкилаб ташларди.

— Нега энди мен биронта тўгаракнинг аъзоси бўлишим керак экан? — деди у бирдан Нюрага ўгирилиб. — Хоҳласам — аъзо бўламан, хоҳламасам — йўқ!

— Ахир мен сенга бир нарсa дедимми? — деди тушуна олмай Нюра.

Лекин Костя унга қулоқ солмади.

Рост-да, нега энди у албатта мичуринчи бўлиши керак? У мичуринчи эмас, денгизчи бўлмоқчи!

— Сени ҳеч ким мажбур қилаётгани йўқ-ку.

— Бўлмаса нега кулади у?

— Ким?

— Э, анави... ўқитувчинглар-да.

— У ҳам ўқитувчимиз, ҳам бош пионервожатиймиз бўлади.

— Бўлса бўлар! Миша билар! Тимка-чи... Нимага ҳадеб керилаверишади?

— Ахир, улар ҳеч нарсa дейишмади-ку!

— Ҳа, гапиришмади-ку, лекин ҳадеб биз биламиз, сен билмайсан дегандай керилишаверади... Гапни қаранг-у! Мен улардан кўп нарсани биламан ҳам, қила оламан ҳам...

Костя ҳақиқатда кўп нарсаларни билар ва қила олар, бу билан ўзича фахрланарди ҳам. У ҳамма машҳур киноактерларни билар, деярли ҳамма спорт мастерларини номма-ном айтиб бера олар, кўпларини кўрса танирди ҳам; Киев „Динамо“сининг футболистларини юришларидан, орқадан таний оларди; чап ёнбошдаги ўйинчи нима учун „бўшанглик“ қилгани ва команда капитани рақибини қандай чалғитишини ҳеч ким унчалик англолмасди; у хоҳ совет машинаси бўлсин, хоҳ чет эл машинаси бўлсин — ҳамма автомашиналарнинг маркаларини ёд биларди; у ўз қўли билан аквариум ясаган, ичидаги балиқлар ўлиб қолган бўлса, у айбдор эмас — айб хлорланган водопровод сувида; бир маҳаллар у марка йиққанида, шунақанги маркалари бор эдики, ҳатто тўққизинчи синфдагилар ҳам аямаштиришга келишарди.

Бешинчи „Б“ синфида ҳеч ким крoль стилида су-

зишда Костяга етолмасди; сувга калла ташлашда эса фақат ўртоғи Федоргина ундан яхши ташларди.

Албатта Костя шунча кўп нарсани билар ва қила олардики, Мишка ва Тимкага ўхшаганларнинг ҳаммасини бирга қўшиб ҳисоблаганда ҳам ўшанча нарсани билишмасди, лекин нима учундир Костянинг кўнгли ҳеч ўрнига тушмади. Охири у нима учунлигини топиб олди: ўйлаб кўрса, Миша билан Тимка катталар қиладиган ишни қилишар экан, Костя эса ундай эмас. Албатта худди катталарга ўхшаб эмас-ку, лекин улар қилаётган иш катталарнинг иши билан бир-да...

— Уларни шунга мажбур қилишади-да! — деб юборди у овозини чиқариб.

— Кимни, Тимка билан Лўлиними? — деди Нюра, дарров тушуниб. — Мажбур қилиб кўр-чи! Уларни ҳеч ким мажбур қилаётгани йўқ: ўзлари қизиқишади, шунинг учун ёрдам беришяпти... Нега жаҳлинг чиқяпти? Ахир, сени ҳеч ким мажбур қилаётгани йўқ-ку.

Йўқ, албатта, ҳеч ким мажбур қилаётгани йўқ... Унга кўп марта ҳали у, ҳали бу тўғаракка киришни таклиф қилишган, аммо Костя тўғаракка киришни истамасди, чунки у тўғарак ҳам дарсга ўхшаган нарс-да: унинг ҳам жадвали, унга вазифаси бўлади, деб ўйларди. Оқибатда шундай бўлдики, деярли ҳамма болалар бирор иш билан шуғулланади-ю, Костя эса бекор саланглаб юради. У ҳайвонот боғида улар тенги бир боланинг айиқ боласини боқаётганини кўрди, ёш табиатшунос бўлса керак-да. Сергей Кузнецов бўлса, ёш техниклар уйига қатнаб, буг машина ясаяпти. Йигирма бешинчи мактабда ёш тарихчилар жамияти бор, улар ҳар йили ёзда бирор ёққа экспедицияга боришади. Костя ҳам экспедицияга бориш учун шу жамиятга кирмоқчи бўлди, лекин бунинг учун тарихдан бирор нарс-а ёзиш керак экан, Костянинг эса ёзгиси келмади.

Биронта бола бирор янги иш билан шуғулланаётганини эшитиб қолса, Костя ҳам ўшанга қизиқиб кетар, лекин орадан сал фурсат ўтмай, ундан кўнгли совур эди-да, бошқа бир янги ишга қизиқиб кетарди, бироқ, ҳадемай бунисини

ҳам ҳеч бир кўнгли ачимай ташлаб кетарди. Уни ҳамма парса қизиқтирар, аммо бу қизиқиши узоққа бормай, изсиз йўқоларди. „Бунга менинг лаёқатим йўқ“ — дерди у ўзига ўзи ва шу билан кўнгли тинчирди.

Унинг нимага лаёқати бор ўзи? „Лаёқат“ деганнинг ўзи нима? Қанақа бўлади у?

Костя кечгача дарё бўйида қовоғини солиб ётди ва Нюра гапирса қўлини силкитиб, ўзининг нимага лаёқати борлигини ўйлади. Охири тополмай, бориб овқатини еб, ётиб ухлашга мажбур бўлди.

Эрталаб эса муздай, тиниқ сув, кўзни қамаштирувчи офтоб кўнгил ғашлигини ювиб кетди. Костя яна ўз аслига қайтди: офтобда ётди, чўмилди, ҳатто тик ёнбағрикдаги қалдирғоч уясига ҳам чиқмоқчи бўлиб кўрди, лекин бекорга тиззасини шилиб олгани қолди. Кейин Миша билан Тимофей келишди ва улар дарёнинг саёз қумлоқ ерида сол ясаша бошлашди. Сувда бўкиб шишган тўнкалар, парча-пурча ёғоч синиқлари ўзи сувда чўкмайди-ю, аммо улардан биронтасини ҳам одам кўтара олмай, жасур денгизчилар билан бирга чўкади.

Кунлар ўтиб борарди. Костя болалар билан қайиқда сайр қилар, баъзан шу яқин ўртада якка ўзи айланиб келарди. У энди яхши эшкак эша оларди, бир куни кафтидаги юмшоқ мускуллари ўрнида майда-майда, қаттиқ қадоқлар пайдо бўлганини кўриб ўзи ҳайрон қолди. У гоҳ-гоҳ Нюранинг ойнасига қараб, пўст ташлаган бурни, қовжираб ётган бултурги хашакка ўхшаш қошини кўрар ва хаёлида Федор яхшироқ қораярмикин, менми деб олдиндан ўйлаб қўйарди.

Улар тўртталаси шундай дўстлашиб қолишган эдики, Костя нима қилса ҳам бир кунмас-бир кун бу янги ўртоқлари билан ажрашиш кераклигини ўйласа, хафа бўлиб кетарди. Тўртталаси ҳам Киевда яшашганида қандай яхши бўлирди-я! Агар буларга ишончли, жасур дўсти Федор ҳам қўшилса, шунақанги компания бўлишардики, бундан яхши-сини ҳеч қасрдан топа олмасдингиз.

Ҳамма ишлар яхши эди-ку, лекин баъзи-баъзида Миша ўйин энг қизиб турган вақтида радиоузелда навбатчилик қилгани, Тимофей ўз кўчатларига қарагани кетиб қоларди, ҳали мен овқат қилишим, уйни йиғиштиришим, умуман рўзгор ишларига қарашим керак деб Ньюра ҳам жўнардди. Костя ёлғиз қоларди-да, феъли айнаб кетарди. Ҳамманинг ўзига яраша иши бор, ҳамма нима биландир банд, ёлғиз Костягина бекор лақиллаб юради, фақат чўмилади-ю, офтобда ётади: У яна ўзининг „Ўзим шундай... Костя“ эканига ва шу маҳалгача нимага лаёқати борлигини тополмагани учун ноқулай аҳволга тушди, чунки унинг денгизчи бўлишига ҳали анча вақт бор эди, ҳозир бўлса нима қиларини ўзи билмасди.

МАХСУС ТОПШИРИҚ

Болалар Костяга боргин деб шунча тайинлашса ҳам, у анчагача кўнмади, чунки ҳамма иш билан банд бўлган пайтда, у ўз ҳолича юрганлигидан ноқулай ҳолга тушиб қолганлиги ҳали ҳам эсида эди. Бу нарса секин-аста унинг ёдидан кўтарила бошлади ва охири бир куни Костя кечга яқин Ньюра билан унинг бувисиникига боришга кўнди. Лекин улар тўғри бувисиникига боришолмади.

Ньюра билан Костя қишлоққа киришлари биланоқ, ёнларидан малла ранг бола ўқдай учиб ўтди. У анча нарига борганидан кейин бирдан тўхтаб орқасига ўгирилди-да, жонжаҳди билан уларга қўл силкиб:

— Намунча судраласизлар? Тезроқ юринглар! — деб қичқирди-да, яна чопиб кетди.

— Нима бўпти? — деб сўради Костя.

— Билмадим. У-чи, Сенка Журило. Бир нарса бўлди-микин, нимайкикин? Чопамизми-а?

— Бўпти.

Иккаловлари кўчани чангитиб, товукларни қақолатиб қувиб, чопа кетишди. Уларни йўлдан чиқиб қолган Мишагина тўхтатди:

— Тўхтанглар! Ҳали вақтли...

— Нимага вақтли?

— Мактабга боришга вақтли. Ўша ёққа кетяпсизларми ахир?

— Ўзимиз ҳам билмаймиз. Сенка „тезроқ“ деб қичқирган эди, шунга чопиб келяпмиз.

— Оббо сизлар-эй! Ҳеч нарсадан хабарларинг йўғ-у, чопиб юрибсизларми? — деди Миша мазақ қилиб кулиб. — Уйингларга радио қуриб бермасам бўлмас экан-да.

— Михайло мақтанма!.. — деди Нюра, овозини Федор Павловичнинг овозига ўхшатиб.

— Мақтанаётганим йўқ, радио эшитиб туриш ҳам керак-да. Мен ўзим радиодан эълон қилдим.

— Нима?

Миша тўхтаб, юзига жиддий тус берди-да, Нюра билан Костядан бир оз ён томонроққа қараганича, тантанали равишда сал қироат билан эълон қила бошлади:

— „Диққат, диққат! Қишлоқ радиоузелидан гапирамиз. Саша Чекалин номли отряд пионерлари махсус топшириқни бажариш учун бугун соат ўн саккиз-у ноль-нолда мактабга йиғилишлари керак“. Ана! Тушундингларми?

— Йўқ, тушунмадик, — деди Костя. — Қанақа топшириқ?

— Вой муғомбир-эй! Ким махсус топшириқни бировларга айтиб юради? Ахир, бу ҳарбий сирдай гап-ку!

Ўсал бўлган Костя жим бўлиб қолди. Нюра унинг ёнига тушди:

— Вой Мишка-ей, тагин керияпсанми! Ўзинг ҳам ҳеч балони билмасанг керак, ахир сен ҳам ўша ёққа... Билмайсан-ку, а?

— Биламизми, билмаймизми — бу бизнинг ишимиз, — деди маънодор қилиб Миша, лекин бошқа тортишиб ўтирмади.

Улар мактабга соат олтидан анча илгари келишган бўлса ҳам, у ерда аллақачон кўпгина бола йиғилган эди. Миша ўша заҳотиёқ қаёққадир йўқолди, Нюра „бирпасга“ ўртоқларининг олдига кетиб, қайтиб келмади, Костя ёлғиз қолди. Нотаниш болалар ва қизлар Костяга қизиқишиб яши-

ринча қарашар, лекин у қайрилиб қараши билан, Костя уларни ҳеч бир қизиқтирмаётгандай, тескари ўгирилиб олишарди. Мана шунақа қарашаверганидан у ўзини жуда ноқулай ҳис этди, назарида орқа кифти тахта бўлиб қотиб кетгандай, оёқ-қўллари ўзиники эмасдай туюлди, шунинг учун ҳам у Тимофей келганида шунчалик хурсанд бўлиб унинг қаршисига югурдики, кўрган одам, улар кечагина эмас, бир неча йил аввал кўришган эканлар-да, дерди.

Тимофейнинг кетидан беш ёшлардаги семиз бир бола — яна битта кичкинтой Тимофей, теварагига аланглаб қараб, каловланиб келарди. Унинг калта шимини қўйлагининг устидан икки елкаси оша ўтказилган ингичка латта тасмаси ушлаб турар, тасманинг учи катта садаф тугмага тақилган эди. Тасмаси шимини ушлаб туришига ишонмайми, ё ажойиб тугмасини йўқотиб қўйишдан қўрқибми, бола уни икки қўллаб ушлаб келарди.

— Укангми? — деб сўради Костя.

— Ҳа. Бошимни қотириб илашди-олди-да! Эшитяпсанми, вей хира! Кейинда қолиб кетмасдан бирга юргин, бўлмаса ҳозир уйга ҳайдаб юбораман!

Бола шошмасдан уларга яқинлашиб келди-да, кўзларини бақрайтириб Костяга тикила бошлади.

— Отинг нима? — деб сўради Костя.

Бола ҳамон унга тикилганича узоқ жим турди, кейин луйжини шишириб, кўзларини чақчайтирди-да:

— Горка... — деди зўрға.

Нюра чопиб келиб, унга ёпиша кетди:

— Салом, Горка-Егорка! Сен нимага келдинг? Пионер бўлмоқчимисан? А?

Егорка қитиғи келганидан қиқирлаб кулиб, шартта отишга тушди.

— Ҳа! Қўйвор! Қитиқлама...

— Отряд, сафлан! — деб команда берди енгига қизил белги таққан, пешонаси кенг, ўрта бўйли бир бола.

Нюра билан Тимофей чопиб кетишди, Костя билан Егорка ёлғиз қолишди. Отряд қумлоқ йўлкада сафланди.

— Смир-рно!..

Мактабдан Елена Ивановна билан бир-бирига яқин ўрнашган кўзлари қошларининг остига яширинган, узун бўйли, қотма киши чиқиб, болаларга қараб юрди. Шопдай мўйлови уни қартайтириб кўрсатар, аммо ўзи ёш эди. У болаларга берилган командани эшитиши билан қоматини ростлаб, ҳарбийчасига шахдам қадам ташлаб кела бошлади. Кенг пешонали бола улар томонга бир неча қадам юриб, қўлини салютга кўтарди:

— Саша Чекалин номли отряд тўла составда сафланди! Номалум сабаб билан уч киши келмади! Рапорт топширилди!

— Рапорт қабул қилинди! — деб жавоб салютини берди Елена Ивановна. — Бўл тайёр!

— Доим тайёр! — дея гуриллади саф.

— Вольно! — дея команда берди Елена Ивановна пасттовуш билан. — Ўз вақтида йиғилганингиз жуда яхши бўлди. Колхоз биздан ёрдам сўраб мурожаат қилибди. Бу — биз учун шарафли вазифа, бизнинг бурчимиз! Биз ҳам, албатта уларнинг илтимосини қайтармаймиз, тўғрими?

— Доим тайёرمىз! Албатта! Тушунарли! — деб қичқиришди сафдагилар.

— Ҳозир бригадир Иван Кузьмич сизларга бу илтимос нимадан иборат эканлигини айтиб бералилар.

Иван Кузьмич офтобда оқариб кетган гимнастёркасини тортиб қўйиб, сафга кўз югуртирди:

— Гап бундай, болалар... Ўзинглар биласизлар, ҳозир иш жуда қизгин вақт, ҳар бир киши ҳисобда, шунинг учун даладаги ишдан ҳеч кимни ололмаймиз. Чўчқалар билан бошқа жониворлар эса, — у мўйлови остидан кулимсираб қўйди, — мазали нарсани қидириб ҳар тешикка тумшуқларини суқиб юришибди. Колхозчи ўртоқлар, четан деворнинг тешилиб қолган жойларини тузатиб қўйиш керак эди, деб хафа бўлишяпти. Албатта, хафа бўлишгани тўғри: тузатиб қўйиш керак. Бундан ташқари, қўранинг деворини ҳам тузатиш зарур. Бунинг учун нима керак? Энг зарур нарсани,

асосан, новда. Эски ўзанда, оролда новда тўлиб ётибди, одам юборайлик десак, ҳеч ким йўқ. чунки бу икки-уч кишини куни бўйи овора қилади. Новда қирқиш — оғир иш эмас, сизларнинг қўлинглардан келади. Колхозга ташиб келиш томонини эса, биз ўзимиз таъмин қиламиз. Мана шунақа гап. Тушунарлими?

Сафдагилар шодлик билан қичқаришиб жавоб қайтаришди:

— Тушунарли! Ура! Оролга борамиз! Ҳозир бўлса ҳам кетаверамиз!

Костянинг сафда турганларга жуда ҳаваси келиб кетди.

Кенг пешонали бола қовоғини солиб:

— Жим! — деб команда берди.

— Демак, гап шундай болалар, — деди Елена Ивановна, сафдагилар тинчланишгандан кейин: — эртага соат ўн иккида шу ерга йиғиламиз. Отряд совети қолсин, ким нима қилишини белгилаб чиқамиз. Саволларингиз борми?

— Елена Ивановна! — дея Нюранинг овози жаранглади. — Бизнинг Костя ҳам бирга борса майлими? Бизнинг отряддан бўлмаса ҳам, пионер-ку.

Елена Ивановна ўгирилиб қараб, Костяни таниди-да, жилмайиб унга бош иргитди:

— Албатта, мумкин! Ким хоҳласа бориши мумкин.

Костя севинганидан терисига сиғмай кетди. Яша, Нюрка! Елена Ивановналари ҳам, ҳар ҳолда, чакки эмасга ўхшайди... Ёнида турган Егорка қовоқ-лунжини осилтириб, пишиллай бошлади.

— Ҳа, нима бўлди? — деб унга энгашди Костя, лекин Егорка кўзларини чақчайтириб қаради-ку, индамади:

Саф тарқалиб, Миша билан Тимофей Костянинг олдига келишди, Елена Ивановна билан ниманидир гаплашиб олиб, бир неча дақиқадан кейин Нюра ҳам югуриб етиб келди. Костя билан Нюра бувисиникига боришди, кейин уйга кетишди.

Нюра Елена Ивановнадан қишлоққа келмасликка жавоб олди, чунки барибир отряд оролга бориш учун аввал баёнчининг кичик уйи ёнига келиши керак эди.

Нюра эрталаб овқат пиширди, Костя бўлса бўш эди. У ўтлоқда тентираб юриб, чигиртка ва ниначи тутди: энг яхшилариини мактабига коллекция учун топширади, қолганларини ҳар қанақа қўнғизчаларни яхши кўрадиган Лелькага совға қилади.

Костя узоқдан Қичқириқ жарнинг нариги ёнбағрида кичкинагина гавда пайдо бўлганини, кейин сирғаниб, ғизиллаганича пастга тушиб кетганини кўрди. У анча вақтгача ҳалиги гавданинг жардан чиқиб келишини кутиб турди, аммо ҳеч ким кўринмади — ким уларникига шунчалик эрта келиши мумкин экан? Кейин Костя чопиб бориб, жар ёқасидан пастга қаради.

Чуқурликда Егорка типирчилаб юарди. Сув ювиб, ўпирилиб кетган қирғоқ жар остигача поғона-поғона бўлиб тушиб борарди. Ҳар бир поғона Егорканинг бўйидай келар, у поғонадан бу поғонага чиқиш учун Егорка катта-катта кесакларни бир ерга уйиб устига чиқар, юқори поғонага қорин билан ётиб, оёғи билан тирмашарди, чиқиб олгач эса иштондагисига чиқиш учун, яна катта-катта кесакларни бир ерга йиға бошларди. У терга ботиб, ҳамма ёғи тупроқ бўлиб кетганига қарамай, ҳамон юқорига қараб тирмашарди.

Йўл бўлсин, Егорка? Кел, мен ёрдамлашиб юборай! — деб қичқирди Костя.

Егорка бошини кўтарди-да, ҳаллослаб нафас олганича Костяга қаради, бироқ анчагача жавоб бермай турди.

Ўзим чиқаман! — деди у охири ва яна ишга киришди.

Костя ерга ётиб, бошини осилтириб қараганича, уни кузата бошлади.

Егорка чарчади, оёғи остидаги палахса-палахса кесаклар думаланиб, уқаланиб кетар, яна бошқа олиб келиш керак бўларди. Бу қийналгани етмагандай, ялтироқ садаф тугмаси урилиб пастга қараб думалади. Ушлаб турадиган биттаю битта сирғанидан маҳрум бўлган калта шими тушиб кетди.

— Эй полвон! Иштонингни кўтар! — деб хохолаб кулди Костя.

Егорка индамади. Шимийнинг тасмасини маҳкам чангаллаб олиб, тугмасини олгани пастга тушиб кетди. Чўнтаги

бўлмагани учун тугмани қўядиган жой йўқ, қўлида ушлаб олса халақит беради. Егорка бир оз ўйлаб турди-да, тугмани лунжига тиқиб, яна тепага қараб тирмаша бошлади.

— Бунақада кечгача ҳам чиқа олмайсан. Шошмай тур,— деди Костя.

У настга югуриб тушди-да, Егоркани у поғонадан бу поғонага кўтариб олиб қўя бошлади.

Юқорига чиқишгач, Егорка лунжидаги тугмани олди-да:
— Тугма бўлмаганда ўзим ҳам чиқардим... Нима бўлибди! — деди.

— Қаёққа кетяпсан ўзи?

Егорка қисқа қилиб:

— Ишим бор, — деди-да, бакенчаникига қараб жўнади.

Нюра уни кўриб, чапак чалиб юборди.

— Горка-Егорка! Нимага келдинг? Вой-бу, роса тупроққа беланибсан-ку! Тугманг қани?

— Мана, — деди Егорка тушиб кетаётган шимини бир қўли билан ушлаганича кафтини очиб.

— Қани еч дарров! — деб буюрди Нюра. — Бориб ювиниб кел, мен унгача чатиб қўяман.

Костядан кўра Нюрага кўпроқ ишонганидан Егорка индамай ечинди-да, ювингани кетди. Нюра шимининг чангини қоқиб ташлаб, тугмасини чатиб қўйди.

— Бу бизга эркалигини қилади. Ҳали Тимка кўрса роса адабини беради!.. Нима қилиб юрибсан, биз билан бирга бормоқчимисан? — деб сўради Нюра.

— Ҳа, — деб жавоб берди Егорка қайрилиб қарамай.

— Сен кичкинасан, олиб боришмайди.

— Барибир боравераман! — деди Егорка ўжарлик қилиб ва лаб-лунжини осилтирди.

— Хўп, майли, лаб-лунжинг осилмай қўя қолсин! Юр, овқатланиб олайлик, салдан кейин кетишимиз керак.

Егорка ҳеч нима демай унинг кетидан борди-да, Нюра олдига нима қўйган бўлса ҳаммасини еди. У атрофидаги нарсаларни диққат билан шошмасдан кўздан кечирав ва гап-га қулоқ солар, лекин айти вақтда мияси тўхтовсиз ишлар-

ди. У диққатини тортган нарсани тушуниб, тагига етиб олиш учун гўё хаёлига келган фикрни чўчитиб юборишдан қўрққандай, баъзан ҳатто овқат чайнашини ҳам тўхтатиб, нафасини ичига ютиб ўйларди. Агар шундай пайтда бирор нарсани сўраб қолсангиз, у тушуна олмай кўзларини чақчайтириб:

— Кимни? — деб қайта сўрарди.

Костя билан Нюра кулишарди. Уларнинг иккалови ҳам Егоркани яхши кўрардилар. Уни Ефим Кондратьевич ҳам яхши кўрарди.

— Егорка ақлли бола, — дерди у кулиб.

Қичқириқ жар бўйида горн овози янграб, барабан тарақлагани эшитилди. Нюра билан Костя отряд қаршисига югуришди.

Отряднинг олдида кенг пешонали бола келарди. Олдинга чўзилган қўлларида байроқ ушлаб олган.

— Бу бола отряд советимизнинг раиси, Митя Димко. Шунақа ақллики, қўяверасан! Бир гапира бошласа, ҳамманинг оғзини очириб қўяди — деди Нюра. — Салом, Елена Ивановна! Биз ҳам турайликми, Елена Ивановна?

Улар колоннанинг кетига ўтиб, сафга туришди.

Уй олдида колоннани Ефим Кондратьевич кутиб олди. Костя билан Нюра унга махсус топшириқ тўғрисида гапириб беришди, лекин Ефим Кондратьевичнинг ўзи ҳам буни билар экан: аввал куни қишлоққа борганида колхоз раиси новда кесишга қараб туриш, болалар билан новдаларни дарёдан ўтказиб қўйиш тўғрисида у билан келишиб олган экан.

— Салом, Ефим Кондратьевич! Дарёдан ўтишимизга ёрдамлашиб юборасизми? — деб сўради Елена Ивановна.

— Бош устига-да! Албатта ёрдамлашаман. Бу команда билан дарёдан ўтиш ёлғиз ўзингизга оғирлик қилади.

Саф ёйилиб кетди. Нюра Тимофейнинг олдида югуриб бёрди:

— Бизникига ким келганини биласанми? Сенинг уканг Егорка.

— Йўғ-е! — деди Тимофей хавотирланиб.

- Ҳа. Сизлар билан бирга бораман, дейди...
- Мен унга „бораман“ ини кўрсатиб қўяман!
- Дада, Егорка қани?
- Шу ерда ўралашиб юрган эди-ку.

Тимофей, Нюра, кейин деярли бутун отряд қидиришга тушди-ку, лекин топиша олмади — Егорка ғойиб бўлиб қолган эди.

— Вақтимизни кетказиб, бекорга ҳадеб қидираверамизми? — деди Митя Димко. — Калтак еб қолишидан қўрқиб, қочиб кетгандир.

— Бе-э, калтақдан қўрқадиган бола эмас у! — деди Тимофей ишонқирамай, чўзиб.

Лекин Егорка йўқ эди, Елена Ивановна болаларга, қайиққа чиқаверинглар, деди. Қайиқ иккита эди. Кичкина қайиқнинг эшкагига катта болалар ўтиришди, улар билан Елена Ивановна кетадиган бўлди. Катта қайиқни Ефим Кондратьевич ҳайдайди, унга қий-чув қилишиб, бидирлашиб қизлар чиқиб олишди. Улардан биттаси қайиқнинг тумшугига бориб, энди, узун, энлик курсига ўтириб, оёғини курси тагидаги бир боғ сўлиган шох устига узатди-ю, шу заҳотиёқ қаттиқ чинқириб, яна тортиб олди.

— Оёқ! Оёқ! — деб қичқирарди қиз.

Нима бўлганини ҳеч ким тушуна олмади-ю, лекин Тимофей дарҳол пайқади. У қизларни итариб-суриб, қайиқнинг учига югуриб борди-да, Егоркани оёғидан судраб, курсининг остидан тортиб чиқарди. Егорка тихирлик қилиб, гоҳ эшакка, гоҳ тахтага ёпишарди, лекин Тимофей индамасдан, жаҳл билан унинг бармоқларини ажратиб, қирғоққа судраб чиқди.

Аввал ҳамма кулиб юборди, лекин Егорканинг хафа бўлиб, ёлвораётгандай ҳаммага бир-бир термулиб қараб, хўнграб йиғлаб юборай деб турганини кўриб, ҳамманинг раҳми келиб кетди.

— Олиб кета қолсак нима қилади, Елена Ивановна? — деб сўради Нюра иккиланиб. — Биз қараб юрармиз. А, қизлар?

— Ҳа-ҳа! Биз қараб юрамиз унга! — деб қўшилишди қизлар. — Елена Ивановна, олиб кега қолинг!

Елена Ивановна Тимофей билан Ефим Кондратьевичга савол назари билан қаради.

— Майли, олиб кетаверинг! — деб кулиб қўйди Ефим Кондратьевич. — Иштиёқи зўр бола-да, қизиқади.

— Мен унга ҳозир „қизиқиш“ни кўрсатиб қўяман-да, уйга ҳайдаб юбораман! — деди жаҳл билан Тимофей.

Егорканинг лаблари қийшайди, у йиғлаб юборай-йиғлаб юборай деб Елена Ивановнага ўгирилди-да, зўрға-зўрға деди:

— Ўзингиз айтувдингиз-ку — „ким хоҳласа бораверади“ деб... Мен ҳам хоҳлайман-да...

— Менга қара, бўлмаса, — деди охири Елена Ивановна: — кел, менинг ёнимга ўтир оролда ҳам менинг ёнимдан ҳеч қаёққа жилмайсан! Хўпми?

Егорка энтикиб:

— Хў-п... — деди-да, шошиб-пишиб қайиққа тушди.

У ўша заҳотиёқ тинчиб, бошини гоҳ у ёққа-гоҳ бу ёққа бурганича пионерларнинг қайиққа қандай жойлашганларини, Ефим Кондратьевичнинг қайиғи қандай сузиб кетаётганини, Костянинг эшкак эшишини кузата бошлади, Костянинг ёнида иккинчи эшкакни эшиб бораётган акасига эса ҳеч қарамасди.

Қайиқ қирғоқдан узоқлашди, энди тўрт атроф офтоб нурида жилваланиб турган сув, холос. Егоркани ваҳм боса бошлади. У секингина курси устидан тушиб, қайиқнинг тагига ўтириб олди — бу ер сувдан нарироқ, унчалик қўрқинчли эмас эди.

— Қўрқдингми? — деб сўради Елена Ивановна.

Егорка пишиллаб, қайиқнинг тагидаги панжарага тикилганча жавоб қайтармай, тимискиланиб ўтирарди. Кейин у ҳеч нарса бўлмаганини, ҳамма тинчгина ўтирганини кўриб, яна банкага ўтиб ўтирди, аммо ҳар эҳтимолга қарши иложи борича Елена Ивановнага яқинроқ ўтиришга тиришарди. Бу унинг Днепрдан биринчи марта ўтиши эди, ҳарқа-

лай қизикиш қўрқувдан зўр чиқди. Атроф шундай ажойиб
өддики!

Дарёдан майда-чуйда шохчалар, ўт-ўлан оқиб келарди.
Улар қаёқдан оқиб келиб қаёққа кетаётганикан? Сув ҳеч
танинганга оқмас, худди қайнаётгандай буралиб-буралиб оқар,
ташдан аллақандай сарғиш нарса кўтариларди.

— У нима? — деб сўради Егорка.

— Қум, — деб жавоб беришди унга.

Егорка узоқ ўйлаб қолди. Қум сув остида бўлади, қан-
дай қилиб, нимага сувнинг юзасига кўтариларкин? Балки
уни алдаб, кулги қилишаётгандир? Бироқ ҳеч ким кулаёт-
гани йўқ. Егорканинг ёнида Елена Ивановна ўтирибди; у
катта, унинг олдида ёлғон гапиришдан қўрқишади. Рост-а,
қумнинг жони йўқ-ку, сувга ташласанг ҳамма вақт чўкиб
кетади, Егорка буни жуда яхши билади — унинг ўзи дарё-
га неча марта қисимлаб-қисимлаб қум ташлаган, ҳар сафар
ҳам ташлаган қуми ўша заҳотиёқ чўкиб кетар эди. Егорка
бу чигал жумбоқ устида шунчалик ўйланиб қолдики, нафа-
си ичига тушиб, зўр келганидан қизариб кетди.

— Ҳа, нима бўлди? — деб сўради Костя.

Егорка дарров тушуниб ола олмай, бақрайиб қаради:

— Кимни?

Ҳамма кулиб юборди, лекин Егорка эътибор бермади.
У қум билан лойқаланиб оқаётган сувни кўрсатди:

— Нимага бунақа?

— Қумми? Уни сув оқизиб, юзага олиб чиқади.

Егорка ишонмагандай кўз қири билан қараб қўйди,
кейин Елена Ивановнага қаради — у индамасди. Демак, тўғ-
ри экан. Энди Егорканинг нега чўкиб кетавериши ҳам
маълум бўлди. У нуқул қишлоқдаги ғозлар сузиб юрадиган
кўлмак сувда чўмиларди, у ерда сув ҳеч оқмайди, шунинг
учун ҳам Егорка нуқул чўкиб кетаверади. Демак, таги чуқур,
ўзи тез оқадиган сувда чўмилиш керак экан. У аввалига чў-
кади, кейин сувнинг ўзи уни юзага олиб чиқади. Борди-ю
олиб чиқмай қолса-чи? Ҳамма уни семиз, ҳам оғир дейди.
Ундан кейин бошқа болалар ўша кўлмак сувда ҳам с узиша-

ди-ку... Йўқ, бунда бир гап бор, балки уни алдашаётгандир? Егорка яна узоқ хаёлга чўмиб кетди.

— Қораилон! Қораилон сузиб келяпти! — деб қичқирди катта қайиқдаги қизлар.

Ҳамма бирдан ўша томонга ўгирилган эди, қайиқ бир ёнга қийшайиб кетди.

— Тинч ўтиринглар! — деди қатъий қилиб Елена Ивановна.

Болалар илгаригидай ўтириб олиб, бор кучлари билан бўйинларини чўзиб, сувга қарай бошлашди. Катта қайиқ томондан буларга қараб, сувда жилваланиб турган офтоб шуълаларини кесиб, кичкинагина бош сузиб келар, ундан икки томонга мўйловга ўхшаб майда тўлқинлар ёйиларди.

— Оббо сиз-эй! — деб қичқирди сергак Тимофей. — Бу қораилон эмас, сувилон-ку!

У эшкакни ҳалқасидан суғуриб олди-да, илон яқинлашиб келганда эшкак билан илиб, осмонга кўтарди. Офтобда ярқираган илон жон ҳолатда жилпанглаб, эшкакдан сирғалиб тушди-да, қайиқнинг остига шўнғиб кетди. Болалар овни давом эттиришмоқчи эди-ку, лекин Елена Ивановна рухсат бермади. Костя билан Тимофей узоқлашиб кетаётган илонга ачиниб қараб, яна эшкак эша бошлашди.

Мана оролга ҳам етишди. Ҳаммалари сакраб тушишди-да, қизиган кум устида чопишиб, шўхлик қила бошлашди. Фақат Митя Димкогина жиддий эди.

У отряд байроғини тантана билан олиб чиқиб, дастасини кумга санчиб қўйди-да:

— Жим, болалар! — деб қичқирди.

— Вақтни бекор кетказмайлик, — деди Елена Ивановна: — иш кўп. Кеча қандай келишган бўлсак, шундай қиламиз: ўғил болалар қирқади, қизлар новдаларни мана бу ерга қайиқ олдига олиб келади. Ким қайиқни яхши ҳайдай олса, новдаларни ташиш учун Ефим Кондратьевичга ёрдамшади.

— Шох кесувчилар болталарини олиб, менинг олдимга лсин! — деб команда берди Митя.

— Ташувчилар, менинг олдимга! — деб жаранглаган овоз билан қичқирди малла соч, катта-катта кўзлари худди ҳайрон бўлаётганга ўхшаб боқадиган қиз.

Костя, Галя Здравствуй деган қиз шу эканлигини билиб олди. Қизлар Галянинг атрофига тўпланишди. Костя ва бошқа болалар қайиқдан болталарни олиб, Митянинг олдига боришди. Тимофей, Миша ва новча, камгап Борис қайиқнинг олдида қолишди, улар новдаларни дарёдан олиб ўтишади.

— Шох кесувчилар, шуни билиб қўйинглар, — деб огоҳлантирди Ефим Кондратьевич. — Сидирға кесиб кетаверманглар: буталарни илдизигача кесиб олишнинг ҳожати йўқ. Ингичка, узун новдаларни танлаб олинглар. Болтага эҳтиёт бўлинглар, тагин оёғингларни чопиб ўтирманглар.

— Хўп, сидирға қирқмай ингичка, узунларини танлаб қирқамиз! — деди Митя дона-дона қилиб. — Қани кетдик, болалар!

Болалар, рostaкам дарахт кесувчилардай, болталарини елкага қўйганларича толзорга қараб чопдилар, оролдан ҳўл новдаларга урилиб, астагина дўқиллаётган болта овози эшитила бошлади. Қизлар ўғил болалар кетидан бориб, кесилган новдаларни йиғиб олишарди. Елена Ивановна қандай қилиб ингичка хивич билан новдаларни боғ-боғ қилиб боғлаш кераклигини кўрсатди. Егорка Елена Ивановнанинг кетидан қолмас, у ҳам тиришиб новда йиғиб, болта билан тол қирқаётган болаларга ҳавас билан қараб қўярди.

Костя бутазорда шиддат билан болта урар ва сал нарироқда ишлаётган Митяга мендан ўзиб кетмадимикин деб, қараб-қараб қўярди. Митя шошмасдан, вазмин болта урар, аммо жуда тез илгарилаб борарди — унга етиб олиш осон эмасди. Костянинг чап томонида малла ранг Сеня Журило ишларди. У отряд горнисти бўлгани учун, орқасида кўзни қамаштиргундай ярқиратилган горн лапанглаб борарди.

— Худди чангалзорда юрганга ўхшаймиз-а, тўғрими? — деди Костя Митяга. — Лианлар чирмашиб ётган ўрмонни ёриб ўтиб кетяпмиз.

— Шу толзорни чангалзор деяпсанми? — деб сўради

истехзо билан Митя. — Ўйлаб топганингни қара! Ундан кура, тез-тез кесиб, етиб ол!.

Костянинг Митяга бўлган ихлоси дарров сўнди. Ҳеч қандай фантазияси йўқ одам экан-ку! Ақлли бўлса борлирку, аммо қуруқ бола экан... У бундан кейин Митяга қайрилиб ҳам қарамади, ҳа, ёлғиз ўзи ҳам зерикмайди. У йўлга чиқиши олдидан ўқиган „Дерсу Узала“ китобини эслаб, хаёлида ўзини гоҳ Сихоте-Алиннинг одам оёғи тегмаган қалин ўрмонларини кесиб ўтган довжурак Арсеньевга, гоҳ унинг йўл бошловчисига ўхшарди. Костя уларнинг қайси биридақа бўлгани яхши эканлигини ҳалигача ҳал қила олмас — униси ҳам, буниси ҳам унга барабар ёқарди...

— Қайиқ тўлиб, жўнаб ҳам кетди! — деб қичқирди, қирғоқдан қайтаётган Нюра.

— Сеня, танаффусга чал, — деди Елена Ивановна.

Сеня горни олиб, мундштугини лабига босди-да, карнайнинг оғзини осмонга кўтарди.

Дарё бетида горннинг: „Тара-та-та-та...“ — деган жаранглаган овози янграб кетди.

Костя ҳали ҳеч чарчагани йўқ, у энди ишга чинакамига қизишиб киришган эди, лекин чақириққа бўйсуниб, ҳамма қатори ўтлоққа, Елена Ивановнанинг олдига чиқиб борди. Болалар яна қанча новда қирқиш кераклигини ҳисоблашиб, муҳокама қилишарди, Костя ёнбошлаб олиб, Егоркани кузата бошлади.

Егорка ўтлоқни айланиб юриб, бута остидаги битта кавакни кўриб қолди-да, қорни билан ерга ётиб, ичига қарай бошлади. Кавакнинг ичи қоронғи бўлгани учун, Егорка ҳеч нарсани кўра олмай, ичига қўлини тикди, кейин новда билан ковлай бошлади.

Костя Егоркани кузатиб ётаркан, у кимга ўхшайди-а, деб эшашга тиришди. Бунинг нимасини эслаб ўтирибди? Албатта Лелькага ўхшайди! Улар мутлақо бошқа-бошқа бўлишларига қарамай, бир-бирларига жуда ўхшашар эди. Егоркага ўхшаб, Лелька ҳам нуқул жонига тегиб, Костяга эргашар, у нима қилса шуни қилмоқчи бўлар, Костя бўл

са, уни ҳайдаб юборар, уришарди. Лелька хафа бўлар, баъзан ҳатто йиғлар, лекин сал ўтмай эсидан чиқариб, яна унга хира бўларди. Албатта, у ҳам Егоркага ўхшаб, ҳамма нарсага қизиқади, катталар нима қилса шуни қилгиси келади, ҳали кичкина-да, деб такаббурлик билан хаёлидан ўтказди Костя: У бўлса, Тимофей Егоркага эътибор бермагандай, Лелькага ҳеч бир эътибор бермасди. Бундай ўйлаб қаралса, албатта, бу одобдан эмас!.

Лелька узоқда, Костяни эса худди ҳозир виждон азоби қийнарди. Костя ўрнидан турди:

— Елена Ивановна Егоркага оролни кўрсатиб келсам майлими?

— Хўп. Лекин сувга яқинлаша кўрманглар!

— Кичкина бола эмасман-ку, биламан... Егорка, юр мен билан бирга!

Егорка бажону дил ирғиб туриб, Костянинг олдига югурди. Кесилган буталар олдидан ўтиб, улар оролнинг ичкари-сига қараб юришди. Жуда секин юрдилар, чунки Егорка минут сайин тўхтаб, гоҳ шоҳда ўрмалаб юрган қуртни, гоҳ қанотини елканга ўхшатиб ёзиб турган қичитқи ўт капалагини, гоҳ оролга аллақачон келиб қолган йиртиқ чориқни диққат билан томоша қиларди.

Офтоб нурига ғарқ бўлган чоққина ўтлоқда аллақандай кўкимтир жигар ранг нарса ўрмалаб борарди. Костя олдинга қараб отилди. Тошбақа! Кичкинагина, аммо ростакан, тирик тошбақа. Киевга тирик тошбақа олиб борса роса қойил бўларди-да! Тошбақа қочиб кетмоқчи бўлди, лекин Костя уни косасидан ушлаб олди; тошбақа боши ва оёқларини ичига тортиб жим бўлди. Костянинг ёнида севинганидан ҳарсиллаб, Егорка аллақачон чўққайиб ўтирарди;

— Нима тутдинг?

— Тошбақа! Тирик! Мана ҳозир мен уни тўнтариб қўяман, кейин ҳеч қаёққа қочиб кета олмайди.

Костя уни тўнтариб қўйди. Тошбақа бирмунча вақт қимир этмай ётди, кейин секин-аста боши ва оёқларини чиқариб, яна айланиб олишга ҳаракат қила бошлади.

— Жим ёт! — деб, Костя унинг косасига чертган эди, тошбақа яна боши билан оёқларини тортиб олди. — Тез чопинглар! Бу ёққа! — деб қичқирди Костя.

Болалар толзор орасидан шатира-шутур қилиб ўтиб, югурганча етиб келишди-да, Костянинг ўлжасини ўраб олишди. Қизлар махлиё бўлиб қарашар, ваҳма қилишар, ўғил болалар эса индамай қараб туришарди — бундан катталарини ҳам кўришган-да. Егорка тошбақанинг тепасида қимир этмай ўтирарди, кейин у бирдан бошини кўтариб, шартта:

— Ундақа эмас! — деди.

— Нима унақа эмас? — дейишди болалар хохолаб кулиб.

— Менга Сашка: „Мен сени худонинг қарғишига қолган тошбақадай расвойингни чиқараман“, деган эди. Бу ҳеч ҳам расво эмас. Туппа-тузук-ку. Оёғи ҳам, қўли ҳам бор...

У болаларнинг хохолашганига эътибор ҳам бермай, узундан-узоқ гапини тугатди-да, яна тошбақанинг устига энгашиб, маҳлиё бўлиб қолди.

— Қани, болалар! Иш вақти бўлди, — деди Митя, — биз бу тошбақа билан овора бўлиб ўтирибмиз-ку, у ёқда қайиқлар қайтиб келяпти.

Сеня Журило яна ёқимли шўх куй таратди, яна болалар энгилгина тўқиллашга тушди, қизлар новда боғламларини кўтариб қирғоққа югуриша бошлади. Кесувчилар тобора бутазорнинг ичкарисига кириб боришар, лекин Егорканинг ўрнидан қимирлагиси келмасди, Костя тошбақани янги жойга кўчирибгина уни қўзғата олди. Костя пайт пойлаб туриб, тўнтариб қўйилган тошбақа боши ва оёқларини чиқарганда унинг бир оёғини каноп билан боғлаб олди. Егорка канопни маҳкам ушлаб турар, энди тошбақа қочиб кетади деб қўрқмасди.

Сеня яна уч марта горн чалди, қайиқлар уч марта бориб келди, охири Ефим Кондратьевич Нюрадан: кесишини тўхтатишсин, бир ярим тоннали машинага ортишга етарли бўлди, энди кетишимиз керак, деб айтиб юборди. Қуёш аллақачон ғарбга қараб оққан, уч соатлардан кейин ботади. Болалар қирғоққа тизилиб ўтириб олиб, боғ-боғ тол новдалари баланд қилиб ортилган қайиқлар охириги марта қирғоққа секин-секин сузиб бориб кейин яна қайтганини кузатиб ўтиришди. Ҳеч кимнинг гапиргуси келмас, ҳамма чарчаган эди. Фақат Митя қисқа ва дона-дона қилиб, ёмон ишламадик, ҳеч ким ишёқмаслик қилгани йўқ, бизнинг отряддан бўлмаганига қарамай Костя ҳам энг яхши новда кесувчилар билан бараварига ишлашди, деди. Костя энди узил-кесил Митя ҳақиқатан ҳам қуруқ бола экан, деган қарорга келди, шунга қарамай мақтовни эшитиб ўзи севиниб ҳам қўйди.

Қайиққа авалгидай ўтиришди. Костя билан Тимофей эшкак эшдилар. Егорка тошбақа билан овора. У тошбақа очидан ўлиб қолмасин деб қўрқиб, унинг оғзига гоҳ бир тутам ўт, гоҳ учиб кетмасин деб қаноти узиб ташланган ик-

кита ниначини тикарди. Тошбақа ҳеч нарса емай қайиқ тагида у ёқдан-бу ёққа ўрмалар, Егорка хуноб бўларди.

— Қўрқма, — деди Костя, — тошбақа узоқ вақт онқан емай юра олади. У Киевгача ҳеч нарса емай етиши мумкин.

Болалар қирғоққа яқинлашганларидагина қанча новда кесганларини билишди: уйдаи қилиб гарамлаб қўйишбди. Машина аллақачон етиб келибди, Иван Кузьмич билан шофер новда боғламларини кузовга ортишарди.

Қирғоққа биринчи бўлиб, байроқни ушлаганича Митя сакраб тушди ва команда берди:

— Сафланинг!

Энди Костя ҳам Тимофей билан Нюранинг ўртасида қаторга турди ва унга ҳеч ким ҳеч нарса демеди. Фақат Митягина ҳайрон бўлиб қошини учуриб қўйди, лекин Костя шунга яраша ишлаганини, афтидан, у ҳам тушунган эди.

Иван Кузьмич болаларга қараб юрди. Митя байроқни ўнг қанотдаги болага берди-да, рапорт топширди:

— Ўртоқ бригадир! Саша Чекалин номли отряд махсус топшириқни тўла бажарди. Ҳеч қандай тасодиф рўй бергани йўқ. Рапорт топширилди.

Иван Кузьмич бундай ҳолларда нима деб жавоб берилиши кераклигини билмасди, шунинг учун оддийгина қилиб, чин юракдан деди:

— Раҳмат, болалар! Мақташга арзигудай ишладинглар. Колхоз номидан сизга кўпдан-кўп раҳмат!

Сафдагилар бараварига:

— Доим тайёр! — деб жавоб беришди.

— Келинглар, ортиб юборишга ҳам ёрдамлашамиз, — деб таклиф қилди Елена Ивановна.

— Бўпти! — деб қичқиришди болалар ва ҳужумга ўтгандай, тол боғламларига ёпирилишди.

Иван Кузьмич билан шофер ҳар томондан ёғилиб турган новда боғларини зўр-базўр жойлаб улгуришарди. Бир неча минутдан кейин тол новдалари кузов устига тоғдай қилиб уйилди, шофер йўлда тўкилиб қолмасин учун арқон билан тортиб боғлади.

— Болалар роса чарчашгандир? — деди Иван Кузьмич Елена Ивановнага. — Бирпас туринглар, қайтиб келиб олиб кетамиз.

— Машинани овора қилиб, бекорга бензин сарфлашнинг нима кераги бор? — деб эътироз билдирди Митя. — Сиз-ку катта йўлдан кетарсиз, биз бўлсак тўғри жарликдан кесиб ўтиб, сиздан олдин уйга етиб оламиз.

— Мана бу кичкинтойни олиб кетсанглар бўлди, — деди Елена Ивановна.

— Буними? Ҳа, Егор Тимофеевич! — деб жилмайди Иван Кузьмич. — Олиб кетайликми? Биринчи класс, юмшоқ, люкс вағони, шабадаси ўзи билан.

У Егоркани даст кўтариб, ҳали ҳам тоғдай қилиб уйилган тол новдалари тепасида турган шоферга узатди.

Егорканинг юзида севинч табассуми кўринди, аммо шу заҳотиёқ яна саросимага тушиб, пешонаси тиришди: тошбақа ерда қолган эди!

Костя тошбақани ердан олди. Буни у ўзи топган, уйига олиб кетмоқчи бўлиб қўйган эди, шунинг учун бериб юборишга кўзи қиймади. Аммо у кўп иккиланиб турмай, тошбақани юқорига иргитди:

— Ушла жонворингни!

Егорка канопининг учини икки қўллаб ушлаб олди, янанинг юзларига севинч табассуми ёйилди.

— Сафланинг, болалар! — деди Елена Ивановна. — Уйга етамиз.

Яна Сенянинг горни янгради, барабан тарақлади, отряд тлоқни кесиб, жарликка қараб йўл олди. Иван Кузьмич қорига, Егорканинг олдига чиқиб ўтирди, шофер моторни иргизиб юборди.

— Хайр, Горка-Егорка! — деб қичқирди Нюра, унга қўл илkitиб.

Машина узоқлашиб кетди. Икки қўллаб тошбақани уш-б олган Егорка юмшоққина тол новдалари устида чайлиб ўтирар, юзларида чексиз қувонч акс этарди.

Жазирама иссиқ борган сари кучаярди. Ҳар куни эрта билан осмонда қор сингари ялтироқ, паға-паға булутлар пайдо бўларди. Улар куйиб, эриб кетишдан қўрққандай, қуёшни четлаб ўтишар, шунга қарамасдан кечга бормаё тарқаб кетишарди. Ефим Кондратьевич бош тебратиб, бунақа қурғоқчилик бўлаверса, экин-тикин ҳароб бўлиб кетарди-да, деб қўярди. Тимофей кўчатларидан ташвишланар, Костя бўлса, ўзини ниҳоятда яхши ҳис этарди. Қани энди кечалари ҳаво бунақа дим бўлмаса. У кечалари димиқиб уйғониб кетарди-да, узоқ-узоқларда сезилар-сезилмас яшин чақнаётганини кўриб, ўзича эртага ёмғир ёғса керак деб қўяр, бироқ эртаси куни яна ўша аҳвол эди. Қайиқлардан иссиқ, қора кўз ёшидай смола томчилар, тол япроқлари гужанак бўлиб қуруқ қоғоздай шитирларди.

Нюра якшанба куни тушлик овқатни тайёрлаб бўлиб, бувисиникига жўнади. Болалар нимагадир келишмади, Костя ёлғиз қолди.

Кун ниҳоятда исиб, дим бўлиб кетди.

— Ҳаво жуда қизиб кетди, ёмғир ёғиб бермасайди, — деди Ефим Кондратьевич тушлик овқат маҳали.

— Йўқ, салқин тушиб қолади. Мана кўриб турарсиз! — деб эътироз билдирди Костя, ишонч билан.

— Кўрамиз-да... Бекамиз келмади, энди идиш-товоқни сен ювиб қўйишингга тўғри келади.

Костя, Нюра идиш-товоқни ювадиган қозон сочиқ билан тарелкаларни роса ишқалаб ювди, аммо нимагадир тарелкаларнинг ёғи сира кетмади. Кейин у кастрюлька билан тарелкаларни устма-уст қилиб тахлаб, дарё бўйига олиб тушди-да, қумлаб ишқалай бошлади. Бу ҳам анчагина овора қиладиган иш экан. Костя идишларни бир амал қилиб ювиб ўтираркан, бирпасда қуёшнинг юзини булут қоплаб қолди. Қуёш булутнинг ҳали у еридан, ҳали бу еридан тешиб чиқарди, бироқ кўп ўтмай булутлар қуёш юзини бутунлай беркитиб қўйди. Ғарб томондан, уфқдан қора булут чиқиб

кела бошлади. Худди ундан қочаётгандай юпқа оппоқ булут қатлами олдинда югуриб борар, қора булут эса паға-паға бўлиб, гулдурос билан секин-аста изма-из босиб келарди.

Дарё тип-тиниқ тусга кириб, Костянинг назарида оқишдан тўхтаб қолгандай бўлди. Бир дақиқа тинчимайдиган мажнунтол новдалари, шитирлаган тол япроқлари тинди. Қора булут салқин олиб келиш ўрнига, ҳавони бадтар дим қилиб юборди. Осмонни буркаб олаётган қуюқ қора булут қатламининг тепаси секингина гумбурлаб қўйди.

— Хўп, мен борай. Қоронғи вақтли тушади, — деди Ефим Кондратьевич. — Сен қолиб, уй ишларига қараб тургин.

У сузиб кетди, Костя бўлса, идиш-товоқни йиғиштириб қўйиб, чалқанча ётганича булутларни кузата бошлади. Булутлар бутун кўкни ўраб, бир-бирининг устига мингашарди. Қош қорайди, кейин қоронғи тушди. Ефим Кондратьевич қайтмади, Нюра ҳам келмади. Бувиси булутдан чўчиб, юбормай олиб қолган бўлса керак. Костя уйни бир оз шамоллатиш учун эшик ва деразаларини очиб қўйиб, ухлагани ётди.

Уни қаттиқ тарақлаган овоз уйғотиб юборди. Костя чўчиб сакраб турди-да, эсанкираб қоронғиликка тикилди. Уй ичига ҳуштак чалиб ва гувиллаб шамол елиб кирди, дераза табақаларини қарсиллатиб очди, ойналар жаранглаганича учиб тушди; эшик деворга тарақлаб бориб урилди-да, яна кетига қайтди. Костя увиллаган шамол кучини зўр-базўр енгиб, эшикни ёпди-да югуриб дераза олдига борди. Оёғи тагида синган ойна парчалари қирсиллади, товонига алланима кирди. У деразани қарсиллатиб беркитиб, синган кўзига одеал тикиб қўйди-да, гугуртни топиб, титраган қўллари билан чироқни ёқди.

Уйнинг ичи остин-устун бўлган эди. Дастурхон Ефим Кондратьевичга олиб қўйилган кечлик овқат билан бирга стол устидан ерга улоқтирилган макаронлар бутун хонага сочилган, котлет ҳалқоб бўлиб қолган сутга қорилиб ётарди. Эшик олдидаги вешалка биттагина михда осилиб турар, ундаги кийим-бош айқаш-уйқаш бўлиб ерда уюлиб

ётарди. Деразанинг остида чинни, ойна, парча-парча кесак ва Нюра дераза тоқчасига қўйган гулнинг эзилли, синиш кетган бўлаклари уюлиб кетган. Ефим Кондратьевич йўқ. Мўридан шамолнинг шиддат билан ўкириб увиллаши эшитилиб турарди.

Костя эшикни қия очди, олдин эшикнинг очилиши қийин бўлди, кейин ланг очилиб кетди. Костя ташқарига чиқиб ёпмоқчи бўлганида эса, шиддат билан орқасига урилиб, унитариб юборди. Шамолнинг кучли зарби Костяни уйга ёпиштириб қўйди, у зўрға ўзини девордан айириб, увиллаётган қоп-қоронғи бўшлиққа, алланима ғазаб билан шапиллаб урилаётган дарёга қараб юрди. Шундайгина боши тепасида темир бочкалар тўхтовсиз юмалаётгандай бўларди. Шохлари пастга қилиб тўнқарилган олов дарахти кўзни қамаштиргудай ялтираб зулматни ёритди, ҳамма ёқ кино лентаси узилгандаги экранга ўхшаб, кўкимтир тусда ёришиб кетди. Оқиш тусга кирган толзор ерга ёпишиб кетган, мажнунтоллар новдаларини силкитишиб тебранишар, қопқора дарё суви кўпириб қирғоққа сапчир, ғазаб билан қайнаб, яна орқага ташланарди.

Костянинг тепасидаги осмон шунақанги қаттиқ гумбурлаб кетдики, жар бошида турган Костя сакраб тушиб, ёнбағирликка қисилиб олди. У момақалдироқдан қўрқмасди. Аммо ҳамма ёқ гиштин деворлар билан ўралган шаҳар бошқа гап, ундаги уйлар томига яшин қайтарғич ўрнатилган бўлади, хона ичи тинч, электр чироқлар ёниб туради, бу ерда эса ярим кеча, ҳамма ёқ қоп-қоронғи, тап-тақир қирғоқ, унда увиллаб эсаётган шамол, қутуриб чайқалаётган қопқора сув ва қулоқ пардасини йиртгудай гумбура-гумбурдан бошқа ҳеч ким ва ҳеч нима йўқ.

Ёлғиз қолгандан ёмони борми! Ефим Кондратьевич қаёққадир ғойиб бўлган, бу ерга ундан бўлак ҳеч ким келмайди. Костя бирдан ўзини бепоён бўм-бўш соҳилда ёлғиз қолган гўдакдай ожиз ҳис қилди. Ҳеч нарсани эшитмаслик, кўрмаслик учун бироқ ерга қочиб бориб, бошини буркаб, оёқ киниб ётгиси келди. Аммо ўша заҳотиёқ оундан ўзи ор

қилиб кетди. Костя Головановдай одамнинг ўтакаси ёрилиб кетди-я! Балки Ефим тоғасига бир гап бўлгандир-у, унга ёрдам бериш керакдир?

Костя қўли билан юзини шамолдан пана қилганича энгашиб олиб, запас бакен ва нишон қозиқлар олдиға ўтиб борди. Тоғаси у ерда йўқ эди. Бир неча нишон қозиқ шамолда ерга ағанаб тушибди. Костя қирғоқ бўйлаб юқорига, кейин паст томонга юрди, на тоғаси кўринадиди, на қайиғи. Костя яна сув бўйига тушиб қичқирди, лекин унинг жаранглаган овози, пахтага бурканиб қичқиргандай, оғзидан чиқмасидан ўчиб қоларди.

Сершоҳ олов дарахти ҳар томонда пайдо бўлар, ҳар сафар чақнаганда у билан кетма-кет осмонда худди улкан-улкан қора булутлар тошга айланиб, қўрқувдан жим бўлиб қолган ерга тўхтовсиз емирилиб тушаётгандай гумбурлаш бошланарди.

Костя яна бир чақмоқ чақнаганда аллақандай қоп-қора, узун ва йўғон нарса шиддат билан қирғоққа қараб келаётганини кўрди, ҳалиги нарса етиб келди-да, йўғон тумшуғи билан ҳўл қумни ўйиб, қирғоққа ташланди. Костя даҳшат ичида ўзини бир ёнга отди. У Днепрда ҳеч қандай даҳшатли махлуқ йўқлигини яхши биларди-ю, лекин тағин ким билади дейсиз?.. Ҳозир унинг миясидан мактабда олган ҳамма билимлари кўтарилиб кетган эди, у таёқдай қотганича ҳалиги даҳшатли нарса оғзини очишини кутди. Аммо у оғзини очмай, бошини қумга тикқанича ётар, фақат думигина ўйноқлаб, сувни шапиллатиб урарди. Кейин думи ўнгга бурилди-да, ҳалиги махлуқ қумдан сирғаниб тушиб нари сузиб кетди. Костя кейинги сафар чақмоқ чаққанида бу оддий бир хода эканлигини кўрди ва енгил тортиб, хурсанд бўлиб кетди.

Костя ўзининг қўрққанидан ўзи уялиб, кўзларини қисди-да, бошини силкитди, шу ондаёқ ўзини босиб олди. Момақалдирос қар қачонгидай момақалдирос. Лекин чақмоқ, гулдурос, шамол... Қўрқса қўрққудай-да!..

У уйга қайтиб келиб, ҳафсала билан йиғиштира бошла-

ди. Ерга тушиб кетган кийимларни олиб жойига илди. Дастурхонни олиб ёзди. Макаронларни остона тагига суғурни тўплаб, синган ойна ва гул тувагининг парчаларини челакака териб солди. Чақмоқ ҳамон аввалгидай гумбурлаган осмон бағрини ёриб чақнар, шамол қулоқни тешгудай чийиллаб увлар, лекин Костя энди қўрқмасди.

У уйни йиғиштириб бўлиб, каравотига ўтирди-да, осмон соатга телмурганича Ефим Кондратьевични кута бошлади. Ҳали шамол соат кафгини занжирига мингаштириб уни тўхтатиб қўйган, ўшандан бери қанча вақт ўтганлиги номаълум эди. Ефим Кондратьевичдан эса ҳамон дарак йўқ. Шу маҳалда дарёда нима қилиш мумкин-а? Костянинг хаёлига шундай ўйлар кела бошладик, натижада у яна тинчини йўқотди, у буни ўйламасликка тиришар, лекин қанча кўп тиришса, шунча кўп ўйларди.

Аввал бигта-иккита, кейин секин-аста тезлашиб, том тарақлай бошлади, охири уйни ёмғирнинг қаттиқ шовқини тўлдириб юборди. Томчилар ойнага урилиб парчаланарди-да, дарҳол настига оқиб тушарди. Костя уларга қараб ўтириб, ҳозир кечаси бўлганлигига ачинарди. Агар кундузи бўлганида Қичқириқ жарга чопиб бориб, у ерда сув қичқириб оқадими ёки бу шунчаки гапми — эшитиб кўрган бўларди.

Эшик очилиб, ичкарига чопқин урди, сўнг қиялама ёғадган ёмғир орасидан Ефим Кондратьевич пайдо бўлди. У эшикни ёпиб, стол олдига келди. Типпа-тик қотиб турган плашчидан сув оқиб турарди, лекин Ефим Кондратьевич нимагадир уни ечмай, шу ҳолича курсига ўтирди-да, қўлини секингина столга қўйди.

— Уйғоқмисан?— деб сўради у.

— Ҳа,— деб бош ирғади Костя.

У қанди уйғониб кетганини, шамол қандай қилиб ойна билан гул тувакларни синдирганини айтиб беришга шайланиб каравотидан тушди-ю, тоғасининг қўлини кўриши билан қўрқиб кетиб, сўзи оғзида қолди. Тоғасининг чап қўл панжаси ўнг қўлига қараганда жуда катта кўринди. Шишиб, шилиниб кетган чап қўл дастурхон устида қип-қизил қон-

таганини ҳолда ётарди. Тоғасининг ранги ўчиб кетганди, у тегаликка югуриб чиққандай қийналиб, ҳарс-ҳарс нафас оларди.

Хола эзиб кетди,— деди Ефим Кондратьевич, Костянинг қўрқиб қараб турганини пайқаб.— Юқори томонда бирор жойда сол бузилиб кетган бўлса керак — чопқир отлар қутуриб пойга қилишгандай, бутун фарватерни хода босиб кетди. Ҳамма нарсани бузиб кетган чиқар... Боғлаб олсам бўларди-да.

Костя сочиққа югурди.

— Ҳўллагин.

Ҳўл сочиқ тоғасининг панжасига қўпол қилиб ўралди. Костя ечилиб кетмасин учун устидан каноп билан боғлаб қўйди.

— Ишлар чатоқ, жиян,— деди Ефим Кондратьевич, боғланган қўлига қараб туриб.

— Ҳеч нарса қилмайди, тузалиб кетади!— деди Костя, ўзини иложи борица дадил ва бардам тутишга тиришиб.

— Қўлимни гапираётганим йўқ, қўлим-ку тузалиб кетади... Бакен ўчиб қолди. Шайтон тишдаги бакен... Шамол ўчирдими ё ҳалиги ходаларми... Бакен дарёнинг қоқ ўртасида, ҳаммаси ўшанга келиб урилган бўлса керак. Бутунлай ўрнидан кўчириб кетган бўлса ҳам эҳтимол...

Костя:

— Ундай бўлса...— деб гап бошлади-ку, яна жим бўлиб қолди.

Албатта, ёқиб қўйиш керак, лекин қандай қилиб ёқса бўлади? Бунақа қоронғида бакен у ёқда турсин, баржани ҳам тополмайсан. Бутунлай оқизиб кетган бўлса-чи, унда нима бўлади? Умуман, қандай бориш мумкин у ерга? Тоғаси бир қўллаб эшкак эшолмайди, Костя эса... У шарқираб, кўпириб оқаётган сувни, шитоб билан қирғоққа ури-лаётган тўлқинларни эслаб, гўё ҳозирнинг ўзидаёқ ўша тўлқинлар орасига бориб қолгандай сесканиб кетди.

— Қишлоққа югуриб бориб, бирор кишини чақириб кела қолайми?

Ефим Кондратьевич гоҳ қорайиб, гоҳ чақмоқ ёригида кўм-кўк бўлиб шариллаб сел уриб турган деразага қаради.

— Йўқ, — деди у, — ҳозир жардан ўтиб бўлмайди. Айланма йўл жуда узоқ, вақт йўқ... — У соатини олиб қараб, қопқоғини шарақлатиб ёпди — Уч соатдан кейин Херсонга тез юрар кема ўтиши керак.

— Наҳотки ҳаво шунақа пайтда ҳам...

— Юриш-юрмаслик — капитаннинг иши. Мендан сўраб ўтирмайди. Менинг ишим, бакенни ёқиб қўйиш... Мана у ўчиб қолди!.. — Ефим Кондратьевичнинг юзлари тиришди, у ғазаб билан тишини-тишига босганича қотиб қолди.

Тоға-жиан шаррос қуйиб турган ёмғирнинг деразадан оқиб тушишига термўлишганича бир нарсани ўйлаб ўтиришарди. Костянинг кўзига кўпириб, шиддат билан оқаётган дарёда секин-аста, худди тимискиланиб сузаётгандай, катта-кон оқ пароходнинг сузиб келаётгани кўриниб кетди. Йўловчилар хотиржам ухлаб ётишибди, бутун команда оқиш ёмғир пардасига тикилишиб бакенни излайди. Чироқ кўринмайди, демак, пайқа ай ўтиб кетибдилар. Ҳаммалари енгил тортиб чуқу нафас оладилар, вахтадаги матрос мис труба орқали машина бўлимига, юриш тезлатилсин, деб команда беради. Пароход чайқалиб юришини тезлаштиради, шунда бирдан ҳамма нарса шақира-шуқурига олиб, гумбурлаб палубага учиб тушади, кўкимтир қоянинг қирраси пароход тубини тешиб юборади, шовиллаб сув кира бошлайди, уни тўхтатиб ҳам, чиқариб ташлаб ҳам бўлмайди. Электр ўчади. Ўринларидан ағдарилиб тушган йўловчилар бақир-шади, ундан кейин шунақанги даҳшат бошланадики, Костя, ёрдам беринглар деб одам чақиргани бирор ёққа чопиш учун ўрнидан сакраб туриб кетишига сал қолди...

Лекин қаёққа югурарди, дод-войини ким ҳам эшитарди. Костя буни қанча чуқурроқ тушунса, қўрқувси шунчалик зўраяр, у тез-тез тоғасига қараб қўярди. Ефим Кондратьевич деразадан кўзини узмасди. Унинг пешонаси ва лабларининг бурчидаги ажинлари тобора чуқурлашиб борарди. У қаддини кўтарди-да, чап қўлини секингина столдан олди.

— Сени олиб боришга тўғри келади, Константин,— деди у ва Костяга синовчан тикилди.

— Бўлмаса-чи... Албатта-да!— деди Костя лик этиб туриб.

Омбордан иккита қизил фонарь келтиришди-да, керосин солиб ёқишди.

— Қалинроқ кийиниб ол.

— Совқотмайман... — деб Костя, эътироз билдирмоқчи бўлган эди, тоғасининг қовоғини солиб қараб турганини кўриб, индамайгина шими билан камзулини кия бошлади.

Ефим Кондратьевич устига каноп мато қопланган пўкак камар берди, Костя уни кўкрагига боғлаб олди. Камар унга катта бўлиб, пўкакли бўғинлари қўлтиғига тиралиб турар, шунинг учун қўлини кериб юришга тўғри келарди. Тоғасинингичка арқон ва учи сиртмоқли бир ўрам йўғон арқон олди, Костя фонарларни кўтариб олди, кейин улар шиддат билан уриб турган жалада дарёга қараб кетишди.

Қайиқнинг таги сувга тўлиб қолган бўлса ҳам барибир уни тўлқин чайқатар, кўтариб-кўтариб ташларди. Костя сувни чўмич билан сениб ташлай бошлади, тоғаси фонарларни қайиқнинг тумшугига ўрнатиб боғлаб қўйди, тахта тагига узун илмоқ жойлади.

— Мен арқон билан тортиб бораман, сен эса қайиқни ҳайдайсан. Қирғоқдан бир ярим метрча наридан ҳайда, ишқилиб қирғоққа чиқиб кетмаса бўлди. Удда қилоласанми?

— Бўлмаса-чи.

— Қўрқмайсанми?

— Нимадан қўрқаман?!

Тоғаси Костяни ингичка арқон билан боғлаб, учини ўзининг камарига тугиб қўйди. Йўғон арқонни Костянинг ёрдами билан тумшукдаги ҳалқага боғлаб, сиртмоғини қўлтигидан ўткаиб елкасига солиб олди.

— Кетдик, хушёр бўл, Константин!— деди Ефим Кондратьевич, қовоғини солган ҳолда хавотирланиб.

— Бўпти-да, нима қиларди...

Ефим Кондратьевич қайиқнинг тумшуғини қўйиб юборди, шу заҳотиёқ қайиқни шовиллаган тўлқин ва ёмғир ўз бағрига тортиб кетди. Костянинг ботирлигидан бир лаҳзада асар ҳам қолмади. У қайиқ тахтасига ёпишиб олганича ваҳмага тушиб, кўздан ғойиб бўлаётган тоғаси билан қирғоққа қараб турди, мана фақат жиққа ҳўл, сирпончиқ қайиққина қолди, уни тўлқинлар уриб, кўтариб-кўтариб ташламоқда. Костя тоғаси яқингинасида эканини, эшкакни олиб эшиш кераклигини биларди-ку, лекин қайиқнинг чеккаси-дан қўлини узолмас, назарида худди шамол уни чайқалиб турган қайиқнинг куйруғидан кўтариб уриб, қоп-қора, муздай сувга итқитиб юборадигандай туюларди.

— Тайёр бўлдингми?— деган овоз эшитилди қоп-қоронғи ёмғир пардаси ортидан.

Костя қайиқ чеккасини қўйиб юбориб, эшкакни ушлади;

— Бўлдим!

Қайиқ қаттиқ силтанди, тумшуғи силкина бошлади, Костя юқорига кўтарилиб турган қайиқ тумшуғи остига шалоплаб тўлқин урилаётганидан унинг оқимга қарши суза бошлаганини англаб олди.

Яшнин тўхтовсиз чақнаб, гумбурлаган осмон бағрини тилар, ёмғир орасидан тоғасининг энгашган гавдаси кўри-ниб кетарди. У яқингина ерда, йигирма метрлар чамаси нарида; Костя уни кўриб, бутунлай ўзини тутиб олди. Бир нарса бўлиб қолгундай бўлса хоҳлаган пайтида қайиқни бура олади ва у қирғоққа бориб тақалади. Бунинг устига, Костяга боғланган арқоннинг бир учи тоғасининг кама-рида.

Ахир, арқон билан боғлаб қўймаса ҳам бўлаверар эди-ку, қаранг-а: ҳам пўкак камар, ҳам арқон... Бунчалик эҳтиёт-корликнинг нима ҳожати бор? Лекин ҳар сафар шамол шитоб билан эсиб, қайиқ одатдагига қараганда қаттиқроқ чайқала бошлаши билан Костя эшкакни қўлидан қўймай белига боғланган арқон турибдими-йўқми деб, тирсагини биқинига қисарди. Шу аҳволда анча-мунча вақт ўтди. Костя қанча вақт ўтганлигини билмасди, чунки буни ўйлагани

фурсати йўқ эди. Қайиқни арқон билан боғлаб тортиб бор-
иш ҳам осон иш эмас экан. Қайиқ икки марта қирғоққа
қадалиб қолди, тоғаси келиб, индамайгина орқага итариб
юборди. Ёмғир секинлашиб, қирғоқ сал-пал кўринадиган
бўлиб қолди. Костя диққат билан ўша томонга тикилиб,
эшкак эшарди, шу тахлитда охири у қўрқувни тамом
унутди.

Қайиқ кескин бурилиб, қирғоққа яқин келди.

— Бўлди, туш!— деди Ефим Кондратьевич.

— Сиз қандай қилиб ҳайдайсиз? Ўзингиз борасизми-
а?..— деб Костя, қаршилиқ кўрсатиб ёлворган эди, лекин
тоғаси жавоб бермаганидан кейин, қирғоққа чиқди.

Тоғаси плашчи билан арқонларни Костяга бериб, чан-
гакни ўзига яқинроқ суриб қўйди-да, эшкакни олди:

— Итариб юбор-да, уйга жўна.

Костя лойда тайғана-тайғана, қайиқни қирғоқдан итариб
юборди. Тоғаси қуйруқ эшкагининг дастасини чап қўлининг
тирсаги билан қисиб, ўнг қўли билан қаттиқ-қаттиқ эшкак
эша бошлади, қайиқ бурилди-да, қоронғилиққа кириб кетди.
Кўп ўтмай тоғаси ҳам, қайиқ ҳам кўринмай кетди, фақат қо-
ронғилиқда қайиқ тумшугига боғлаб қўйилган фонарларнинг-
гина лип-лип силкиниб ўйнаётгани кўзга чалинади.

Шамол жиққа сув курткасидан ўтиб, шими оёқларига
ёпишиб кетганлигидан Костя совқотар, аммо кетмасдан
чироқни кузатганича: бакен турганмикин, йўқми деб ўйлар-
ди. Тоғаси Тош тизмага олиб бориши керак бўлган оқимни
мўлжаллаб, бакен томонга сузиб кетди. Адашиб кетмай худди
ўша ерни топиб бора олармикин? Ҳозир кундузи эмаски,
қирғоққа ва бошқа бакенларга қараб мўлжал қилса. У ерда
ҳозир қутуриб, кўпириб оқаётган сувдан бўлак ҳеч нарса
кўринмайди.

Чироқлар тезлик билан узоқлашиб, худди биттадай бў-
либ қолди-да, кейин бутунлай кўздан йўқолди. Костя сакраб
дўнгликка чиққан эди, чироқ яна кўринди, худди шамол
ургандай тебранди, кейин оқим билан тез-тез ўнг томонга
кета бошлади. Костя дарё бўйлаб чопиб кетди, қоқилди,

лойда сирганиб йиқилиб тушди, лекин оғриқни ҳам сезмай, ўша заҳотиёқ сакраб туриб, тўлқинда қалқиб кетаётган чирокнинг кўздан йўқолиб қолишидан қўрқиб яна югурди. Қайиқ борган сари қирғоққа яқинлашарди, кутилмаганда жуда яқин келиб қолди-да, қирғоққа тақалиб тўхтади. Костя тумшукдаги арқонни олиб, қайиқ оқиб кетмаслиги учун ушлаб турди.

Ефим Кондратьевич бошини қўлига қўйганича ўртадаги тахтада ўтирарди. Костяга ҳатто тўлқиннинг шов-шувида ҳам унинг ҳалослаб оғир-оғир нафас олаётгани эшитилиб турарди. Тоғаси нафасини ростлаб олиб ўрнидан турди-да, Костяни кўриб:

— Бакен йўқ... Ким билади дейсан — ё ўзи йўқ. ё мен тополмадим... Яхши ҳам қолган экансан. Қайиқни яна юқорига олиб ўтиш керак... — деди.

Костя яна эшакни олиб, қўйруққа ўтирди. Тоғаси арқонни елкасидан ўтказиб олди, сўнг улар қирғоқ ёқалаб Ефим Кондратьевичнинг мўлжалича оқим қайиқни Шайтон тишдаги бакенга суриб бориши керак бўлган ерга қараб кетишди. Ёмғир тинди, шамол анча пасайди, фақат дарё аввалгича тўлқинланиб, қайиқни кўтариб-кўтариб ташларди, лекин Костя энди қўрқмасди. Кўпириб шовиллаётган қонқора сувни, чуқур дарё тубини, хавф-хатарни ўйлаб ўтиришга умуман унинг вақти йўқ эди — у тоғамга бир оз енгил бўлсин, ҳадеб тўхтайвермасин, деб қайиқни бор кучи билан ҳайдашга тиришарди. Момақалдирок аввалгидай гулларар, осмоннинг бир чеккасида шохдор олэв дарахти сингарини чақмоқ чақнаб, ҳорғини кетаётган Ефим Кондратьевични ёритарди.

Ниҳоят Ефим Кондратьевич қайиқни қирғоққа тортди-да, нафасини ростлаб олгани тумшугига ўтирди. Костя унинг тишига тикилиб олиб, зўр бериб уқдира бошлади:

Тоға, мени олиб бординг!.. Ўзингизга оғир-ку... Ахир, бир қўллаб қайиқни ҳайдаб бўладими?.. Ёрдамлашиб турамми. Озгина бўлса ҳам ёрдамим тегар. Қўрқади деб ўйлайсизми? Қиттай ҳам қўрқмайман! Ахир сиз ҳам эшакка эши-

шиниш, ҳам қараб кетишингиз керак.. Иккаламиз албатта тонамиз!.. Майлими, тоға?.. Олиб бора қолинг?

Аммо Костя тоғасининг бирга олиб боришига ишонмасди ҳам, умид ҳам қилмасди. Ефим Кондратьевич ҳеч нарса деб жавоб қайтармади-да, йўқ дегандай бошини чайқатиб қўйди. Костя яна ҳам жон-жаҳди билан ёлбора бошлади:

— Мени қўрқади деб ўйлаяпсизми? Бу ерда ёлғиз ўзим қолсам бадтарроқ қўрқаман! Сиз билан борсам қўрқмайман.. Ундан кейин, сиз у ерда бир қўллаб нима ҳам қила олардингиз? Яна топа олмайсиз, ҳадемай пароход ўтиши керак.. Майлими, тоға? Мен энди анча кучлиман-ку, эшкакни яхши эша оламан!..

— Ойинг эшитса нима дейди?

Ойисими? Бу фикр Костяни ҳатто довдиратиб қўйди. Рост, ойиси эшитиб қолсами!.. Бу Лельканинг бантидан тортиш ёки столга қўл ювмасдан келиб ўтириш эмас..

— Ойим билиб ўтирибдими?— деди Костя, бунинг ҳам йўлини топиб.

— Йўқ, мен унақа ёлгон гапирмайман,— деб жавоб берди Ефим Кондратьевич. Сўнг узоқ ўйлаб олгач:— Майли.. Вақт зиқ, мен бир қўл билан яна янглишиб юришим мумкин,— деди.

Костя эшакка ўтирди, Ефим Кондратьевич қуйруқ эшаканини қирғоққа тираб қайиқни итариб юборди. Қайиқни оқим ўз бағрига олди-да, гоҳ у ёнбошдан бу ёнбошга, гоҳ тумшугидан қуйруқ томонга қутуриб, қалқитишга тушди.

Костя қандай ишга бел боғлаганлигини энди тушуна бошлади. Бу ҳаво очиқ пайтда тинч оқаётган дарёда қайиқ ҳайдаш эмасди. Тўлқин эшакни қўлидан юлқиб тортар, эшаклар гоҳ сув бетини ялаб ўтар, гоҳ сопиғача сувга ботиб кетар, ҳўл бўлиб кетган банди сирганиб худди жони бор нарсдай қўлида типирчилар. Костянинг кўкрагига, тиззасига туртар, уни курсидан йиқитиб ташлаб, ўзи озод бўлиб олишга уринарди. Костя тишини-тишига қўйиб, кучи борида у билан курашар, лекин дармони қуриб борарди, у ҳалослай бошлади, тўлқин бўлса борган сари кучаяр, эшак-

лар ўжарлик билан нуқул қўлидан чиқиб кетмишга ўринларди.

Костянинг эти жимирашди, вужудини атлақандай совуқ тўлқин қамраб олгандай уни қўрқув босди, нафаси тиниб тушиб, аъзойи бадани таёқдай қотиб қолди. Ҳеч дарёнинг топиша олмайди, ҳеч нима қилиша олмайди ҳам! Тўлқин улардан кучлироқ, мана ҳозир қўлидан эшакни юлиб олади, қайиқни сувга тўлдириб, тўнтариб юборади, тоғаси билан Костяни икки томонга отиб ташлайди, қутуриб ҳай қираётган сув уларни Шайтон тишга оқизиб боради-да, Тош тизмага зарб билан уриб, гирдобга кўмиб юборади... Вақт ўтмасдан иложи борича тезроқ бу ваҳший сув тала-тўпидан чиқиб олиш керак. Костя бор кучини йиғиб, сувга жон-жаҳди билан шошиб-пишиб эшак ура бошлади.

Дарёнинг шовиллаши ва шамолнинг увиллаши орасидан Ефим Кондратьевичнинг овози эшитилди:

— Ҳовлиқма, Костя! Ўзингни бос!

Костя ғазаби қайнаб, ўз қилмишидан ўзи уялиб кетди. Ҳақиқий денгизчилар довулда нима қилишади? Ундан қанақа денгизчи чиқарди...

У тишларини қисиб, ўзига ўзи:

— Эҳ, қўрқоқ!— деб пичирлади, ёмғир томчиларига қўшилиб юзларидан аччиқ кўз ёшлари оқиб туша бошлади.

Кейин у ўзини бир оз босиб олиб, эшакни қайиқнинг чайқалишига мослаб эшишга тиришди, энди эшаклар ҳам бир оз эпга келиб, ҳадеганда қўлдан чиқиб кетавермайдиган бўлди. Ўзи билан ўзи овора бўлиб, у қайси томонга, қанча сузишганини билмай қолган эди; сувнинг қайиқни ён томондан чайқатиши тўхтаб, тўлқинлар тумшукдан урилаётганини кечикиб пайқади. Костя тоғаси қайиқни оқимга қарши бурганини англади.

— Эшакка зўр бер!— деди Ефим Кондратьевич.

У қуйруқда Костяга орқа ўгирганича ўрнidan турди-да, тобора сийрак чақнаётган чақмоқ ёриғида пишқириб тўлқин отаётган дарёга кўз югуртирди. Костя бор кучи билан, бутун оғирлигини солиб эшакка эшарди. Ишқилиб оқим ке-

ракли жойга олиб борса бўлгани, ишқилиб бакеннинг ёнидан кўрмай ўтиб кетмасалар бўлгани! Яна қайтиб келишга Костянинг кучи етмай қолади...

Ефим Кондратьевич бирдан ўгирилиб, худди аччиғлангандай Костяга:

— Хайда! Қаттиқроқ хайда!— деб бақирди.

Ўзи бўлса кучининг борица қуйруқдаги эшкак билан қайиқнинг ўнг ёнбошидаги сувни силталаб суришга тушди, қайиқ чапга сурилди. Костя ўрнидан туриб олиб, йиқилгудай бўлиб ўзини эшкак билан тоҳ олдинга, тоҳ орқара ташлар, шундайгина қулоғининг тагида аллаким пишиллаб қаттиқ-қаттиқ нафас олаётганини эшитар, аммо бунақа қийналиб, чийиллаб нафас олаётган ўзи эканлигини англамасди. Тоғаси эшакни ташлаб, чангакни олди-да, уни чап ёнга, увга ташлади.

— Эшакни қўй!

Костя эшакни кўтарди. қайиқ тўлқин зарбидан бир ёнбонига қийшайиб, шу заҳотиёқ тумшуғи билан оқимга араб бурилди, бироқ оқиб кетмади.

— Топдингизми? Бакенни топдингизми?— қичқирди остя, нафаси бўғзига тиқилиб.

— Илгакни бер! Чангакни ушла!— деб буюрди жавобриш ўрнига Ефим Кондратьевич.

Костя чангак дастасига ёпишди, Ефим Кондратьевич м уни чап тирсағи билан қисиб ушлаганича, ўнг қўли билан илгакни отди. Тортиб олиб, яна итқитди. Бу гал илгак магадир илашди. Ефим Кондратьевич чангакни қўйиб юриб, илгак арқонини қайиқнинг ҳалқасига боғлаб қўйди, шундан чангакнинг дастасини ҳам боғлади. Енги билан ҳўланин артиб, Костяга ўгирилди-да, бирдан соғ қўли билан и бағрига қаттиқ босди:

— Раҳмат, Константин! Баракалла!

Хурсанд бўлиб кетганидан Костянинг нафаси бўғзига тиқиб қолди, лекин ўша заҳотиёқ ҳалигина ваҳимага тушиб катти сувга чапиллатиб урганини эслади-да, яна хижолат-тушди.

— Мен нима қилибман... Ахир мен...— деб ғўлдиралди у уялиб.

— Йўқ, бу ишимиз учун бизга медаль берилиши керак... Ёки, жуда бўлмаганда, юз грамм оқидан,— деб кулди Ефим Кондратьевич.

Костянинг ҳам кўнгли очилиб, қувониб кетди. Йўқ ҳақиқатни олганда — шунақа момақалдироқ бўлиб турган зимзиё кечада қутуриб пишқираётган дарёдан бакеннинг кичкина уч бурчак ёғочини топиб, унинг олдига қайиқда сузиб бориш ҳазил гап эмас-да. Тоғаси билан Костя яна қайта ёға бошлаган ёмғирни ҳам, ич-ичларигача ўтиб кетаётган шамолни ҳам пайқамай, хурсанд бўлиб кулишарди. Шамол кучаяр, оқиш ёмғир пардасини қийшайтириб, қайиқда ўтирганларнинг ич-ичига ўтиб кирарди.

— Бакен қаёқда-а?— деди бирдан ҳайрон бўлиб Костя.

— Ҳамма гап шунда-да!— деди Ефим Кондратьевич.— Бакен йўқ, бузилиб кетибди, тагидаги тахтасигина қолибди. Қанақа қилиб кўриб қолганимни ўзим ҳам билмайман.

— Энди нима қиламиз? Фонарни қаерига қўямиз?

— Ҳеч қаерига. Бакеннинг ўрнига ўзимиз туришимизга тўғри келади... Совқотгандирсан?

— Й-йўқ,— деди Костя ва фақат шундагина ҳақиқатда жуда совқотганини сезди.

Тоғаси камзулининг олдини очиб, Костяни бағрига олди. У ҳам Костяга ўхшаб ич-ичига қадар ивиб кетган эди, лекин катта, бақувват танасидан чиққан ҳарорат секин-асота Костяни иситди.

Энди, қўрқувга барҳам берган тўлқин, шамол, қайсар эшаклар билан тўхтовсиз кураш тугаб, жимгина ўтириб кутишдан бошқа иш қолмагач, қайиқни чайқатаётган тўлқинлар ва шиддат билан эсаётган шамол яна Костяни ваҳимага сола бошлади. Ҳар сафар тўлқин келиб урилганда қайиқнинг борти оша шовиллаб сув урар, ёмғир қуйиб турар, қайиқ ичидаги тахта панжарани кўмиб турган сув юзилмайда тўлқинлар ўйнади. Костя қайиқ ичидаги сувни сепиб ташлаб, яна тоғасининг пинжига тиқилиб олди, чунки

тоғаси ёнида бўлса унинг кўнгли бир оз хотиржам топарди.

Қани энди бир чекишнинг иложи бўлса, — деб қўйди тоғаси.

Лекин чекишга ҳеч нарса йўқ: гугурт ивиб қолган, тамаки бўтқаси чиқиб, елимдай бўлиб кетган эди. Ефим Кондратьевич бўш трубкасини сўрар, Костя бўлса, иложи бори-ча ғужанак бўлиб ўтиришга тиришарди, чунки бошдан-оёқ ивиб кетган одамнинг шиддат билан эсаётган шамолда ўтириши иссиқ кунда шивирлаб ёққан ёмғирда югуриб чиқишдай кўнглили эмас-да!

Улар шу кўйи ўтириб кутишди. Бир соат ўтди, икки соат ўтди. Ёмғир тиниб, шамол аста-аста шахтидан туша бошлади, лекин тўлқин ҳали ҳам қутурар, атрофни бояғидай зулмат ўраб турарди. Пароход келадиган пайт аллақачон ўтиб кетган бўлса ҳам ундан дарак бўлмади, лекин улар кутиб ўтираверишди, чунки Шайтон тишни чироқсиз ташлаб кетиш мумкин эмас эди. Вақт ўтган сари Костяга ҳаммасидан қийини — қайиқни ҳайдаб келиш ҳам, бакенни ахтариш ҳам эмас, балки мана бунақа совуқда жиққа ҳўл бўлиб, қимирламай кутиб ўтириш экани тобора аён бўла борди. Аммо ҳар қанча қийин бўлмасин, кутиш керак. Улар кутиб ўтиришаверди.

Костя оппоқ пароходнинг тўлқинлар ёйиб, дарё бетига нур ва музика овозлари таратиб, ёнгиналаридан сузиб ўтишини, улар, тоғаси ва Костя эса, чироқ кўтариб унга йўл кўрсатажакларини ўзича, ҳар мақомда тасаввур қилиб кўрди. Лекин иш бутунлай бошқача бўлиб чиқди.

Юқори томондан чўзиб ўкирган паст товуш эшитилди. Оролнинг нарёғидан худди кўзга ўхшаш, баланд, оқиш ўт қоронғилиқни ёриб чиқди, кейин унинг икки ёнида қизил ва яшил чироқлар кўринди, уларнинг орасида эса баҳайбат кул ранг нарса элас-элас кўзга чалинарди. У тўғри буларнинг устига бостириб келарди. Костя жон ҳалпида қайиқнинг курсисига ёпишиб, юрагини ҳовучлаганича ҳалиги баҳайбат нарсанинг қайиқни ғарчча босиб ўтишини кутарди. Тоғаси қизил фонарни баланд кўтарди.

Костя бир лаҳза кўзлари қамашиб, ҳеч нарсани кўролмай қолди. Назарида пароход уларга қарата ўқ узгандай бўлди — сув ва қайиққа ана шундай ёруғлиқ тушган эди. Проектор ўчди, Костянинг кўзига бир минутча атрофдаги ҳеч нарса кўринмай турди, кейин кўзлари сал кўниккач эса, у фақат пароходнинг ёнбошидаги яшил чироғи билан юқоридаги оқ чироқларинигина кўрди. Ҳалиги баҳайбат нарса қайиқни ўнг томонида қолдириб, чапдан аста ўта бошлади. Кўприк панжарасидан бир киши энгашиб, оғзига карнай тутган ҳолда қичқириб сўради:

— Ҳа, бакенни бузиб кетибдими?

— Солми, бир нима бузиб кетибди! Зарари йўқ! — деб жавоб берди Ефим Кондратьевич.

Ҳалиги киши қадини кўтарди, кул ранг баҳайбат нарса машиналарини қаттиқ-қаттиқ пишиллатиб, олдиларидан ўтиб кетди, шундай қилиб, салдан кейин узоқлашиб кетаётган чироқлар-у, қайиқни чайқалтираётган тўлқинларгина ҳақиқатан ҳам ёнгиналаридан пароход ўтиб кетганининг гувоҳи бўлиб қолди.

Костя қичқиргиси, пароходда ўтиб бораётганларга Ефим тоғаси билан ўзи нималар қилишганини, улар қандай қаҳрамон эканликларини гапириб бергиси келарди. У ҳаяжонга тушиб, қўрқиб кетган йўловчиларнинг панжара олдига тўдаланишиб, Тош тизма устида мавж ураётган тўлқинга даҳшат билан қарашларини, Костяга эса завқланиб, миннатдорчилик билан боқишларини ўзича олдиндан тасаввур қиларди. Аммо йўловчилар ҳеч нарсани хаёлларига келтирмай тинчгина ухлашар, кўприкчадаги навбатчи эса, Костяни кўргани ҳам йўқ эди.

Кўкка тира-шира тонг шуъласи ёйилиб, атроф оқара бошлади. Ана, қирғоқ билан орол ҳам элас-элас кўзга чагинмоқда. Энди Тош тизмадан кетсалар ҳам бўлади, чунки ҳадемай ҳамма оқ ёп-ёруғ бўлиб кетиб, бу ернинг хатарли жойи қолмайди.

Ефим Кондратьевич фоларни ўчириб, чангак билан илгакни чиқариб олди, қайиқни оқим суриб кетди. Костя қай-

тишда ишонч билан вазмин эшкак эшди, чунки ёруғда ҳамма нарса ҳам унча қўрқинчли бўлмайди.

Ефим Кондратьевич уйда аввал печга ўт ёқиб юбориб, чойнакни қўйди, кейин чорак литрли ароқ олди.

— Ечин!— деди у.

— Ахир, мен... Энди совқотаётганим йўқ. Чиниқиб қолганман,— деб тихирлик қилди Костя.

— Чиниққан бўлсанг яна яхши, унда қўрқмаса ҳам бўлади. Ечин!

Костя ечинди. Ефим Кондратьевич қўлига ароқ қуйиб, Костянинг баданини ишқалай бошлади. Унинг қўли қум қайроққа ўхшаш ғадир-будур бўлгани учун Костянинг териси дарҳол қизариб, қайноқ сув қуйгандай ловиллаб кетди.

— Бўлди! Бўлди-да энди, Ефим тоға, жуда исиб кетдим!— деб ялина бошлади Костя.

Лекин тоғаси ишқалайверди, кейин Костяни пўстинга ўради. Қолган ароқни ўзи ичиб, столга биқиллаб қайнаётган чойнакни келтириб қўйди.

Улар қора нонга туз сепиб, аччиқ, қуюқ чой ичишди. Костяга илгари ҳеч бунчалик ширин нарса еб, бундай ширин чой ичмагандай туюлди. Териси ловиллар, бутун бадани қизиб кетган эди, юзидан йилт-йилт қилиб тер чиқди. У қайтадан момақалди роқ қандай бошлангани, ўзи қанақанги қўрққанини гапириб берди; энди у негадир буни тан олишдан уялмасди. Балки бу ҳар қанча қўрққан бўлса ҳам, ҳарқалай нима қилиш керак бўлган бўлса ҳаммасини қилганидандир...

Ефим Кондратьевич трубкасини чекиб, Костянинг гапларини тинглар ва маъқуллаб бош қимирлатиб қўярди. Кейин, Костянинг тили ғўлдираб, боши столга эгилиб кета бошлагач, секингина уни қўлтиғида олиб, ўрнига ётқизди-да, устини ўраб қўйди.

— Ахир, ҳеч уйқум келаётгани йўқ! Барибир ухлолмайман...— деб тихирлик қилди Костя, оғзидан сўзи тушиб ва шу ондаёқ уйқуга кетди...

Ефим Кондратьевич энди кераги бўлмай қолган лампани ўчириб, кийинди-да, чиқиб кетди.

Костя туш ҳам кўрмай дагг қосиб, узоқ ухлади. Уй ичида аста сурилиб бораётган қуёш шўъласи унинг юзига тушди. Костя кўзларини қисиб, афтиби буриштирди-да, уйғониб кетди. Уй йиғиштирилган, поёливирилган. Ташқарида бир-биридан ўзиб чигирткалар чиррайди, қалдирғочлар чирқирашади. Костя уйдан чиқди. Арқонга унинг шими билан курткаси ёйиб қўйилган, Нюра қирғоқда ниманидир чаймоқда. Костя бутун баданининг зирқираб турганига ажабланди-да, Нюранинг олдига кетди. Хали чарчоғи тарқамаганидан бутун вужуди зилу зам би панжалари паншахага ўхшаб қотиб қолган, юмиш ҳам қийин, очиш ҳам. Кафтлари қабашиб кетган, шилинган териси ачишади. Мускулларининг зирқирагани ҳам, кафтларининг ачишгани ҳам Костяга аллақандай ҳузур бахш этарди.

Қирғоқни сел юшиб кетган. Ўтлоқдан баланд ўсган ўтўлан яна ҳам ям-яшил бўлиб кетгандай сариқ толлар ва толзор яна ҳам яшнаб, осмон ярақлаб, юргилаб оқаётган дарё яна ҳам кўм-кўк бўлиб қолгандай тўларди. Костяга булар ҳеч қачон бунчалик тўзал, қўнчли туюлмаган, у шу маҳалгача ўзини бунчалик бахтийёр эркин ҳис этмаган эди. Нимага-а? Костя буни ўйлаётгани йўқ. У ҳозир жуда ҳам хурсанд, яна ҳам хурсанд бўлишни истади. У югуриб келиб, Нюранинг олдидан сувга қада ташлади. Нюра чўчиб ўзини четга олди, сувга тушиб кетишига сал қолди.

— Вой, ҳамма ёнинг тирналиб кетибди! Мана бу ерларинг кўкариб чиқибди! Мана, мана, — деди қиз Костя қирғоққа чиққанида ҳаваси келиб, ҳам куйиб-пишиб. У аллақачон отасидан ҳаммасини эшитиб олган эди, шунга қарамай иложи борица тўлароқ билишга қўқиб, Костяни қистай бошлади:— Айтиб бера қолгин! Дарим билан қайиқда суздингми? А? Қўрқдингми? Мен ке ча жуда ҳам қўрқдим! Момақалдироқ шунақанги тумбурла, шунақанги тумбурладики, нақ юрагим ёрилай деди! Чаккини айт, худди сени кўзлаб чақнагандай бўлади! Тўғрим н? Уйга келмоқчи

эдим, бувим юбормади. Бўлмаса мен ҳам сизлар билан бирга борардим... Жардан ҳам ўтиб бўлмасди. Ҳатто эрталаб ҳам ўтиши қийин бўлди — шунақанги буралиб оқди, шунақанги буралиб оқдики! Дадам мени кўтариб олиб ўтди.

— Ефим тоғам қани?

— Бакен ўрнатапти. Эрталаб қишлоққа борди. Ҳамма ёғи шалаббо, лой: жардан ўтиб борибди... Кейин колхоз раиси икки киши берди, ҳозир бакен ўрнатишяпти... Ҳа, нимага индамай турибсан? Гапириб берсанг-чи!

Костя гапириб берди, аммо унинг ҳикоясида бўлиб ўтган ишлар ҳақиқатда кеча бўлганидай қўрқинчли ва оғир бўлиб чиқмади. Нюра қойил қолиб, баъзи ўринларда ўзи гап қўшиб турар, уни шоширар, аммо бу Костяни яна ҳам қуруқроқ қилиб, тобора озроқ гапиришга мажбур этарди, холос.

Нимани ҳам гапириб берсин? Ҳамма ишни тоғаси қилди, у бўлса эшкак эшиб, қайиқдаги сувни сепиб ташлаб туришдагина ёрдамлашди. Ҳа, момақалди роқ бўлиб турганда кетди, ҳа, қўрқинчли бўлди. Бор гап шу, холос. Бунинг нимаси қаҳрамонлик? Ҳаммадан муҳими, пароход Шайтсн тиш олдидан эсон-омон ўтиб, унинг ойсн ва яна қанча-қанча ҳар хил одамлар гидроўзел қураётган Каховкага жўнаб кетди. Уларнинг кечикиб қолиши мумкинми, ахир? Бу жуда катта қурилиш-а!..

Кейинроқ Миша билан Тимофей келишди. Офтоб момақалди роқ бўлишидан олдин қиздирганидай аёвсиз қиздирарди. Болалар қизиган қумда гоҳ қоринлари билан, гоҳ чалқанча ағанашиб ётишди. Миша билан Тимофей сўрайвериб Костяни жон-ҳолига қўйишмади. Костя яна қайта гапириб бергиси келмай, бепарвогина:

— Кечаси Тош тизмадаги бакен бузилиб кетибди. Мен тоғамга ёрдамлашдим,— деб қўя қолди.

Унинг ўрнига Нюра гапириб берди, у шунақанги завқ-шавқ билан юракка қўрқинч соладиган тафсилотлар билан тўлдириб сўзлар эдики, Костя ҳайрон қолиб бошини силкитиб қўйди. Миша билан Тимофей унинг кўкарган жой-

ларини мароқ билан томоша қилишарди. Костя эса мақтовдан ҳузур қилиб, бепарволик билан ҳуштак чаларди.

Тимофей билан Миша бир оздан кейин ўз ишлари билан кетиб қолишди. Кетишса кетишар, унинг ҳам ўз иши бор! Костя қирғоққа сузиб келган Ефим Кондратьевич қаршисига югурди.

— Ҳа, қаҳрамон, турдингми?— деб жилмайди Ефим Кондратьевич.— Йўталмаяпсанми?

— Йўқ... Сизнинг қўлингиз-чи, оғрияптими? Нимага менни олиб кетмадингиз?

— Кейинги гал олиб бораман. Менга — барака топишин — йигитлар қарашиб юборишди. Қўлим ҳам секин-аста тузалапти...

Костя тоғасига эшкак ва бошқа асбобларини олишиб юборди-да, кечгача унинг кетидан қолмай, бирга юрди. Кеч-қурун тоғаси бакенларни айланиб келгани отланганида эса Костя индамасдан у билан бирга кетди. Ефим Кондратьевичнинг қўлидаги шиш анча қайтган бўлса ҳам, ҳали у эшкак эшишга қийналарди, шунинг учун Костя зўр бериб унга ёрдамлашди.

У қаттиқ ухлади, аммо зийрак бўлиб ётди. Эрталаб яна бакенларни айланиб чиқишга кетиладиган пайтда, тоғаси иложи борича оҳиста чиқиб кетишга уринса ҳам, у ўрнидан ирғиб турди.

— Хўш, сен қаёққа?

— Сиз билан бирга бораман.

— Ётиб ухла! Сен ухлашинг керак.

Костя ўжарлик қилиб:

— Йўқ, бирга бораман!— деди ва тоғасига ёлборгандай шунақанги мўлтираб қарадики, у ортиқ қаршилиқ қилмади-да, улар бирга жўнашди.

Бу ҳол ҳар куни такрорланарди. Бошқа ҳеч қандай ҳодиса рўй бермади, аммо энди Костяга дарёдаги чироқларни ёқиш ҳам ўчириш, дарёнинг қоровули бўлиш одамни зериктирадиган иш бўлиб туюлмасди: тўғрироғи, у ўзини дарёнинг қоровули деб эмас, хўжайини деб биларди.

Ҳеч қачон ҳеч нарсa унга бакенларни айланиб келгани-
даги каби қувонч ва ҳузур бағишлай олмасди! Нега буна-
қалигини Костя тушуна олмас, ростини айтганда, бу ҳақда
ўйламасди ҳам. У авваллари ёлғиз ўзи учунгина иш қилган
бўлса, энди бошқалар учун қилганини, фақат кўпчиликка
зарур ва фойдали меҳнатгина кишига чинакам қувонч кел-
тиришини кейинроқ англайди

Ҳатто кутаётган бўлсанг ҳам телеграмма нимагадир ҳам-
ма вақт беҳосдан келади. Ойисидан ҳам худди мана шун-
дай беҳосдан телеграмма келиб қолди: у Киевда эмиш,
Костянинг қайтишини сўрабди. Костя ҳам севинди, ҳам
хафа бўлди, чунки унинг ойисини, қадрдон дўсти Федорни,
қўшни болаларни ва ҳатто Лелькани ҳам кўргиси келарди-
ку, лекин бу ердан ҳеч кетгиси келмасди. Аммо барибир
жўнашни керак.

Улар тўртталаси бир бўлишиб дарё бўйларини, ҳамма
ирмоқларни айланиб чиқишди, чўмилишди, қулоқлари шан-
ғиллаб кетгунча калла ташлаб шўнғишди, аммо кам гапла-
шишди. Ажралишгилари келмасди. Миша Костяни яна кел-
ишга, Киевда бир оз туриб, кейин қайтиб келишга қўндир-
моқчи бўлди.

— Қаёқда қайтиб келарди? — деди чўзиб Тимофей.
Унинг доимо хушчақчақ, мулойим кулча юзи ҳозир маъюс,
хафа кўринарди

— Биласизми нима, болалар? Биз яна кўришамиз! —
деди Нюра. — Ўзимиз борсак нима қилади? А? Тўғрими?

— Тўғри! — деб маъқуллади Костя. — Жуда қойил бў-
лади-да. Мен сизларга ҳамма ёқни кўрсатардим!

— Бе, ўзимизни шундай юборишармиди, — деди гумон
қилиб Тимофей.

Ҳаммалари ҳақиқатан ҳам бу улар ўйлагандай осон гап
эмаслигини англаб, бадтар маъюс бўлиб қолдилар.

Жўнайдиған куни Тимофей Костяга бир халта олма олиб
келди.

— Эрташишар мичурин нави,— деди жиддий қилиб у.— Аммо уруғини қайтариб юбор.

Костя бундан қимматли, бундан азиз совға бўлмаслигини тушунди.

Нюра Костянинг халтасини ўзи пиширган сомсалар билан тўлдирди, тоғаси бўлса, фуражкага тақиб олса ҳам, стол тепасига олиб қўйса ҳам бўладиган, мовутга қадотлиқ зар „қисқичбақа“ совға қилди. Мишанинг совға қиладиган ҳеч нимаси йўқ эди. У бунга жуда хафа бўлди, кейин Костянинг жўнаб кетишини қандай нишонлаш кераклигини ўйлаб топди. Қуриган тол новдаларини йиғди-да, Ефим Кондратьевич Костяни қайиқдан парохолга (яна ўша „Анхобод“га) узатаётганида гулхан ёқиб юборди. Тутун баланд осмонга кўтарила бошлади.

— Ҳа денгизчи, нимага хафасан? — деди Костяга эски таниши, хушчақчақ капитан ёрдамчиси.— Сени қандай кузатишаётганини кўряпсанми? Бунга хурсанд бўлишинг керак.

Костя мужмал қилиб:

— Ҳа,— деб жавоб берди-ю, бошқа ҳеч нарса деёлмади.

У панжарага ёпишганича, орқада қолиб бораётган қирғоққа қарарди. Гулхандан нарироқда баланд бўйли Ефим Кондратьевич турар, унинг ёнгинасида Нюранинг сарғиш ёлқин сингари сочи липилларди. Костя бор кучи билан ўзини маҳкам тутишга тиришар, лекин бу унга жуда оғир эди. Костя уларга ўрганиб, севиб қолган эди. Юрагининг бир бўлаги шу ерда қолди. Тош тизмадаги қизил бакен ҳам худди шуни эслатиб, хайрлашаётгандай чайқалар, унга салом йўлларди.

Лекин Костянинг маъюслиги узоққа чўзилмади. Дарёнинг муюлишида Ефим Кондратьевичнинг кичик уйи кўздан яширинди. Миша ёққан гулхан тутуни осмонга сингиб кетди, қаршиларида эсан салқин шабада ўзи билан янги ҳис, янги ўйлар олиб келди.

Ойиси қалай экан? Каховкада қанчадан-қанча нарсани кўриб келган бўлса керак! Энди Костя гидроузел ҳақида,

геологлар, қурувчилар ва шаҳар ҳақида ҳамма нарсани библиографияда олиб олганча уни тинч қўймайди. Эҳтимол, ойнаси яна борадиган бўлиб қолса, уни ҳам бирга олиб кетар? Кейин болаларга роса гапириб берарди-да! Ҳозир ҳам уларга анча-мунча нарса гапириб бера олади. Бешинчи „Б“ синфидагилар Костяни кўриб ҳайрон қолишади, чунки у офтобда юравериб қоп-қора бўлиб кетган, қошлари бўлса зигирга ўхшаб оппоқ оқариб қолган. Пайлари-чи? Костя ҳар эҳтимолга қарши қўлини букиб, думалоқ бўлиб чиққан қаттиқ куч пайини яна бир ушлаб қўйди. Паймисан-пайми! Афсуски, биринчи сентябрғача ҳали анча бор.

Ҳаммадан олдин Досфлотни суриштириб кўриш керак. Балки энди Костяни қабул қилишар? Ҳадеганда штурман бўла қолмайди-ю, лекин тайёрланиб бориш зарур-да. Унга-ча ҳали қанча нарсаларни кўриши, ўрганиши керак. Қани энди тезроқ Киевга ета қолса-ю, ўқиш бошланиб, олдинда турган нарсалар тезроқ бўла қолса!..

Келажак ҳақидаги ўйлар билан тўлиб-тошган Костя турган жойида сабрсизланиб типирчилай бошлади; кейин гўё ўз ўйларининг амалга ошишини, Киев, мактаб, уйи—уни кутаётган ҳамма нарсани яқинлаштирмоқчи бўлгандай юқориги палуба бўйлаб кема тумшугига қараб югурди.

Яна соя-салқин қирғоқлар, олтин ранг жазирама саёзликлар орқага ўтиб борар, Костянинг қаршисидан ялтираб, теп-текис, кўм-кўк йўл каби дарё югургилаб келар, аммо бу йўл энди унга оддий ва осон кўринмас, балки яна ҳам гўзалроқ туюларди.

